

Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
3/1978

Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
3 / 1978

Omslagsbild: *Utsikt över Konstantinopel, ca 1712.*
Detalj av akvarellerad lavering av Cornelius Loos.
Nationalmuseum, Stockholm.

**Svenska Forskningsinstitutet
i Istanbul
Meddelanden
3/1978**

**Under redaktion av
Gunnar Jarring och Ulla Ehrensvärd**

ISSN 0347--8068

Distribution: Sekr. för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul,
Kungl. biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm 5.
Institutets postgirokonto 2 90 27-0.

Innehåll

MICHAEL J. JEFFREYS Digenis Akritas and Kommagene	5
BO UTAS Sufism och orientalisk litteratur	29
BERNT BRENDemoen Sultan Cem — en osmanerprins i eksil i renessansens Europa	40
BENGT E. HOVÉN Bidrag till kännedomen om osman-turkiska guldmynt i Kungliga Myntkabinettets, Statens Museums för Mynt-, Medalj- och Penninghistoria (KMK), Stockholm, samlingar	66
ULF KARLSSON De turkiska invandrarna och folkbiblioteken	101
BO GYLLENSVÄRD Carl Johan Lamm	112
Bibliografi redigerad av Jan Peder Lamm	118
ALFRED WESTHOLM Richard Pococke om Karl XII	129
ULLA EHRENSVÄRD Istanbul-institutets märke	132
Styrelse	136
Årsberättelse för verksamhetsåret 1977/78	138
Resultat- och balansräkning 1977/78	142

Medarbetare

Bo Berndal

Grafiker, Vintrosagatan 5, 124 47 Bandhagen.

Bernt Brendemoen

Mag.art. i turkisk språkvetenskap vid universitetet i Oslo, forskningsstipendiat vid Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd. Ural-altaisk institutt, Postboks 1030, Blindern, Oslo 3.

Bo Gyllensvärd

Docent i konstvetenskap vid Stockholms universitet, museidirektör och chef för Östasiatiska museet, Box 16381, 103 27 Stockholm.

Bengt E. Hovén

Fil. mag. i semitiska språk, antikvarie vid Kungl. Myntkabinettet — Statens Museum för Mynt-, Medalj- och Penninghistoria, Box 5405, 114 84 Stockholm 5.

Michael J. Jeffreys

Dr., Department of Greek A 14, University of Sydney, N.S.W. 2006, Australien.

Ulf Karlsson

Förste bibliotekarie, arbetar med urval av böcker, tidskrifter och tidningar på Stockholms stadsbibliotek, Box 6502, 113 83 Stockholm 6. Ingår i arbetsgruppen omnämnd på sid 103.

Jan Peder Lamm

Fil.dr, antikvarie vid museiavdelningen, forskningssektionen, Statens historiska museum, Box 5405, 114 48 Stockholm 5.

Bo Utas

Docent i iranska språk vid Uppsala universitet, forskningsledare vid Centralinstitut for Nordisk Asienforskning, Kejsergade 2, DK-1155 København K.

Ulla Ehrensvärd och Alfred Westholm se *Meddelanden* 2/1977.

MICHAEL J. JEFFREYS

Digenis Akritas and Kommagene

Few byzantine texts offer more interest to a wider variety of scholars than *Digenis Akritis*. It provides material for literary historians at different levels of Greek, for students of traditional literature, for specialists in Arabic, Armenian and Russian studies, for codicologists and art-historians as well as for the general student of byzantine history, culture and society. There is an attractive edition accompanied by an English version,¹ and other independent translations² — though the original will not be very difficult for those with a good knowledge of the Greek of any period. The scholarly bibliography has reached several hundred items in a wide variety of languages.³

After this introduction it is sad to have to admit that readers are likely to be disappointed by the poem's literary quality. The

This paper is based on a lecture given in February 1978 to the members of the Department of Classical Philology in the University of Uppsala. I must express my thanks to Jerker Blomqvist, Hans Ruge and Lennart Rydén, whose kind organisation made my visit to Sweden possible.

¹ J. Mavrogordato, *Digenes Akrites*, Oxford 1956 (henceforward "Mavrogordato").

² E.g. into German: G. Wartenberg, *Digenis Akritis, das Epos des griechischen Volkes oder der unsterbliche Homer*, Athens 1936; into Swedish: S. Lindstam, *Det Byzantinska Eposet om Digenis Basileios Akritas*, Göteborg 1940.

³ Most conveniently available in H.-G. Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, Munich 1971 (henceforward "Beck, Volksliteratur") 63—97.

Grottaferrata version (G)⁴ begins in a purposeful, organised way, but the last five of its eight books are episodic and poorly linked. The scene is the Euphrates frontier of Byzantium, and the time appears to be the stern wars of the ninth and tenth centuries, when byzantine armies reconquered much of the ground lost in previous centuries of Arab expansion. But the hero is not a symbol of the byzantine struggle. He is a policeman keeping the peace, or a spectacular cowboy dealing on his own with whole gangs of robbers, most of them Christians, not Arabs. His chief wish is for calm domesticity with his wife in the palace he builds by the Euphrates. Moreover the language of this apparently popular poem is not that of common speech, but a semi-learned development of the *koine* of the New Testament. The work's disorganisation and lack of sophistication are not compensated by the strength and verve often found in genuine popular texts. The second major version, the Escorial text (E),⁵ has more popular flavour but is so fragmentary in thought and wording as to be unreadable.

The subject of this paper is thus not a great work of literature but a fascinating literary, historical and social document. We will begin with a philological introduction, then we will continue by discussing some of the anomalies and dislocations mentioned above, and end by proposing a shift of emphasis in the interpretation of

⁴ Discussed by Mavrogordato, xv—xvi; L. Politis, L'épopée byzantine de Digénis Akritas: problèmes de la tradition du texte et des rapports avec les chansons akritiques, in *Atti del Convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione* (1969) Accademia Nazionale dei Lincei, Anno CCCLXVII 1970, quaderno 139 (= Paléographie et littérature byzantine et néo-grecque, London 1975, XX) (henceforward "Politis"), 558—565. E. Trapp, [ed.], *Digenes Akrites: synoptische Ausgabe der ältesten Versionen*, (Wiener Byzantinistische Studien 8), Vienna 1971 (henceforward "Trapp"), 33—37. Line references will be to this edition.

⁵ G. Morgan, Cretan Poetry: Sources and Inspiration, Κρητικά Χρονικά 14 (1960) 44—68; Politis, 565—571; Trapp, 37—41; I. Karagianni, Ο Διγενής Ακρίτας τοῦ Εσκοριάλ, Ioannina 1976.

the poem which may help to explain some of its puzzling features.

First philology. The available textual evidence consists of six Greek manuscripts, a number of folk songs which may go back to early roots, references in early texts, and several manuscripts witnessing to a Russian version. Since our attention will be largely restricted to two of the Greek manuscripts, G and E, it will be best to explain here the reasons for ignoring the rest of the evidence.

The other four Greek manuscripts, T A P and O, all depend on a single lost manuscript which has been christened Z. A theory has been propounded (and I have supported it at some length elsewhere) that Z results from the conflation of the two important manuscripts G and E. To be more precise, it is suggested that the creator of Z took E itself and another text closely related to G, and from them made up Z in cento form.⁶ T A P and O are thus only of textual importance in reconstructing G and E where they are faulty. Though this theory is yet to be seriously debated, I shall use it to omit from this discussion the four likely *descripti*. As for the folk songs, some connection with the epic text is certain, but there are grave problems over the nature of the link. It is often assumed that the written epic grew out of the folk songs, but it is occasionally taken for granted, equally without proof, that the songs arose from the epic.⁷ Both points of view, however, are hard to test in the absence of clear indications of the nature of the folk songs of the time. The Russian version is plainly less "civilised" than the Greek, especially G, since its narrative is

⁶ S. Kyriakides, 'Αχριτικαὶ μελέται, in *Miscellanea G. Mercati III*, Vatican 1946, 399—430; Trapp, 26—29; M.J. Jeffreys, Digenis Akritas Manuscript Z, Δωδώνη 4 (1975), 163—201; *idem*, The Astrological Prologue of Digenis Akritas, *Byzantion* 46 (1976), 375—397.

⁷ For the former view, see e.g. H. Grégoire, Autour de Digénis Akritas, *Byzantion* 7 (1932) (= *Autour de l'épopée byzantine*, London 1975, IV), 287—302; Trapp, 45. For the latter view see P.P. Kalonaros, Βασίλειος Διγενής Ἀχρίτας, Athens 1941, II, 205—6; G. Huxley, Antecedents and Context of Digenes Akrites, *Greek Roman and Byzantine Studies* 15 (1974) (henceforward "Huxley"), 326—7.

less precise and sophisticated and it gives more space to fairy-tale elements and the supernatural. But it is difficult to assume that it is a good record of a Greek version earlier than G.⁸ Both folk songs and Russian texts must be handled with extreme caution in discussions of the history of the epic — greater caution, I think, than is usually applied. Finally we must note the earliest of the references in other texts, those in the twelfth-century poems of Ptochoprodromos, where the Emperor Manuel Comnenos is called a second Akritas, with a phrase similar to a line now in G.⁹ This will be of use in dating.

The Grottaferrata manuscript (G), dated around 1300,¹⁰ is comparatively complete and well-organised, and rather learned in language. The Escorial version (E) is dated between 1450 and 1500, thus between 150 and 200 years after G. It is untidy, often hypermetric, providing a very poor text which has given much scope for scholarly conjecture. Its language, though not pure vernacular, is less learned than that of G. Akritic scholars tend to support either G or E, depending on their conception of *Digenis*. Those who regard it as a fairly formal literary work call G a good representation of the original form, supporting their statement by pointing to its age and good condition. Those who see *Digenis* as a popular creation point out the elements in E which suggest that it may have been recorded from oral performance.

Let us examine the poem as it appears in G, the clearer text, with reference at relevant points to E.¹¹

The emir of Syria raids the home of a byzantine *strategos* in Cappadocia, and takes his only daughter. Her brothers, when

⁸ See the bibliographical summary and discussion of H.F. Graham, The Tale of Devgenij, *Byzantinoslavica* 29 (1968), 51—91, who leaves one in despair about the difficulty of progress in this question.

⁹ Edd. D.C. Hesseling and H. Pernot, *Poèmes prodromiques en grec vulgaire*, Amsterdam 1910, III 165, Cf. *Digenis* G IV 116; this passage and a further possible example are discussed by H. Grégoire, Nouvelles notes épiques, *Byzantion* 25—27 (1955—7) 779—781.

¹⁰ Politis, 554.

¹¹ Cf. the fuller treatment in Mavrogordato, xxx—Ixi.

they return home, set off in hot pursuit and find the emir, who fights one of them in single combat. The girl's brother wins, and claims her back. The emir tries delaying tactics without success, then finally says he wishes to be baptised as a Christian, marry her, and come over with all his people to the byzantine side (G Book I; E 1—208). In this speech he places himself among the ninth-century Paulician heretics who were driven by persecution from byzantine lands into making an alliance with the Arabs. The names of the emir's father and uncle are very like those of two of Byzantium's most terrible ninth-century opponents.¹²

Returning with the girl and her brothers to Cappadocia, the emir is baptized and married. A son is born, Digenis Akritas: Di-genis, referring to the different races of his parents, and Akritis, the "Borderer", who operated between byzantine and Arab areas. But the emir's mother hears of this and sends a letter to arouse her son's patriotism and shame, giving Paulician family details like those mentioned above. She adds a sketch of his relatives' exploits, which are rather similar to the Paulician campaigns. After some confusion the emir sets off to reassure his mother, singing to his companions of desperate situations from which he has saved them (G Book II; E 209—475). There seem to be connections here with Omar of Malatya, the emir with whom the Paulicians took refuge.¹³ Digenis' father eventually preaches the Christian faith to his mother and all their household, with such success that all follow him back to Cappadocia. G here shows signs of Islamic knowledge not found in E.¹⁴ The whole family is rapturously reunited (G Book III; E 476—602).

At this point comes a break in structure to be discussed later, and a new introduction, reflecting the change of protagonist from the emir to Digenis. The latter is formally reintroduced, with a

¹² H. Grégoire, Michel III et Basile le Macédonien dans les inscriptions d'Ancyre, *Byzantion* 5 (1929—30) (= *Autour de l'épopée byzantine*, London 1975, I), 328—330.

¹³ *Ibid.*, 331—337.

¹⁴ Mavrogordato, lxxii—iii; Politis, 563—5.

summary of the previous sections on his father. He goes through the growing-up clichés of the byzantine hero: a brief literary education, a longer training in warfare, and then a demonstration of his prowess in a hunt where he kills bears, deer and a lion. The E version has a passage (E 704—784), probably to be placed here, in which Digenis visits the brigands, the *apelatai*. Their colourful leader, Philopappous, lying on a heap of skins, sets him high standards of strength and endurance, which Digenis treats with contempt. He proves his point by fighting all the *apelatai* with wooden staves, defeating them, and bringing the staves to Philopappous. Then in E he returns home.

G omits this and passes directly from hunting to love. Digenis woos the daughter of a rich *strategos* (a strange double of his own mother), and is not put off by her warnings of her father's cruelty to would-be sons-in-law. He goes to sing to her at night, and they exchange vows of devotion before she finally drops from her window into his arms. But Digenis' honour demands that he wake everybody in the castle to boast of his feat, so that he has to defeat the whole army of the theme single-handed, without injuring his wife's closest relations. He does however kill their retainer "Soudales the Saracen", one of his few named Arab opponents; as Mavrogordato has pointed out, this is a Greek name, borne by a byzantine general who persecuted the Paulicians.¹⁵

At Digenis' wedding there is a good list of the presents, probably an authentic glimpse of the wealth of those who lived on the eastern boundaries of the Empire (E 603—1080). There follows a life of successful police work against the *apelatai*, living in curious seclusion in his tent with his wife, distant from the servants, a detail not in E.¹⁶ Also missing from E is the visit of the Emperor, who is campaigning in the area and writes asking to see him. Digenis accepts, though he is not sure that he can restrain his own temper. The interview opens with Digenis doing obeisance,

¹⁵ Mavrogordato, xxxix.

¹⁶ *Ibid.*, xl.

then delivering a lecture on how to run the Empire. When he refuses to name his own reward, he is given back all the property confiscated from the *strategos* his maternal grandfather, a period of disgrace mentioned earlier. Finally he catches a horse and kills a lion. From then on Digenis possessed a chrysobull, a golden seal, which made him ruler of the borders (G Book IV). Now while there is tension in this scene in G, Digenis in the Russian version rebels against the Emperor and takes his throne. On this basis, Henri Grégoire claimed that *Digenis* was originally a heretical Paulician poem, reflected best in the Russian version, but rewritten in all our Greek texts from the Orthodox standpoint. This interesting idea must be rejected through lack of evidence.¹⁷

We now come to a loose group of episodes described by Digenis in the first person. The first, omitted by E, is the story of an emir's daughter abandoned by her byzantine lover the day after she had helped him to escape from Arab captivity. Digenis compels him to take her back, but is himself unable to resist the beautiful girl's attractions. Strangely enough, as Erich Trapp shows, G here has strong links with a hagiographical text, the *Life of St. Theoktiste*.¹⁸ The hero returns repentent to his wife (G Book V).

G continues with a rather literary eulogy of the month of May (much deformed in the Russian version). But the beauty of nature brings perils for Digenis' wife, whom he has to save from a monster disguised as a handsome youth, and then from a lion. While playing the *kithara* to comfort her, he attracted 45 brigands passing by a way called Trosis, but then drives them off. The next morning he defeats and spares the chief brigands, Philopappous (who shows no signs of recognition), Ioannakis and Kinnamos, telling them that as his parents' only child he simply wishes to live alone. But they, after vainly seeking excuses for their defeat,

¹⁷ See e.g. H. Grégoire, 'Ο Διγενής Ἀκρίτας', New York 1942, 60—75.

¹⁸ E. Trapp, Hagiographische Elemente im Digenes-Epos, *Analecta Bollandiana* 94 (1976), 276—7.

decide to redeem their reputations by another attack to capture his wife. They call on their kinswoman the Amazonian Maximou, her deputy Melementzes and their private army, who are tricked into coming to Trosis, for they would not usually move in such force against one man. G and E both begin the battle with the beheading of Maximou's horse by Digenis. G describes a lively fight in which Digenis defeats the army and all its brigand chiefs, and the same manuscript, which is given to religious comments, ascribes the victory to the help of the two Sts. Theodore, and to St. George and St. Demetrios. The two Theodores are often found in G, and have inspired Trapp to see parallels in the *Life of St. Theodore Stratelates*, restricted to manuscript G of *Digenis*.¹⁹ Maximou has demanded another combat the following morning, but she is again wounded and dismounted. A second time Digenis cannot resist a beautiful woman, described in G, though not E, with a phrase from Achilles Tatios.²⁰ The hero's excuses for his absence seem to convince his wife in G, but not in E. In G alone, he returns and kills Maximou for her sin (G Book VI; E 1081—1595).

Digenis now turns from war to architecture. He builds himself a palace by the Euphrates in a garden described rather vaguely in E but in great detail in G with lines from Achilles Tatios.²¹ Some claim that E too shows influence from Tatios, but this seems unlikely. While there are long passages of G as close to the Tatios original as can be expected in verse copying prose, the only serious link between E and Tatios is the fact that both gardens contain parrots, a weak basis on which to argue a connection.²² E alone then mentions the construction of a single-span bridge over the Euphrates, including a tomb for Digenis himself. Digenis' father dies, and his mother comes to live in the new palace, where his father is buried in a church. Our hero lives on in oriental sec-

¹⁹ *Ibid.*, 278—287.

²⁰ G VI 783—4, cf. Achilles Tatios I 1, 11.

²¹ G VII 12—41, cf. Achilles Tatios I 15, 1—8.

²² G VII 39, E 1639, cf. Achilles Tatios I 15, 8.

lusion with his wife and his mother. At the latter's death, she is praised enthusiastically in G for bringing peace and prosperity to the whole region. E omits the complete passage (G Book VII; E 1595—1683).

The manuscripts, which have been increasingly divergent, now agree briefly in an introduction to the story of Digenis' death (G Book VIII 1—2; E 1684—5). G gives his mortal illness as a chill caught while swimming, after an exhibition of hunting for some friends and relations. When the doctors give him up he calls his wife and reminisces with her. Then he tells her to find another good husband. She refuses, and withdraws to pray either that he may be saved or that she may die with him. Returning to find him dying, she falls on him and they expire together. There is doubt over the relation of this scene to those folk songs where Digenis embraces and then strangles his wife as he dies.²³ G and E give similar versions, E being vaguer, more rhetorical, and surprisingly more religious in tone. E ends at this point (E 1684—1855).

In G we hear of Digenis' funeral, with mourners from all of South-Eastern Anatolia, Syria and Mesopotamia, with no regard for the division between Orthodox and Islamic, byzantine and Arab spheres of influence, which obtained on the eastern frontier after the rise of Islam and through the rest of the life of the Byzantine Empire. His tomb is placed on a pass just beyond Tro-sis, high on an arch, so that it would be visible at a distance, so that all could look up and see their benefactor. The conclusion of G, as we might expect, is full of moral phrases (G Book VIII).

I hope that this lengthy combination of narration and analysis will have given a good idea of the plot of the poem and the differences between its two major manuscript versions. It is now time to suggest some conclusions on the history of the two versions and their mutual connection.

²³ See P.P. Kalonaros, *op.cit.* (note 7 above) II, 244—7 ('Ο Χάρος μαῦρα φόρησεν, 107) and 251 ('Ο Διγενῆς στὸ σιδερὸ κρεββάτι, 8); cf. Beck *Volksliteratur*, 90—2: Trapp, 67—9.

The first point to be made is that, despite the large differences between G and E, they are versions of the same text, not two different texts. At times their wording is almost identical, and shows for several lines a degree of similarity as great as can be expected in an early vernacular textual tradition.²⁴ There are many other isolated lines showing similar parallelism. But on the other hand these two oldest witnesses to our text have important differences of every kind, extreme even in this kind of tradition.²⁵ Research into their history may thus consider the possibility of abnormal textual variations, like a change in linguistic level by systematic literary reworking, or of degeneration through a period of oral transmission. These ideas were suggested by the nature of G and E respectively.

The language of G has disappointed many of its readers, who seem struck by an incongruity between its semi-learned pretentiousness and the unpretentious nature of the story and its mechanisms. The moralistic tone which often intervenes (though note that even E is not free of moralising at times) has led some critics to assume that the text results from the "writing up" of a "pure" popular poem by a monk or priest, who has robbed it of most of its strength and beauty as well as its popular language.²⁶ This judgement has become a cliché, but retains some validity. It is confirmed by the borrowings from Achilles Tatios, hagiographical texts and others. I have already stated my judgement that none of these borrowings may be positively identified as reflected in E. In other words, there is in my opinion no evidence that these quotations and parallelisms of phrase existed in that version of *Digenis*, oral or written, which is the link between G and E.²⁷ A picture begins to emerge of a version without literary borrowings, probably at a more vernacular language level than G, which could have served as common source for G and E.

²⁴ M.J. Jeffreys, *Digenis Akritas Manuscript Z*, Δωδώνη 4 (1975), 170—181.

²⁵ See e.g. the table of variants drawn up by Mavrogordato, 258—9.

²⁶ See the comments of Mavrogordato, xvi, lxxix—lxxx; Politis, 588, 573—4.

²⁷ This is not the most common judgement: cf. Trapp, 66.

The linguistic level of E is much more popular than that of G, though it has often been remarked that it is never completely vernacular and contains some very purist passages.²⁸ But in other ways it is a most discouraging text, full of confusions and with many lines lacking metrical accuracy or sense or both. Gareth Morgan has suggested an explanation which may account for much of the strangeness of the text, based on the occasions when lines in E have too many syllables to fit the metre, and where the extra syllables correspond to those now inserted by singers of traditional songs.²⁹ The musical line to which Akritic songs (and others) are sung is usually longer than the fifteen syllables of the "political" metre of the text. The difference is often made up by one of a group of stylised vocatives inserted somewhere in the first half-line, or by repeating some or all of the first hemisticth of the text, frequently without regard for word-division. Some of the major confusions in E may be explained by one or other of these patterns, and so it is likely that manuscript E (or more properly the text from which E was copied³⁰) was taken down from oral performance. Bearing this clue in mind, it is tempting to claim oral transmission as a primary reason for the poor state of the text, and for some at least of its differences from G.³¹ Once again there is pressure towards the hypothesis of an oral or written version less literary than G but fuller and more organised than E. Such a version could have inspired the writing of G or a predecessor, and then some two centuries later have been recopied as E from oral performance, in a somewhat decayed form. About its history in the interim I should not like to speculate.

This discussion may go no further, I think, without asking other, wider questions, passing from the genesis of G and E to

²⁸ See Politis, 573—6. Learned elements become specially common towards the end.

²⁹ G. Morgan, Cretan Poetry (see note 5 above), discussed by Politis, 569—71.

³⁰ Demonstrated in Trapp, 40.

³¹ A strong line on the influence of oral tradition is taken by C.A. Trypanis in his review of Trapp in *Gnomon* 45 (1973), 614—7.

the origins of the whole *Digenis* story. Is the poem unified in subject and literary form? If not (and critics seem agreed that it is not), how were the different parts brought together? Did they all exist in some form before the creation of the surviving *Digenis* poem, whether as oral songs, pages from chronicles, or in some other shape? Or was some part of the poem written as a literary completion of a story derived from elsewhere? Assuming that the material was diverse in source, was the action of the man who created the *Digenis* poem in its present shape a conflation of oral material, or of literary material, or a mixture of both? Was he perhaps adding sections of his own to a story he found half-prepared for him? Only by finding answers to questions like this may we make further progress in the problems we have been studying.

The unity of *Digenis* has been the subject of a number of studies deriving from an article published by H.-G. Beck,³² which makes the important observation that the story falls formally into two halves, that relating to the emir and that concerning Digenis himself. The emir's section is a more complete and rounded whole, with a satisfying internal logic, while the *Digeneid* (as G. Huxley calls it) is less convincing either as a whole or in the connection between its episodes. Beck goes on to speak of a difference of genre, with the emir-poem being more an epic and the *Digeneid* more a romance. This proposal has received less complete acceptance, for plainly both divisions contain elements of both these genres.³³ But the first of the questions above, that concerning the unity of the text, seems securely answered. There are two distinct elements in the poem as it stands, and they may require two different literary and historical interpretations.

³² H.-G. Beck, Formprobleme des Akritas-Epos, *Beiträge zur Sudosteuropaforschung*, Munich 1966 (= *Ideen und Realitäten in Byzanz*, London 1972 XVIII), 137—146. See also A. Pertusi, La Poesia epica bizantina e la sua formazione: problemi sul fondo storico e la struttura letteraria del "Digenis Akritas" in *La poesia epica e la sua formazione* (see note 4 above) (henceforward "Pertusi"), 481—549; E. Trapp, Epos oder Roman? *Studi classici in onore di Quintino Cataudella*, Catania 1972, II, 637—643 (henceforward "Trapp, Epos"); Huxley, 317—338.

³³ Pertusi, 519—526; Trapp, Epos.

The emir-story is the easier to deal with. It has secure references to two ninth-century Paulician leaders, placed in the poem in the generation before the emir himself.³⁴ It may perhaps refer, in the disgrace and exile of the emir's father-in-law, to the revolt of Andronikos Doukas in 906.³⁵ We may thus date the emir's story — whether in absolute chronology or the chronology of the poem it is hard to say — to around the first quarter of the tenth century, and its description, whether first in oral form or in writing, to the same period or rather later. I would prefer a later date, because there are signs that the story has developed from its original form. It is hard to believe that in a story which has the emir as its chief character he should originally have been defeated by the less conspicuous figure of his future wife's brother, and have been half-compelled to convert his own faith and that of all his household to Christianity. I have a sense that this is a story of Arab origin which has been altered for Christian use, a heroic Arab symbol neutralised by his defeat at the hands of a Christian and even converted to a Christian symbol after his baptism. Digenis himself seems to play a similar role as Akrates in the Arab-Turkish story of Said Battal, where he retains his aura of personal invincibility and adds to the glory of the Moslem forces which defeat his troops.³⁶ On *a priori* grounds it seems to me likely that this development in the function of the emir's story would take a little time. I should also think that the story is likely to have reached the poet of *Digenis Akritas* in an oral form with the flexibility which that implies, rather than as a page of a chronicler, whether Genesios or Skylitzes, as has been suggested.³⁷

³⁴ See note 12 above.

³⁵ See e.g. Huxley 323—4.

³⁶ H. Grégoire, L'épopée byzantine et ses rapports avec l'épopée turque et l'épopée romane, *Bull. de la Classe des Lettres . . . de l'Acad. Roy. de Belgique*, 5e Série: 17 (Brussels 1931) (= *Autour de l'épopée byzantine*, London 1975, III), 468—481.

³⁷ For Genesios see H. Grégoire, Le tombeau et la date de Digénis Akritas, *Byzantium* 6 (1931) (= *Autour de l'épopée byzantine*, London 1975, II) (henceforward "Grégoire, Tombeau"), 490—495. For Skylitzes, see Mavrogordato, lxxxiii.

We are left with the problems of the *Digeneid*, to which the rest of this paper will be devoted. The regular assumption of recent research, following Beck, is that this part of the epic was composed after the emir's story. Some seem to believe that it was based on folk songs, some that it was almost completely original in conception;³⁸ there is a similar lack of uniformity on the question whether it had an independent existence or was specially composed to follow the emir's story in the *Digenis* poem.³⁹ But the theory of the primacy of the emir's story, and of the subsequent composition of the *Digeneid*, does not seem to me the only interpretation of the data, or even the best.

The most fruitful approach is to divide the poem completely in half, and to compare its parts as two separate entities. This is quite possible, since there is remarkably little interpenetration between them. There are foreshadowings of Digenis' heroic status in the last forty lines of the emir's section (G III 307—8, 338—343, not found in E), and memories of the emir in the first fifty lines of the *Digeneid* (G IV 37—47, E 625—637). Digenis exists, as a child, in the emir's story and the emir, as a father, in the *Digeneid*. But in neither case does the hero of the one section carry many personal characteristics with him into the other. Essentially these may be analysed as separate stories.

The first revolves around an Arab emir who is nameless (in the primary versions), marries a Christian wife and produces a son. The hero of the second may be resumed in his distinctive name, Digenis Akritas, the borderer of double birth, a name which sums up his life from birth to death. If we examine them in their present form, which of these two stories is likely to have been primary and to have attracted the other? When the question is asked in this way, it seems to me more likely that a hero called

³⁸ Cf. Trapp, *Epos*, 642—3 (supporting origin in folk songs) with Huxley, 326 (rejecting it), and the intermediate position of Politis, 576—579.

³⁹ E.g. Mavrogordato, lxxxiii—lxxxiv, and Politis, 580 regard the *Digenis* story as primary with the emir's story as one of its sources. Beck, *Formprobleme* (see note 32 above), 142, treats the *Digenis* story as a mere continuation of the emir's.

Digenis should have demanded an Arab father than that the emir should need a heroic son. This likelihood is increased when one remembers that the emir's story has been Christianised. It is surely a hypothesis worth testing that an older *Digeneid* adopted the emir's story as its introduction and converted it into a symbol of the power of the Christian faith.

We must now glance at the nature of the two stories. As we have said, the emir's is quite well-integrated and logically connected in all its parts, whilst the *Digeneid* is a string of episodes, some of which are not themselves convincing. Yet it is often assumed that the former is derived from oral sources, from "folk-memory" in Huxley's phrase, while the latter is the literary invention of a moderately sophisticated poet.⁴⁰ Whatever claims are made for the power of oral tradition to create and maintain a long, carefully-constructed story, it seems unwise to accept without discussion the better-organised section here as orally based, and the less structured story as a literary product. My own instinct is the reverse, that the *Digeneid* is the primitive form, with characteristics reminiscent of a wide range of heroic epic,⁴¹ while the emir's story is a comparatively sophisticated piece of narrative. It is hardly a solution even to assume that the *Digeneid* results from a group of folk songs, made up into a connected whole sometime between the date of the emir's story (say, late tenth century) and the date of G (around 1300). Even an act of compilation would surely have produced a more integrated result. The *Digeneid* seems to me a rather primitive story still in a primitive narrative form, though with some superficial trappings of learning.

Furthermore, there are other reasons than the degree of narrative sophistication which would suggest the rejection of the assumption that the *Digeneid* was composed between 950 and 1300. All writers on the subject have been troubled by the world-view which the poem presents. A date after 1100 seems difficult to

⁴⁰ Pertusi, 519—526; Huxley, 321.

⁴¹ Trapp, Epos, 639—40.

support because of the absence (or virtual absence⁴²) of any reference to the complete change in the Anatolian world caused by the incursions of the Turks. For the period before 1100, scholars have searched the historical evidence with great care to find a period, even a decade, to which Digenis' era of concord might refer. But there are few breaks in the constant raids between the byzantine and Arab spheres. Mavrogordato, for example, suggested the decade from 1042 to 1054.⁴³ But in reading his arguments one has a strong sense that he is seeking to explain away an objection rather than reaching a decision which will cast any real light either on the poem or on its historical context.

Others have abandoned the search for a historical period directly reflected, and have called the poem the expression of an ideal, a dream of peace conceived and written in war, in circumstances where peace seemed impossible. It is hard to argue against a theory which can be stated simply and with little argumentation, and disappointing to reject an idea which gives the *Digenis* poem a noble sensitivity to suffering and a moral purpose in reminding the world of the virtues of peace. But this opinion seems to have more relevance to the political and literary circumstances of the second half of the twentieth century than to those of the tenth and eleventh. I feel that those who hold this view ought to support it with parallel cases of wish-fulfilment in similar medieval literary circumstances. It is also hard to see the projection of a pacifist temperament in Digenis' actions. The great warring blocs are not reconciled in the poem, they are virtually ignored. The peace celebrated in the poem is the absence of *apelatai*, not the lack of large-scale international conflict. Most important of all, the majority of incidents recounted in the poem refer to the fighting by which the peace was imposed, rather than the fruits of peace themselves. This assumption of a degree of wish-fulfilment may be the only way out of a *cul de sac* of interpretation based

⁴² Beck, *Volksliteratur*, 69 and Huxley, 332 discuss possible Turkish implications of the reference to Ikonion at G IV 1042—3.

⁴³ lxxxiv.

on the belief that the *Digeneid* was composed after the emir's story. A safer way to escape from the impasse would be to question the premise on which it is based.

Grégoire believed that he had found a likely historical identity for Digenis in the eighth-century Diogenes, a middle-ranking officer of the regular byzantine forces killed in Cappadocia in an Arab raid in 788.⁴⁴ This solution would give us a Digenis older than the emir's story, and would go some way to explaining the hero's unique name. But his suggestion has been almost universally rejected by specialists.⁴⁵ The eighth century is no more a period of peace than the two which followed, and there is nothing in the little we know of Diogenes to suggest his qualifications either as an epic hero or as a focus for the projection of dreams of peace. The only reason why Grégoire introduced him into the discussion is his name. Yet it has often been pointed out that he was very rash to assume a derivation from the common Diogenes to the unique Digenis, a change which would involve difficult phonological developments. Furthermore, Diogenes was a regular commander. Digenis in the poem is certainly not, for he never leads an army. His power depends on a chrysobull from the Emperor and his individual prowess, and it is so strong that it may be referred to as $\beta\alpha\sigmaι\lambdaεία$ (G VII 227), a word usually reserved for the Emperor's own authority. There is no easy solution this way.

Let us sum up the criteria we have given for the identification of Digenis and of the background of the *Digeneid*. We need a personality to which the two names Digenis and Akritas may both apply, whose activity is located on the Euphrates, policing that frontier of the Empire in a semi-independent way, and constructing imposing buildings. He must preside over a period of peace — or at least a period one may pretend to have been peaceful — and in which it is possible to imagine him mourned by

⁴⁴ Grégoire, Tombeau, 488—9.

⁴⁵ See the comments of Politis, 578, and E. Trapp, Hatte das Digenisepos ursprünglich eine antikaiserliche Tendenz? *Byzantina* (Thessalonikē) 3 (1971), 203—211.

delegations from Mesopotamian towns. If possible, there should be reasons why his fame should have been preserved in oral tradition till the tenth century, and an indication why it should have been specially remembered at that date. There is, I would suggest, such a personality already included within the wide scope of *Digenis* research set by Grégoire. As well as the general characteristics I have mentioned, there are several particular connections between that personality and *Digenis*. Strangely, in spite of a brief comment by Grégoire,⁴⁶ no attempt has been made to establish this as the origin of *Digenis* and his poem.

The connection between *Digenis* and Kommagene begins from his tomb:

...τὰ λείψανα ἐν μνήματι κηδεύσαντες πρεπόντως
τούτων τὸν τάφον ἔστησαν ἐπάνω εἰς κλεισοῦραν
παρέκει Τρώσεως τινὸς τόπου τοῦ καλουμένου,
ἐπ' ἀψίδος ἴσταμενος ὁ τάφος τοῦ Ἀκρίτου,
συντεθειμένος θαυμαστῶς ἐκ μαρμάρου πορφύρας,
ἴν' οἱ βλέποντες ἔξωθεν τούς νέους μακαρίζουν,
τῆς ἀκρωτείας πόρρωθεν δυναμένης ὀφθῆναι.
τὰ γὰρ εἰς ὄφος ὅντα τε μήκοθεν θεωροῦνται.

(G VIII 237—244)

*They interred the corpses meetly in a grave,
And set their monument up on a pass
Beyond a certain place that is called Trosis.
The Borderer's tomb, standing upon an arch,
Is wondrously composed of purple marble,
That those who see without bless the young pair,
The ridge being visible from far away
(For things on a height are seen from a distance).*

(Mavrogordato's translation)

⁴⁶ Tombeau, 505—6.

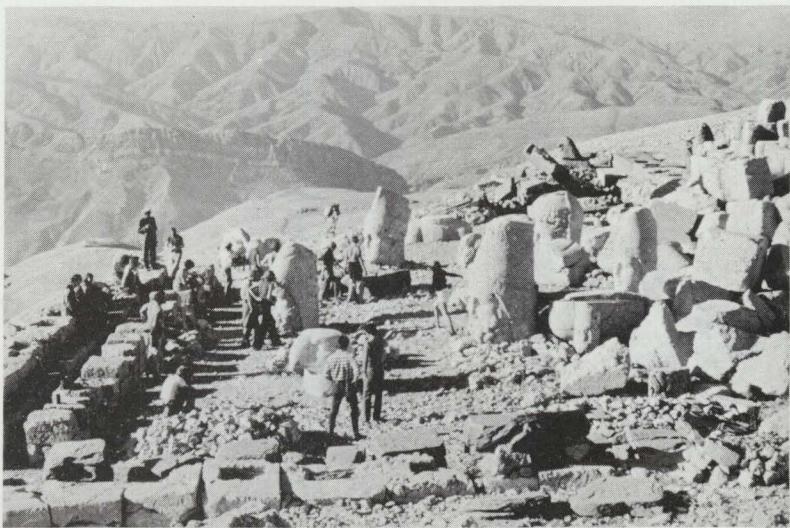
Sesönk. Sketch of suggested reconstruction. From K. Humann & O. Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890, pl. 37.

On a hilltop above the Euphrates in Kommagene is Sesönk, a monument erected by one of the Kings of Kommagene, probably by Mithridates I and his wife Laodike.⁴⁷ There are three pairs of columns on three sides of a mound, and on the top of one pair was a group of two sculpted figures, which have been reconstructed as two persons in royal costume, one male and one female (see plate 1). This is a prominent landmark to travellers on the Mesopotamian plain beyond the Euphrates, as may be seen from the account of its first systematic explorers, Humann and Puchstein,⁴⁸ who were moved to compare it to the funeral mound of Achilles and Patroklos on a foreland jutting out over the Hellespont.⁴⁹ At

⁴⁷ See H. Waldmann, *Die Kommagenischen Kultreformen unter König Mithridates I Kallinikos und seinem Sohne Antiochos I*, Leiden 1973, 58.

⁴⁸ K. Humann und O. Puchstein, *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien*, Berlin 1890, 212—3.

⁴⁹ *Odyssey* 24, 83.

Nemrud Dağ. Photo by the courtesy of the Turkish State Tourist Office, Stockholm.

the foot of the hill is a village now called Trusch but decisively identified by Grégoire as the Trosis thrice mentioned in *Digenis*.⁵⁰ Though some of Gregoire's suggestions have rightly been questioned, it seems beyond doubt that Sesönk was the basis for the description of Digenis' tomb.

It can be no coincidence that hilltop memorials and the Kommagene royal family lead us directly to the only Philopappous, or rather Philopappos, known to history. The monument of Philopappos on its hill near the Acropolis in Athens was built for the last known member of that family, exiled to Athens after the final Roman takeover of Kommagene in 72 A.D.⁵¹ The philo prefix, a common first element in the titular epithet of Hellenistic

⁵⁰ Tombeau, 499—503.

⁵¹ See J. Kirchner in Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 20¹, 75.

rulers, would in any case have directed our attention to that period. From the same Hellenistic ambience may come the elements of the Alexander-story found in Digenis' swift growing up — clichés which became general in the popular poetry of Byzantium. The Amazonian Maximou too is a most appropriate piece of décor for a story under the mighty shadow of Alexander.

Alexander in his *Romance* is Di-genis,⁵² and so were the Kings of Kommagene. In the biggest of the Kommagene hilltop memorials, the Nemrud Dağ, the most spectacular archaeological remains in South-Eastern Turkey, Antiochos I of Kommagene proclaims his double descent from the royal houses of Macedonia and of Persia, in two long lines of massive sculptures.⁵³ The two lines were actually linked at the marriage of the pair probably honour-ed at Sesönk, Mithridates of Persian descent and Laodike, a Seleucid princess, an eastern father and a mother from the west, as in the case of Digenis. This double descent is at least implied in the resounding title with which Antiochos I, Mithridates' son, begins the numerous Greek inscriptions which have been found, and are still being found, throughout Kommagene:

Βασιλεὺς μέγας Ἀντίοχος Θεὸς Δίκαιος Ἐπιφανῆς Φιλοράματος καὶ
Φιλέλλην, ὁ ἐκ βασιλέως Μιθριδάτου τοῦ Καλλινίκου καὶ βασιλίσσης
Λαοδίκης Θεᾶς Φιλαδέλφου τῆς ἐκ βασιλέως Ἀντιόχου Ἐπιφανοῦς
Φιλομήτορος Καλλινίκου.⁵⁴

⁵² Son of Philip's queen Olympias and the Egyptian sorcerer-king Nektanebos.

⁵³ See Humann-Puchstein, *op.cit.*, 232—353; F.K. Dörner et al., Kommagene, *Antike Welt* Sondernummer 1975.

⁵⁴ These texts are carefully analysed by H. Dörrie, *Der Königskult des Antiochos von Kommagene im Lichte neuer Inschriften-Funde*, Göttingen 1964, and by Waldmann, *op.cit.*

Together with these inscriptions, which once doubtless were more numerous and prominent in the area than they are now, there are numbers of huge statues and reliefs, including some subjects not irrelevant to the *Digenis* story — royal figures, for example, Herakles and his club, and lions. These spectacular monuments and their inscriptions could have helped in the genesis and especially in the preservation of an oral story on the Kommagene royal house. If such stories existed, they would have been reinforced and revived when the byzantine armies recaptured the Kommagene area in the middle of the tenth century. They must have been puzzled and excited by these unusual remains of previous Greek influence.

If the Kommagene royal house was Digenis, it was even more certainly Akritas. Throughout its history the Kommagene kingdom was a buffer-state between the two major powers of Rome and Parthia. In spite of the divine status claimed by their inscriptions in the traditions of Hellenistic monarchy, the kings were clients of Roman power from the moment when Lucullus and Pompey led Roman armies deep into Anatolia. At several points in the next century and a half it was made painfully obvious that this divine monarchy could be abolished at the whim of a Roman Emperor, till finally incorporated into the province of Syria by Vespasian in 72 AD.⁵⁵ Here perhaps is the explanation for the ambiguous feelings of tension in the scene of the visit of the Emperor in *Digenis*, the use of the word βασιλεῖα and the chrysobull which Digenis holds for ruling the border area. It could be from Hellenistic kingship that Digenis derives the remoteness and aloofness that makes him a much more despotic figure in the poem than the emir his father.

The ruler-cult of Kommagene made its kings great builders, and caused them to record their building enterprises on further great stone inscriptions. One may instance the foundation of the

⁵⁵ Both Augustus and Gaius temporarily removed the kingdom from its rulers' power: see D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton 1950 (2 vols), 495—6, 514.

Hierothesion of Arsameia on the Nymphaios by Antiochos I.⁵⁶ This was an act of piety towards his father Mithridates who was buried there, another possible link with *Digenis*.

Finally, peace. The Kommagene dynasty was involved inevitably in the hostilities which broke out from time to time between Rome and Parthia. But the Euphrates border region in the century before and after Christ was much more populated and prosperous than in the period of the Arab wars from the seventh to eleventh centuries. Trade was very extensive: the huge building works of which we have spoken were financed partly from the produce of the fertile Euphrates valley, but more so, it seems, from the Kommagene control of two major crossing points over the Euphrates.⁵⁷ This is not the place for a detailed comparison between the two political and economic situations. I hope that, even so, it will be accepted that the praise of Digenis for ruling an era of peace, as well as the far-flung list of mourners at his death, are both more acceptable in the era of Mithridates I and Antiochos I of Kommagene than in the middle byzantine centuries.

Here to my mind is the most likely origin of the *Digeneid* and of the Digenis legend as a whole. If it is necessary to find a single person as a source, the most promising candidate is Antiochos I, although it was probably his father Mithridates who was responsible for Sesönk. One cannot exclude either the long and prosperous reign of Antiochos IV, "vetustis opibus ingens et servientium regum ditissimus".⁵⁸ But perhaps it is not necessary to make such a choice, and it is possible to speak of a legend of the whole dynasty, a compound personality for all those who wore the mask of the Kommagene ruler-cult. Such a line of argument could serve to explain one of the major problems of the identification, the childlessness of which Digenis complains (G VII 179—180), but which does not seem to fit any of the major kings. It is not impossible that Digenes' lack of an heir may refer to the incorporation of Kommagene in 72 AD., the breaking of the succession.

⁵⁶ F.K. Dörner und T. Goell, *Arsameia am Nymphaios*, Berlin 1963, 36—109.

⁵⁷ Magie, *op.cit.*, 376—7; Dörrie, *op.cit.*, 15—23.

⁵⁸ Tacitus, *Histories* 2, 81.

The other major problem, of course, is time. If the solution I have proposed is correct, then we must assume that the *Digenis* story was at least a millennium old when it came into contact with the emir's story. This would add a fairly thick strand to the complex web of connections between Modern Greek popular culture and ancient Hellenism, distant and barbarous as Kommagene may seem from the mainstream of Greek traditions. But archaeology in Kommagene still has many tasks to perform for us, not least the excavation of the site of Sesönk.⁵⁹ We may still hope for tangible evidence from this source to support this paper's conclusions.

The two parts of *Digenis Akritas* were joined, I would suggest, at an oral level, or at least in a linguistic form less frigid than that of G. This combined text could serve as ancestor for both G and E. While the origins of E have been discussed already, it may be useful to end with a suggestion for the dating of the G version. The most likely moment would be the middle of the twelfth century, when John II and Manuel I (the "second Akritas" of Ptochoprodromos) were reaching out again towards the Euphrates frontier.⁶⁰ Their court poets were writing romances of a Hellenistic kind, using the same ancient literary models (Achilles Tatios, Heliodorus) whose influence can be felt in *Digenis*.⁶¹ And is it quite irrelevant that in this period Constantinople was visited by many westerners — traders, princes and whole armies of pilgrims and crusaders — from societies where the epic *chanson de geste* was just beginning to give place to the romance?

⁵⁹ See the brief report in Waldmann, *op.cit.*, 58 note 2.

⁶⁰ The armies of John II are said to have crossed the Euphrates in 1138: Niketas Choniates, *Historia*, ed. J.-L. van Dieten, Berlin 1975 (Corpus fontium historiae Byzantinae 11), 28 (Bonn ed., 36—7); several Kommagene towns were sold to Manuel in 1150 by the Countess of Edessa, but soon returned to Moslem hands: F. Chalandon, *Les Comnène*, II, Paris 1919, 425—6.

⁶¹ Among the romance writers of the period one may point to Theodoros Prodromos, whose work relies particularly on Heliodorus (K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, Munich 1897, 751), and Eustathios Makrembolites, who draws mainly from Achilles Tatios (*ibid.*, 764—5).

Sufism och orientalisk litteratur

Sufism, eller *tasavvuf*, är namnet på den islamiska mystiken. Det är en andlig rörelse som hade nått stor utbredning i den islamiska världen redan för tusen år sedan men som väckt vidare uppmärksamhet här i väst först under de senaste årtiondena. Författarinnan Doris Lessing börjar, t. ex., en artikel i *Times Literary Supplement* (30 april 1976) på följande sätt:

"Suddenly Sufis and Sufi studies are everywhere. *Time Magazine* quotes Governor Brown of California, now running for President, as reading books by a contemporary Sufi. Adam Malik, Foreign Minister of Indonesia, is seen buying books on Sufism 'hand over fist' on his world travels. Sufis are addressing university audiences not only in oriental studies, but in psychology, European studies, social science, even at an institute of advanced international studies."

Vi bör se denna nya uppmärksamhet i sammanhang med vår tids stora intresse för allehanda vishets- och frälsningsläror från öster. Redan vid sekelskiftet fann indisk vedānta-filosofi och bhakti-yoga många beundrare. Efter andra världskriget blomstrade västliga avläggare av Zen-buddhismen, och i dagarna finns indiska meditationsskolor i var och varannan svensk småstad. Att sufismens intåg dröjt så länge beror säkerligen på den stora misstro mot islam och islamisk kultur som inpräglats i de kristna länderna under århundraden av strider mot arabiska och turkiska riken.

Nu har olika riktningar av islam missionscentra runt omkring oss. Samtidigt har bahaismen utvecklats till en internationell synkretistisk religion, vars enda erkända band till den islamiska bakgrundsen tycks vara att de kanoniska skrifterna är skrivna med

arabiskt alfabet. Kommer de västerländska varianterna av sufismen att stanna inom islam eller att pröva bahaimens väg?

Det finns redan en rad mer eller mindre missionerande riktningar och skolor. En del av dem står helt inom islams råmärken, som t. ex. de strömningar som initierats av den maghrebinske Darqāwīya-(Shādhīlīya-)schejken Ahmad ibn al-'Alawī (1872—1934) — helt visst efter indiska inflytelser — och som räknar uttolkare som schweizaren Titus Burckhardt, fransmännen Frithjof Schuon och René Guenon och engelsmannen Martin "Abu Bakr Siraj ed-din" Lings. Andra ställer sig friart och skjuter de islamiska elementen i bakgrundsen. Dit hör uppenbarligen den rörelse som grundades av indiern Hazrat Inayat Khan (1882—1927), med ett europeiskt ctnrum i Holland, och som nu fortsättes av sonen Pir Vilayat Khan med högkvarter i USA. Pir Vilayat uppmuntrar knappast sina anhängare att sätta sig in i sufismens islamiska sammanhang, men han lär ändå vara anknytten till Chishtīya-ordens högsäte i Ajmer i Indien.

Slutligen finns det de som vill lösgöra sig helt och hållit från den islamiska bindningen och erbjuda ett slags överkonfessionell, esoterisk upplysnings- och frälsningsväg. En extrem representant för den riktningen är den afghansk-indiske Idries Shah med högkvarter i England och växande skaror av anhängare både i Europa och Amerika. Med hjälp bl. a. av flödande bokproduktion, egen och andras, tycks han vilja lansera sig själv som tidevarvets *qutb*, "pol" eller "axel", d. v. s. som mästare och insegel över all esoterisk tradition, inte bara från profeten Muhammad och de islamiska mystikerna utan också från andra religiösa centralgestalter som Buddha och Jesus. Hans i grunden oerhört pretentiösa men psykologiskt skickliga sätt att använda och popularisera islamiskt och sufiskt stoff i en lösryckt och runt honom själv centrerad form öppnar egendomliga perspektiv för sufismens utveckling i väst.

Vad är då "sufism"? Sett i ett historiskt perspektiv är i varje fall en sak klar: man kan knappast tänka sig en sufism utanför islam. Sufismen skall snarast ses som en aspekt eller en dimension av islam: *The mystical dimensions of Islam*, som Annemarie

Schimmel kallar sitt nyligen (1975) utgivna översiktsverk över sufismen och dess historia. De som talar om en ”överkonfessionell sufism” borde nog välja ett annat namn, kanske något i riktning av ”den tidlösa visdomen” eller *philosophia perennis*, som t. ex. Aldous Huxley och, hos oss, författaren Kurt Almqvist (bl. a. *Den glömda dimensionen*, 1959) har utlagt.

Sufismens uppkomst har varit föremål för långa vetenskapliga diskussioner. Olika forskare har betonat olika inflytelser, som nyplatonism, gnosticism, kristendom och indiska religionsformer. Numera råder ändå, även bland västereuropeiska forskare, stor enighet om att sufismen har sitt direkta ursprung i koraniska föreställningar, profet-traditioner och tidig islamisk asketism. Den svenska biskopen Tor Andrae har för övrigt lämnat några av de mera betydande bidragen till studierna av denna första fas av sufismens utveckling. I boken *I Myrtenträdgården* (1947), och på andra stället, drar han intressanta paralleller till syriskt munk- och eremitväsen.

De första islamiska århundradenas asketiska fromhetsideal betonade en omöutlig uppriktighet, ett ”ärlighetspedanteri” som Carl-Göran Ekerwald uttryckt det i en kommentar till Eric Hermelins översättningar, vidare ett fullkomligt oberoende av jordiska omständigheter och ägodelar och en obetingad Guds-förtröstan. Det oerhörda moraliska allvar som präglade denna fromhet kunde också göra den till en progressiv politisk kraft, och dess utövare fungerade inte sällan som en hämsko på jordiska makthavare.

Det centrala innehållet i sufismen är naturligtvis kärleken till Gud och uppnåendet av *tauhid*, enhet med Gudomen. I nästa utvecklingssteg lades allt större vikt vid det extatiska uppgåendet i Gudomen genom meditation och med hjälp av olika andliga och fysiska övningar, inklusive andningsdisciplin, musik, sång och dans. Detta fick en fast form i olika tekniker som i regel lärdes ut från mästare till lärjunge. Förhållandet mellan mästaren (*pīr* eller *murshid*) och lärjungen (*murīd*) kom att dominera hela den senare utvecklingen av sufismen och ledde till en uppdelning i olika skolor eller ordnar, de s. k. *tariqa's*. Ordnarna skiljer sig

framför allt i utformningen av sin pedagogik och i meditations-tekniken, särskilt den centrala övning som kallas *dhikr* och består av upprepandet av en religiös fras, som t. ex. *lā ilāha illāllāh*, ”det finns ingen gud utom Gud”, tillsammans med vissa rörelse- och andningsmönster.

Sufismens centrala tankar kom ju genom århundradena att förses med en allt större teoretisk överbyggnad och allt mer av filosofisk spekulation, särskilt i panteistisk riktning. Detta ledde till en fortsatt uppspaltnings i skolor och fraktioner, men det fick också stort inflytande långt utöver den praktiska sufismens område. Sufisk filosofi satte sin prägel på många former av andligt liv. Särskilt genomsyrades litteraturen av sufiska tankar och uttryckssätt.

Mot denna intellektualisering av sufismens tankeinnehåll står en helt motsatt typ av utveckling. Genom anknytning till lokal helgondyrkan och olika närmast magiska, folkliga föreställningar fick sufiordnarna och dess pirer eller schejker så småningom ett starkt grepp om breda skikt av befolkningen i många av de islamiska länderna. Detta kom i sinom tid att upplevas som ett hot mot den politiska centralmakten, som följaktligen började bekämpa ordnarna, ofta med stöd av *çulamā*, den officiella religionens ledare, rätts- och skriftlärda, som alltid ställt sig negativa till sufismen. Så undanträngdes de traditionella sufiordnarna i Persien redan på 15—1600-talen. Utvecklingen i Turkiet gick längsammare och kulminerade först 1925 genom Kemal Atatürks berömda olagligförklarande av de turkiska ordnarna.

Sufismen fick, egendomligt nog, större genomslagskraft och utbredning i de icke-arabiska islamiska länderna än i de arabiska. Det har säkert många förklaringar. Möjligen var ortodoxien starkare i de arabiska länderna, möjligen hade det också att göra med de icke-arabiska folkens självhävdelsebegär inom den monolitiska islamiska kulturen. Säkerligen spelade också mongolstormen och flera senare materiella katastrofer en stor roll för sufismens dominerande inflytande i Turkiet, Iran, Afghanistan, Centralasien och de islamiska delarna av den indiska subkontinenten. Denna dominans syns särskilt väl i litteraturen.

Visst har den arabiska litteraturen många stora sufiska diktare, som Dhu'n-Nün al-Misri (d. 859), den berömda martyren Husain ibn Mansūr al-Hallāj (d. 922), den store filosofen Ibn al-‘Arabī (d. 1240) och poeten ‘Umar Ibn al-Fārid (d. 1235), som väl kan mäta sig med dem som skrev på persiska, turkiska och urdu. Men den arabiska litteraturen som helhet förblev ändå ganska oberörd av sufiska tankar och uttryckssätt. Det var annorlunda med den persiska, turkiska och islamisk-indiska litteraturen. Redan vid tiden efter den mongoliska erövringen (1200-talet) hade sufisk symbolik och av mystiken inspirerade uttryckssätt och motiv spritt sig till en stor del av den persiska skönlitteraturen, åtminstone poesin, som senare stod modell för den turkiska och islamisk-indiska diktningen.

All denna poesi skrevs naturligtvis inte av utövande sufier eller ens för sufiska syften. Den sufiska symboliken blev en närmast estetisk komponent i den litterära bildningen — och är så än idag i klassiskt bildade kretsar i dessa länder. Det var en utveckling som underlättades av att den sufiska diktens metaforer i sin tur i stor utsträckning lånat in från världslig kärleks- och dryckespoesi, så att den erotiska dragningskraften fick symbolisera Guds-längtan, den älskades ansiktsdrag Guds attribut och vinet extasen.

För att alludera och eventuellt suggerera till erfarenheter som till sin natur var outsägbara valde de tidiga sufierna, vid tiden omkring år 1000, att ta upp profana sånger, som genom att de användes i ett nytt sammanhang fick en ny innehörd. Det var helt i linje med den sufiska uppfattningen om hela den materiella världen som ”metaforisk” (*majāzī*). Ett kunnigt öga kan läsa den som en bok. Alla jordiska föremål och omständigheter pekar mot eller vittnar om den bakomliggande himmelska eller sanna verkligheten (*haqīqat*). Så kan också en jordisk kärlek ses som en metafor eller ett vittnesbörd om den himmelska kärlekens natur.

I och med att dessa teman utvecklades av en rad stora och ton-givande diktare och sufismen fick ett vidsträckt inflytande på kulturlivet, blev dess symbolspråk allmänt känt och accepterat, och de mystiska associationerna kom att vara närvarande som en

klangbotten också vid det helt profana bruket av orden. Ord som ”öga”, ”hårlock” eller ”vin” har på så sätt både en konkret och en andlig innehörd, när de än används i poesin. Naturligtvis tog teoretiker och dogmatiker fatt i den sufiska symbolbyggnaden och försökte låsa den i ett stelt system av konventioner, men genom det parallella bruket av samma ord i profan poesi fanns ändå alltid ambivalensen kvar, och den blev en fruktbar beståndsdel i den rika islamiska diktning som intill våra dagar skrivits från Turkiet i väster till Indien i öster.

Den dubbla referensen hos vissa ord är alltså av avgörande betydelse i denna poesi. Men i ljuset av det nyss sagda framgår också att det inte bara är referensen som är dubbel utan hela perspektivet. Om den materiella världen är metaforisk, så innehär ju det att (om vi bortser från semantik och håller oss till tingen) själva de föremål vi normalt kallar ”verkligheten” är överkliga — de är metaforer — medan det vi kallar deras överförda bemärkelse alltså skulle vara den egentliga verkligheten. När då det som jag kallat ”ambivalensen” används som ett konstgrepp i poesin, är det kanske med en klar uppfattning om detta förhållande och ett accepterande av att dikten kan läsas så att säga åt båda håll: med riktning från det jordiska till det himmelska eller tvärtom.

Som ett exempel skall jag citera en välkänd ghazal av den persiske diktaren Fakhr ud-dīn Ḡīrāqī (d. 1289). Det sägs att han på order av sin pir (i Multan i nuvarande Pakistan) genomförde en s. k. *chilla*, d. v. s. 40 dygns fasta och meditation i ensamcell, men på elfte dagen överväldigades han av sina känslor och sjöng denna ghazal, som snabbt spreds ut i staden, där den snart sjöngs av gemene man i bazaren och på krogarna. Den börjar så här (i transkription):

*nukhustīn bāda k-andar jām kardand / zi-chashm-i mast-i
sāqī vām kardand*

Och i E. G. Brownes engelska översättning lyder den:

”*The wine wherewith the cup they first filled high
Was borrowed from the Sáqí’s languorous eye.
Since self-possessed the revellers they found
The draught of selflessness they handed round.*

*The loved one's wine-red lips supplied the cup:
They named it 'Lover's wine', and drank it up.
No rest the hair of those fair idols knows,
So many a heart it robs of its repose.
For good and bad a place within our hall
They found, and with one cup confounded all.
They cast the ball of Beauty on the field,
And at one charge compelled both worlds to yield.
The drunken revellers from eye and lip
The almond gather, and the sugar sip.
But that sweet lip, desired of all, most fair,
Maketh harsh words the helpless lover's share.
They loosen and set free their locks of jet
That they therewith for hearts a snare may set.
A hundred messages their glances dart;
Their eyebrows signal secrets to the heart.
They speak in confidence and silence claim,
And then their secrets to the world proclaim.
Where'er in all the world is grief and gall
They mix them up, the mixture 'Love' they call.
Why should they seek to hurt 'Irāqi's fame,
Since they themselves their secrets thus proclaim?"*

Det är naturligtvis inte lätt att återge originalets melodiska karaktär och innehållets associationsrikedom. Brownes översättning är inte heller helt lyckad. Han rimmar t.ex. halvverserna parvis, medan originalet (som alla ghazaler) har genomgående samma rim — för de första två halvverserna och sedan för varje helvers. Det ger de tematiskt mycket fristående verserna en stark formell enhet. Det sensuellt laddade bildspråkt kan man däremot återfinna i den engelska översättningen — att förstås efter vars och ens inlevelse.

Den störste och mest välkände sufiske diktaren av alla är säkert Jalāl ud-dīn Rūmī, född i Balkh i nuvarande Afghanistan år 1207. Hans far var en frejdad teolog med sufiska böjelser, som redan i Jalāl ud-dīns barndom utvandrade från hemstaden och

som så småningom slog sig ner i Konya, i nuvarande centrala Turkiet, då huvudstad i de mindreasiatiska seldjukernas rike och ett betydande kulturellt centrum. Jalāl ud-dīn skolades både till traditionell teolog och till mystiker, och när hans far dog år 1231 kunde han efterträda honom som ledande religionslärare i Konya.

Han hade alltså en position och stod på höjden av sin tids lärdom, men han tycks alltid ha haft en böjelse för att kasta spelet över ända, att ge sig hänt åt starka känslor och gå upp i extatiska tillstånd, under vilka hans dikter tycks ha vällt fram på ett närmast automatiskt sätt. Han diktar i enkla versmått med en fri och oerhört melodisk diktion — som om han flöt ovanpå den arabiska verslärars stränga regler. Hans lyrik är samlad i *Dīvān-i Shams-i Tabrizī*, ett fascinerande verk som inspirerats av en mysteriös vandrar-dervisch kallad Shams ud-dīn Tabrizī eller ”Solen från Tabriz”.

Ännu större inflytande har hans *Mathnawī* haft. Det är en sufisk lärodikt i sex böcker på sammanlagt drygt 26.000 parvis rimmade verser, som både till form och innehåll måste räknas till de mest storstagna verken i världslitteraturen. Den innehåller alla upptänkliga sufiska ideer och teorier, ett otal parabler och liknelseer och släende dialektiska resonemang. Jalāl ud-dīn älskar paradoxer och uttrycker sina sanningar antitetiskt, med det ständiga förbehållet att de egentligen inte går att uttrycka i ord. Den insiktslöse (den ”råe”, *khām*) kan ju aldrig förstå den som uppnått andlig insikt (den ”kokte”, *pukhta*).

Jalāl ud-dīn dog år 1273 och begravdes i Konya. Hans mausoleum blev centrum för den dervisch-orden som hans lärjunge och efterträdare *Husām ud-dīn Çelebī* och hans son *Sultān Valad* byggde upp efter hans död, hos oss ofta kallad ”de dansande Mevlevi-dervischerna”.

Avslutningsvis skall jag citera ett försök att tolka den berömda inledningen till Jalāl ud-dīns *Mathnawī*: ”Rörflöjtens sång”. Det finns många tolkningar av *Mathnawī*’s upptakt, och mitt försök kan — liksom de andra — bara ge en svag aning om originalets skönhet. I transkription från persiskan ser de första verserna ut så här:

bishnau az nai chūn hikāyat mī-kunad
az judā'ihā shikāyat mī-kunad
k-az nayistān tā marā bubrīda-and
az nafr̄-am mard u zan nālīda-and
sīna khwāham sharḥa sharḥā az firāq
tā bigūyam sharḥ-i dard-ī ishtiyāq
har-kasī k-ū dūr mānd az aṣl-i khwīsh
bāz jūyad rūzgār-ī vasl-i khwīsh

Det första stycket blir i svensk återgivning (se *Litteraturens klassiker* 16: Orientalisk diktning, red. S. Wikander, 1970, sid. 83—84):

Lyss till denna rörflöjts långa klagotal,
hör berättelsen om ensambeters kval:
Se'n jag skars ur vassen vid en källas rand,
av min klagan män och kvinnor satts i brand.
Bröstet vill jag slita sönder bit för bit,
tills jag tolkat all den smärta som hör hit.
Var och en som dröjer fjärran från sin rot
söker från sin avskildhet att finna bot.
Jag har klagat inför folk av alla slag,
med de goda och de onda likadant i lag.
Mången var uti sin egen tro min vän
— ur mitt inre lyftes inte gåtan än.
Vägen från min gåta till min sång är kort,
men av syn och hörsel tappas spåret bort.
Kropp från själ och själ från kropp är utan gräns,
ändå vet man ej hur själ mot öga känns.
Eld är detta flöjtens skri och inte vind,
den som saknar elden vandrar ständigt blind.
Eld av kärlek är det, som i flöjen hörs,
glöd av kärlek är det, som i vinet rörs.
Flöjen är en vän för den som går allen,
och dess toner sköljer all vår saknad ren.
Vem har såsom flöjen gift och motgift gett,
såsom flöjen älskare och älskad sett?

*Den förtäljer oss om alla smärtors led,
 alla sagor om hur Lailas Madjnun led.*
*Vanvett, blott, med vett kan komma underfund,
 örat är ju tungans enda trogna kund.*
*I vår sorg förlorar dagarna sin tid,
 varje dygn ett stygn i våra hjärtans frid.*
Om än dagar flytt, så säg dem orädd: gå!
Stanna du, o renaste, som skall bestå!
*Den som ej är fisk han blir vid vatten led,
 den som saknar dagligt bröd gör dagen vred.*
*Ingen ”rå” den ”koktes” tillstånd kan förstå,
 men vad tjänar alla dessa ord till då?*

SUMMARY

Sufism, the Islamic mysticism, has lately attained a certain popularity in the West. Among the various schools of Sufism, there are those which remain clearly within the boundaries of Islam, like the followers of the Maghrebine shaikh Ahmad ibn al-‘Alawī (1872–1934), those which keep at least some affinity with Islam, like the followers of the Indian Hazrat Inayat Khan (1882–1927) and his son Pir Vilayat Khan, and finally those which have severed all ties with Islam, like Idries Shah and his followers. It is doubtful, however, if one should use the name "Sufism" outside of its Islamic context.

Sufism has developed as a mystical dimension inside Islam. It began as an ascetic movement in the first centuries after the Prophet, soon centered on an ecstatic love of the Godhead, and finally was codified in a number of "ways" (*tariqas*), the so called Sufi orders. Under their leaders, the shaikhs or *pīrs*, these orders became very influential all over the Muslim world. Central Sufi concepts penetrated philosophy, literature, and art. While Sufi philosophy became highly developed and intellectualized, the orders also spread a simple and practical Sufism among broad layers of the population.

From the point of view of general culture, Sufism proved more influential in non-Arabic than in Arabic Muslim lands. This is most clearly seen in the literature. Although there were great Arabic Sufi poets, like ‘Umar Ibn al-Fārid (d. 1235), Arabic literature was never as widely influenced by Sufism as Persian, Turkish and Islamic-Indian literature. This is particularly true of the poetry. Already by the 13th century A.D., Persian poetry in general was permeated by Sufi images and expressions. This imagery, however, was largely derived from secular court poetry and popular love and wine lyrics. Thus erotic attraction symbolizes love of God, the features of the beloved the attributes of God, and wine the religious ecstasy.

The material world was regarded as only "metaphorical" (*majaz*), a witness and a symbol of the true, Divine reality (*haqiqat*). It was thus possible to introduce an intriguing ambiguity into the poetry. Almost every line could

be read in two perspectives: either using the mundane or "temporal" only as a reference to the Divine or "eternal", or seeing the Divine only as a potentiality behind the described wordly circumstances. This kind of poetry was written for some 700 years in Persian, and under the influence of Persian also in Turkish, Urdu, etc. There were ecstatic praisers of Divine and wordly beauty, like Fakhr ud-dīn 'Irāqī (d. 1289), masters of ambiguity, like the famous Hāfiẓ (d. 1390), but the greatest Sufi of them all was without doubt Jalāl ud-dīn Rūmī (d. 1273). His 26.000 verses long *Mathnawī* stands out as the central work of Sufi poetry, "the Qur'ān in the Pahlavī (i.e. Persian)".

BERNT BRENDemoen

Sultan Cem – en osmanerprins i eksil i renessansens Europa

Tyrkernes erobring av Konstantinopel i 1453 representerer på mange måter begynnelsen på en ny tidsalder i europeisk kulturhistorie, ikke bare fordi det østromerske rike gikk til grunne og ortodoksiens bolverk falt i de vantros hender, men også fordi tyrkernes innstigningen i Bysants resulterte i en strøm av byzantinske intellektuelle til Vesteuropa. Den århundrer gamle direkte forbindelse med de klassiske forbilder og den kultur disse østromerske lærde satt inne med, var nettopp hva Vesteuropa trengte for å gjenfødes — for å få sin renessanse.

Det er således ikke å undres over at tyrkerne fremstilles som et barbarisk folkeferd allerede fra det øyeblikk de trer inn over historiens terskel og spesielt under renessansen, da de både gjennom flyktningene østfra, men også av rent geografiske grunner automatisk blir gjenstand for større vesteuropeisk oppmerksomhet. Allerede i vesteuropeiske korsfarerberetninger fremstilles tyrkerne som en *gens terribili aspectu* — ”et folkeferd med grusomt utseende”, og den stadig sterkere trusel det osmanske riket representerte, gjorde frykten enda sterkere, slik at det blotte ord

Denne artikkelen, som er en omarbeidet utgave av et av kapitlene i min magisteravhandling (se bibliografiene), ble presentert i foredrags form i Norsk Orientalsk forening den 17. november 1977. Noe av stoffet ble også fremlagt muntlig under ”2. Internationale Arbeitstagung für vorosmanische und osmanische Studien” (C. E. P. O.) i Hamburg i 1976. Jeg takker Dr. J. Lefort, Paris, og personalet ved arkivene i Topkapı Sarayı for bistand med lesningen av tekstene samt Prof. Dr. S. Buluç, Istanbul, Prof. Dr. B. Flemming, Leiden, Prof. Dr. G. Hazai, Berlin, Prof. E. Hovdhaugen, Oslo, Prof. Dr. S. Tekindağ, Istanbul, Universitetslektor F. Thordarson, Oslo, og Prof. Dr. A. Tietze, Wien for skarp-sindige tolkningsforslag.

"tyrker" i Vesteuropa kunne få enhver til å grøsse av redsel. Bortsett fra de merkantile forbindelser enkelte små handelsstater som Venezia og Genova hadde med Sultanen, var nemlig de forbindelser den kristne verden hadde hatt med den muhammedanske, overveiende av fiendlig art.

På den annen side hadde de osmaniske makthavere selv — i kraft av sin overlegne styrke — et noe mer avbalansert forhold til fielandet — "dar-ül harb", som de selv kalte det ("krigens hus"). Mehmet Erobreren selv behersket utmerket godt gresk, og var vel bevandret i antikkens filosofi. Men stort sett betraktes de ikke-krigerske forbindelser man måtte ha med vesten — som f. eks. handelsforbindelser — som nødvendige onder, og "gâvur'ene" — "de vantro" — betraktes stort sett som foraktelige og skitne fordi de ikke har innsett hvor overlegen Islam er over alle religioner.

Under disse omstendigheter er det interessant å iaktta hvilke reaksjoner som møter en av de første tyrkere som reiser til Europa uten fiendlige hensikter, nemlig Sultan Cem, Mehmet Erobrerens sønn. Både før og etter ham hadde tyrkere kommet til Europa uten direkte å rasle med sabelen, men de aller fleste av disse var reist i offisielt oppdrag som sultanens utsendinger eller var havnet der som krigsfanger. Sultan Cem var imidlertid, som vi skal se, nærmest å betrakte som et gissel i europeernes hender. Dessuten ble han som fyrstesønn funnet verdig til meget stor oppmerksomhet ved de hoff hvor han kom. Og at han virkelig har etterlatt seg et sterkt inntrykk, er åpenbart. Hans blotte tilstedeværen i Europa har influert flere kunstnere gjennom atskillige århundrer — fra det italienske renessansemaleri, hvor det ble moderne å fremstille folk i tyrkisk drakt — over franske kjærlighetsromanner fra 1600-tallet om Cems eventyr i Savoya — helt til operascenen, hvor Rossinis "En tyrker i Italia" ble fremført for første gang i 1814.

Blant forfattere i dette århundre som har latt seg fascinere av Cems skjebne kan spesielt Ivo Andrić nevnes, som i sin roman "Prokleta avlja" (Beograd 1954, på norsk "Den forbannede gården", Oslo 1972, sv. overs.: "De fördömdas stad", Uppsala 1959;

ny overs. av Gun Bergman: "Helvetets förgård", Sthlm 1962) fletter Cem-historien inn i romanens hovedhandling og gir den en ny interpretasjon.

Også på tyrkisk side ble Cems opphold i Europa gjenstand for en egen litteratürgenre. Denne genren bygger hva de faktiske historiske begivenheter angår, på den autentiske beskrivelse en av hans egne menn har gitt av Europaoppholdet (se nedenfor), men inneholder på det religiøse plan voldsomme ekskurser hvor kristne forhold blir beskrevet — helst fra sin dårligste side — og hvor Cem havner opp i lange, lærde diskusjoner med paven, hvor han fremhever Islams fortreffelighet og nesten får paven til å gå over til Islam. Disse skriftene viser at deres forfattere må ha hatt en inngående fortrolighet med romersk kirkehistorie, selv om diskusjonene med paven utvilsomt er fingert.

Den måte jeg har stiftet kontakt med Sultan Cem på, er i virkeligheten ganske tilfeldig. Da jeg i 1975 var på leting i arkiver og biblioteker i Istanbul etter eldre osmaniske dokumenter av språkhistorisk interesse, fant jeg bl. a. to brev som er skrevet på tyrkisk med latinske og greske bokstaver (i motsetning til den vanlige arabiske skrift) og således er verdifulle dokumenter for studiet av visse utviklingslinjer i tyrkisk språkhistorie. For å kunne fastslå disse upubliserte brevenes alder og språkhistoriske verdi var det nødvendig å klargjøre de nærmere detaljer rundt forfattelsen av dem. Dette var imidlertid meget vanskelig fordi ingen av brevene — som forøvrig var svært vanskelige å tyde og dessuten fulle av huller og flekker — inneholdt noe kjent personnavn, og bare noen til dels ugenkjennelige europeiske stedsnavn. I det ene var dog ordet *Savoya*, i det andre *Venedik* uten videre leselig. Videre undersøkelser viste at det ikke var usannsynlig at brevene kunne knyttes sammen med Cem-historien, og som jeg vil prøve å vise, har begge to en viss betydning for kronologien i Cems ferd fra slott til slott rundt omkring i Frankrike.

Hovedkilden til Sultan Cems liv er et anonymt skrift *Vāqi'āt-i Sultān Ğem*, som er skrevet i 1514 av en av Cems egne menn, som hadde vært med ham rundt i Europa. Dette skrift eksisterer ved siden av originalen også i to plagiat-versjoner, sannsynligvis

Sultan Cem (ifølge Semavi Eyice, se bibliografi) fra Pinturicchios veggmaleri i Katedralen i Siena. Reprodusert med S. Eyices tillatelse.

fra senere på 1500-tallet. Videre eksisterer det en god del tyrkiske originalbrev fra Cems egen tid — mange upubliserte — som omhandler hans person, samt endel opplysninger i venezianske og florentinske senatsprotokoller og hos samtidige italienske forfattere. For Cems liv før han ble midtpunktet for de europeiske stormakters oppmerksomhet, er imidlertid det ovennevnte anonyme *Vāqī'āt-i Sultān Ğem* hovedkilden både for osmaniske historieskrivere og således også moderne historikere.

Sultan Cem var sønn av Mehmet Erobreren — som tok Konstantinopel i 1453 —, født i Adrianopol i desember 1459, og følgelig Bayezid's (den senere sultan Bayezid II's) yngre halvbror. Han fikk den vanlige prinseoppdragelse ved ti år gammel å bli sendt ut som provinsguvernør — i dette tilfelle til Kastamonu ved Svartehavet — med sine vesirer og huslærere, som tidlig skal ha vekket hans interesse for persisk litteratur. Da hans eldre bror Mustafa døde i 1474, ble han guvernør i den provinsen han hadde innehatt, nemlig Karaman med hovedsete i Konya, en strategisk meget sentral provins, hvor han vant spesielt sterkt popularitet blant småfyrstene.

Da hans far døde i 1481, ville storvesiren Mehmet Pasa, som selv var fra Karaman, innsette Cem som hersker, men dette ble hindret av den rettmessige tronarvingen Bayezids tilhengere, som får storvesiren drept og Bayezid innsatt på tronen. Dermed begynner en av de blodigste arvefølgekriger i osmanisk historie. Cem samler sin karamanske hær, erotrer den gamle osmaniske hovedstaden Bursa sør for Istanbul, og slår til og med egne mynter der. Etter atten dager i Bursa blir han imidlertid slått av sin bror og trekker seg tilbake til Konya. Etter dette nederlaget drar han for å legge nye planer og samle nye krefter over Aleppo og Damaskus til det mamlukiske Kairo. I løpet av våren 1482 skal han også ha reist derfra på en kortere pilegrimsreise til Mekka. Etter på denne måten å ha samlet også åndelig styrke, etterlater han sin kone og barn i Egypt — for aldri å se dem igjen — og prøver seg etter en gang på kamp mot broren i Anatolia, men da dette var fullstendig mislykket og Bayezid heller ikke ville gå

med på å dele sin makt med ham, måtte han gi opp også denne gang.

Da det så mørkest ut, fattet han en fantastisk og desperat plan som skulle besegle hans skjebne. Planen gikk ut på å vinne tronen ved å falle sin bror i ryggen fra Rumeli, den europeiske del av det osmaniske rike. Dette skulle skje ved en allianse med europeiske stormakter, som naturlig nok ville være meget interesserte i en krig med Sultanen, ledet av en så ivrig feltherre som Sultanens egen bror ville være. Imidlertid var den eneste måten han kunne komme til Europa på, sjøveien, som til en viss grad ble behersket av de kristne johanniter-ridderne på Rhodos. I den tro at han kan få hjelp hos ridderne, både til å reise til Europa og til å få innpass i de kristne fyrstehus, setter han således over til Rhodos i slutten av juli 1482, ledsaget av sine nærmeste menn.

Ridderordenens stormester, Pierre d'Aubusson, som Cem hadde vært i vennligsinnet kontakt med i løpet av sin tid som guvernør i Karaman, forstår straks hvilken kostbar brikke Cem kan bli i det internasjonale politiske spill, og bekrefter overfor ham det håp han allerede nærer, at han i Europa med franskekongen Ludvig XI og den ungarske kong Mathias Corvinus' hjelp kan reise et hærtog mot Bayezid.

I virkeligheten var d'Aubussons planer ganske annerledes: Han visste at Bayezid på den ene siden gjerne ville ha Cem i trygg forvaring så langt borte fra det osmaniske rike som mulig, men at han på den annen side ville være livredd for at Cem virkelig skulle få militær støtte av europeerne. Etter at Cem er overført til Europa, går Bayezid med på å betale rhodierne en årlig sum på 40 000 dukater for vaktholdet av Cem. Det var imidlertid først senere det gikk opp for ham at dette i virkeligheten var utpressing, og at hans bror ble holdt sòm et regulært gissel av johanniternes menn i Europa.

Sultan Cem ankom fra Rhodos til Villefranche ved Nice den 3. Ramazan 887, det vil si den 16. oktober 1482, hvorfra han fullstendig prisgitt johanniternes menn føres fra sted til sted i Savoya og Frankrike. De seks år Cem tilbragte i Frankrike, er fulle av alle slags intriger fra de implisere parter. I 1483 sender

f. eks. venezianerne, som var den eneste europeiske stat som — selvfølgelig på grunn av handelsinteresser — var vennlig stemt overfor osmanerne, utsendinger til Istanbul for å forhandle med sultanen om en mulig utveksling av Cem mot at Morea (Peloponnes) skulle avstås til Venezia. På sin side sender Bayezid stadig spioner til Frankrike for å se til at Cem er i live, og at det således er verdt å betale rhodierne de årlige 40 000 dukater, én eller to ganger kanskje også for å forgifte ham. Disse agentene blir av johanniterrridderne stadig forhindret, arrestert og utsatt for de merkeligste opplevelser under ofte årelange opphold i "Firengistan" (den middelalderlige tyrkiske betegnelse på Søreropa).

På sin side sendte også Cem ut flere av sine menn for å undersøke mulighetene for flukt. *Vāqī'at-i Sultān Ğem* har flere beretninger om at han ikler enkelte av sine drabanter europeisk drakt ("kāfir libasi" eller "vantro-drakt", som det står) og sender dem av sted enten til franskekongen eller til Ungarn. Disse blir tydeligvis oppsnappet av johanniterriddernes agenter, for de kommer aldri tilbake til sin herre.

I løpet av vinteren 1483 blir han ført til Savoya, og får der foretrede for hertugen, den pur unge Karl I, som fatter sympati for Cem og vil få ham ut av rhodiernes klør. Disse får imidlertid rede på dette og får ham forflyttet først fra Savoya til forskjellige slott nedover Rhonen, siden oppover igjen til Grenoble-distriktet, siden langt vestover over Clermont-Ferrand til slottene Boislamy og Bourganeuf i nærheten av Limoges. På disse to slottene, som var den private eiendom til johanniternes stormester og hans familie, forble Cem fra sommeren 1484 til vinteren 1488.

Under oppholdet på de forskjellige franske slottene, spesielt i løpet av alle forflytningene i 1483, skal Cem — ifølge mer eller mindre obskure franske forfattere — ha stiftet forbindelse med endel franske kvinner, spesielt døtre av forskjellige slottsherrer. Særlig i det 17. århundre ble det den rene mote å bruke Cem som emne for kvasihistoriske romaner. Racines tragedie *Bajazet*, hvor Cem fremstilles som en frustrert yngre bror, er også fra denne tiden (1672). Det ser ut til å ha eksistert en Cem-legende på enkelte steder i Sør-Frankrike i lang tid, ja, faktisk heter tårnet

hvor Cem satt innesperret i Bourganeuf, den dag i dag Tour de Zizim. Zizim er nemlig det navn Cem har i disse legendene. Den mest kjente av historiene er kjærighetseventyret med Philippine-Hélène de Sassenage på slottet Batie de Royans ved Grenoble, som han skal ha truffet mens han oppholdt seg enten på samme slott eller et av naboslottene. Den mest kjente skildring av deres kjærighetshistorie — i middelaldersk ridderromanstil — er Guy Al-lards *Zizimi, Prince Ottoman, Amoureux de Philippine-Hélène de Sassenage* (Grenoble 1673). Samme bok finnes også under den noe mer tendensiøse tittel *Histoire des amours du prince Zizimi* (1714), en roman på hele 383 sider. Ifølge noen forfattere skal Cem til og med ha fått ett barn med sin elskede. At disse romanene og legendene ikke er det rene oppspinn, blir klart av hva Sa'deddin, den største og mest pålitelige osmaniske historiker på 1500-tallet, som overhodet ikke kjenner disse legendene, skriver: "Slottsherren på Sassenage hadde en meget vakker datter som ble forelsket i prinsen. Cem besvarte hennes flamme, og snart begynte det mellom dem en brevveksling som igjen ble fulgt av lidenskapelige møter." Hvis vi går til Sa'deddins kilde, *Vāqi'āt-i Sultān Čem*, finner vi omrent den samme ordlyd. Dette viser tydelig at historien har en kjerne av sannhet. Et annet sted bemerker forfatteren av *Vāqi'āt-i Sultān Čem* med interesse og forferdelse om kvinnene i Nice: "De vakre unge jomfruene i byen kom og danset for oss. Ifølge deres skikker er det ikke noe snakk om å bruke slør. De er mer enn villige til kyss og omfavnelser. Uten å dekke verken hals eller ører satte de seg på knærne på oss fremmede menn da vi hadde danset og ville hvile. Den nå salige (dvs. Cem) kom i forbindelse med en meget imøtekommende jomfru der."

Hvis vi studerer hendelsene fra den andre siden, så å si, altså fra broren Bayezids side, virker det som om den truselpolitik de vesterlandske maktene hadde satt i gang, var svært effektiv. Imidlertid ser vi også — i den grad kildene lar oss ane det — at Bayezid bygger opp et nett av spioner og agenter rundt omkring i Europa for å kontrollere Cems — og vel også hans fangevokteres — bevegelser til enhver tid. En av disse agentene er Barak, som

etter endt oppdrag i Frankrike skriver en uttømmende rapport til sultanen. Denne rapporten er inngående behandlet av den engelske osmanist Ménage i 1965. På grunnlag av denne rapporten etablerer Ménage for første gang en fast kronologi for Cems bevegelser i Frankrike. Rapporten er fra 1486, altså mens Cem var på slottet Bourganeuf ved Limoges.

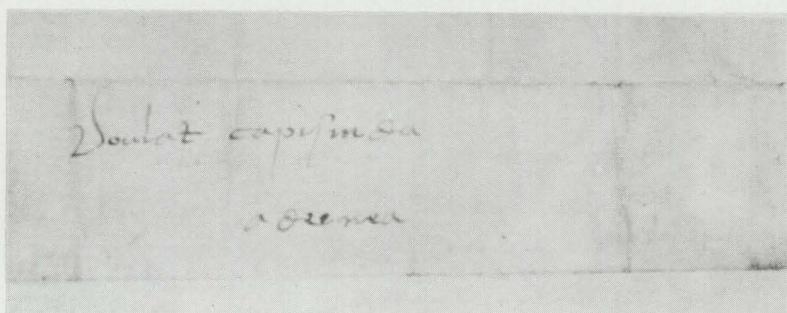
I sin rapport forteller Barak at han har oppsøkt Hertugen av Savoya med den hensikt å be om å få treffe Cem, og at han ved hertugens hoff i Torino har møtt presten Yakub, forfatteren av det første av våre dokumenter, som er blitt sendt dit som agent for sultanen sammen med en viss Paolo da Colle. Hertugen hadde imidlertid forlangt, forteller Barak, at han skulle betale for utgifte til en fører, noe han ikke syntes han hadde råd til, hvorpå han hadde bestemt seg for å dra tilbake til Istanbul. På veien hadde han tilfeldigvis fått høre at en slekting av Stormesteren var kommet til Genova for å forandre Cems gjemmested. Han ombestemte seg straks og dro tilbake til Hertugen, som nå var i Vercelli, som etter å ha latt ham vente i lang tid, til slutt sa seg enig og gav ham en fører, hvorpå han dro avsted for å finne Cem. Etter en lang og anstrengende ferd kom han frem til Bourganeuf, hvor han fikk se Cem. Etter således å ha konstatert at han fremdeles var i live, reiste han tilbake til Hertugen av Savoya, hvor han ankom i slutten av november eller begynnelsen av desember. Ettersom han reiste meget raskt tilbake, er det å anta at han besøkte Bourganeuf rundt slutten av oktober.

Innholdet av vårt dokument I (Topkapı Sarayı Arkivnr. 446) står i nær forbindelse med denne rapporten. Det lyder i oversettelse slik:

(Adresse:) *Til det keiserlige hoff i Adrianopel.*

(Tekst): *Til min sultan: Måtte han alltid vite beskjed fra meg. Jeg er din tjener, Jacob den italienske prest, som du sendte til Savoya for et år siden sammen med den florentinske vantro Paolo da Colle, som er kjøpmann. Du skal vite at jeg har tjent ett år ved hoffet i Savoya. Angående det anliggende De sendte: Nå i dag kom Deres tjener Barak fra Genova til hoffet til Hertugen av Savoya. Han hadde et møte med meg. Det er et*

Dokument I — adresse:

Dokument I — tekst:

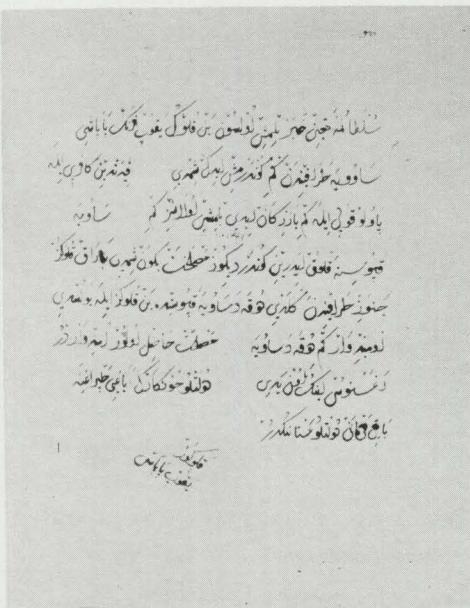
1 soldanma taim calce bilmi^t el sifir neli men culur jacob from
2 puer levan tarfinda ihm gonaçmisi com semer, vua deizi
3 fiendin evonculha paula esti hoc ihm beşenme si ul mihdi
4 ihm vurloia grubra cuiusimina cultuc etem gonaçmisi
5 maslakat vuru semer hure culurs genewel tarafinda
6 ogl si genc gelsuova capimis a men culurs ista bili
7 si mit var oym duca de suova bequita maslakat
8 casl duez mit varoiz agustos aymin hon redi con
9 minha eslat li konicaam u inq topza qurasi si bu
10 erit ~~ve~~ lajina bu eslat stampi mebie
11 culurs jacob dayi

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

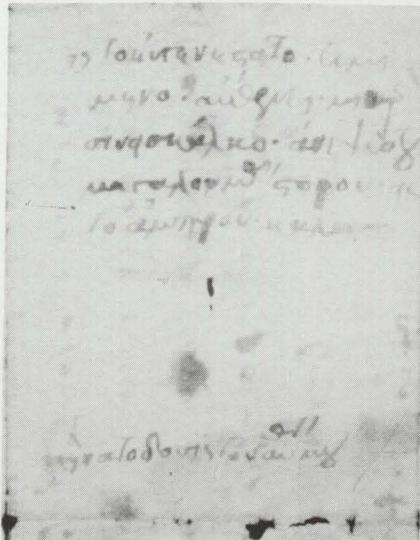
Dokument I. Topkapi Sarayi Arkivnr 446.

Dokument I —
versjon med
arabiske bokstaver:

1	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
2	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
3	يَا وَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
4	يَا وَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
5	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
6	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
7	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
8	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ
9	سَلَامٌ عَلَيْكُمْ مَنْ يَعْلَمُ بِكُمْ فَوَلَكَ بَغْبَقْ كَفَلْ بَالْأَنْ

Dokument II — adresse

båp om at Deres anliggende kan ordnes med Hertugen av Savoya. Der er et håp. Dette dokument ble skrevet på den sytende dag i august til den jord som den mektige hersker betrår. Den evige autoritet tilhører det mektige hoff.

Deres tjener, Jacob Prest.

Dokumentet er, som vi ser, en rapport som presten Yakub, eller, som han selv skriver, Jacob, sendte sultanen etter å ha truffet Barak. Han minner om hvem han er ved å fortelle at han er blitt sendt av sultanen til Savoya sammen med Paolo da Colle, og forteller at Barak sannsynligvis kommer til å oppnå sin vilje hos hertugen. Det "anliggende" det er tale om, er altså tillatelsen til å reise med en fører til Bourganeuf. På grunnlag av Ménages datering av Baraks rapport kan også dette dokumentet dateres til 1486.

Jacob er ikke kjent fra andre steder enn denne episoden, men er sannsynligvis en italiensk prest som i Istanbul har hatt et kall ved en av de levantinske menighetene der, før han ble vernet til denne oppgaven av Paolo da Colle.

Paolo da Colle, imidlertid, eller som han egentlig heter, Pagolo di ser Giovanni da Colle, er takket være den tyske balkanolog og historiker Babinger (se bibliografien) steget frem i et forholdsvis klart lys. Som det også fremgår av vårt dokument, var han florentinsk handelsmann. Ifølge Babinger hadde han lenge representert Lorenzo de' Medici i Istanbul, men utførte også flere oppdrag for sultanen. Bl. a. ekskorterte han i 1483 fra Istanbul en osmanisk utsending som skulle til Savoya og Frankrike. Det kunne være nærliggende å tenke at denne utsendingen var vår Jacob, men hvis vår tolkning "for et år siden" er riktig, slik at Jacob altså hadde vært ved Hertugen av Savoyas hoff i ett år, passer jo ikke dette. Imidlertid vet man at Paolo da Colle bragte brev fra sultanen til Frankrike også i 1484 og kan ha ledsgaget Jacob til Savoya ved den anledning.

Brevet fra Jacob har inntil nå vært kjent bare i en versjon med arabisk skrift, som må være skrevet ned etter at originalen hadde nådd hoffet i Istanbul. Denne bærer påskriften *sūret* — "kopi" — øverst i høyre hjørne. Imidlertid er en del av ordene i origina-

len misforstått, andre til og med utelatt, på grunn av Jacobs merkelige ortografi.

Denne kopien har vært sett av den tyrkiske historiker Ertaylan, som bemerker om det: "Av dette brev hører vi at presten Yakub tjener ved hoffet i Sávóya og at han er en spion som er skaffet til veie gjennom handelsmannen Paolo da Colle."

Det historisk sett mest intressante ved dokumentet, som Ertaylan har oversett, er at det er datert til 17. august. Med Ménages definitive datering av Baraks rapport finner vi altså at Barak møtte Jakob (og vel også hertugen) den 17. august 1486.

Imidlertid kan brevet ikke være skrevet etter Baraks første besøk hos Hertugen, i Torino, hvor han selv beretter at han traff Jacob, men etter det andre, det i Vercelli. Hvis nemlig han hadde truffet hertugen for *første* gang den 17. august, ville han etter de deduksjoner man kan foreta på grunnlag av all den tid Barak selv forteller gikk mellom første møte og avreisen til Bourganeuf, ikke ha kunnet dra avsted før tidligst 1. november. Ettersom han imidlertid var tilbake hos hertugen i slutten av november eller begynnelsen av desember, og sannsynligvis besøkte Bourganeuf mot slutten av oktober, er det umulig at 17. august er dato for hans første møte med hertugen, ettersom han da ville få altfor liten — eller rettere sagt ingen — reisetid. Hvis vi imidlertid lar 17. august stå for det andre møtet, det i Vercelli, blir Barak reiseklar den 14. september, og dette gir ham da tid — skjønt bare såvidt — til å tilbakelegge reisen til Bourganeuf innen slutten av oktober. Det er heller ikke å regne med at Jacob ville ha skrevet at saken var i ferd med å gå i orden etter det første møtet mellom Barak og Hertugen, der jo Hertugen hadde satt seg på bakbena.

Det andre brevet, dokument II (Topkapı Sarayı Arkivnr. 88), som omhandler Cem, er mer uklart, både innholdsmessig og bokstavelig talt. Skriften er utflytende, og papiret er oversådd med store blekkflekker.

Tentativ oversettelse:

Adresse (på gresk): (*Til*) den høybårne, høystærede herre, mester

Dokument II — tekst:

1 1 Taroum. Tad-e-sar. maddi neydi en sepharhan. Taroum
2 2 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
3 3 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
4 4 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
5 5 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
6 6 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
7 7 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
8 8 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
9 9 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
10 10 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
11 11 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
12 12 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
13 13 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
14 14 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
15 15 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
16 16 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
17 17 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
18 18 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
19 19 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum
20 20 maddi o sari vekas maddi neydi en sepharhan. Taroum

seneskalk, nevø av Stormesteren, på Abru Kalamin. . . du skal gi dette til min herre.

Tekst: *Til min sultan: Vi ber og kysser din tøffel. Og videre:*

La det være kjent for min sultan at min sultans fanger og menn er kommet frem i god behold. Og jeg, din tjener, kom inn i Venezia mot slutten av måneden Safer. Jeg så (meg om i?) Venezia for at jeg skulle finne en båt før de vantros fest.

5 *Og videre: Jeg finner ikke noen båt til min sultans høyhet (eller: til min sultans land). Det blir meget sent klart. Og videre: La det være kjent for min sultan: Jeg kom til Venezia, som du vet. Vi fant den fremmede (eller: pengeanvisningen (?)). Og den handelsmannen gav oss ikke så lite (for?) anvisningen (?). Og videre: Mannen som bragte . . . , tok femti*

10 *venezianske gullstykker fra meg. Fem og femti . . . gullstykker (tok han fra meg). Jeg kom inn i Venezia uten at ett eneste manglet. Atten gullstykker . . .*

(på gresk:) Vi kneler for mester seneskalk og kysser hans hånd.

15 *(igjen på tyrkisk:) Vi hilser "Baba" og kysser hans hånd. Vi hilser Çelebi og kysser hans hånd. Vi hilser Celal Beg og kysser hans hånd. Vi hilser . . . Beg og kysser hans hånd. Vi hilser Sermet (?) Ağa svært meget. Vi hilser . . . tiat . . . meget. Vi hilser Alicik (?). Vi hilser Kemal svært mye. . . de som kjenner oss — vi hilser Kapuci'en . . . vi hilser Ali (? og ?) alle sammen.*

Din tjener Yusuf.

Både det faktum at brevet avbrytes midt inne i en setning av en linje på gresk, skrevet med samme hånd men med en meget mer flytende håndskrift, samt svært mange språklige indisier, viser at det må ha blitt diktert til en greker, sannsynligvis under voldsomt hastverk.

Det ordet som er nøkkelen til dateringen av brevet og til den forbindelse det har med Cem, er ordet *Abrukalamin* i adressen. Dette kan ikke være noe annet enn Boislamy, som det heter på fransk, eller Buqalamiq, som det kalles i *Vāqi'āt-i Sultān Ğem* — i kildene finnes det forøvrig skrevet med svært mange variasjoner.

Dette er det slott ved elven Creuse i Auvergne, noe østenfor Limoges, hvor Cem ble holdt innesperret i to år fra sommeren 1484, altså før han kom til Bourganeuf i 1486.

"Stormesterensnevø" som nevnes i adressen, må være en av Pierre d'Aubussonsnevøer Guy eller Antoine de Blanchefort. Det var Antoine som var slotsherre på Boislamy, men ifølge innskriften på "Tour de Zizim" på Bourganeuf, hvor Guy var herre, var det Guy som bar tittelen "Sénéchal de Rhodes" *siniskalko* i brevets adresse = norsk "seneskalk"). Brevet ble altså sendt til en av disse, og setningen "du skal gi det til min herre" (i adressen) impliserer sannsynligvis at det skal overleveres til Cem, som i brevet selv tiltales som *sultanum*, "min herre". En god del av personene som nevnes i slutten av brevet, er kjent som personer i Cems følge fra *Vāqī'āt-i Sultān Ğem* og andre kilder.

Brevet er undertegnet Yusuf. Dette er sannsynligvis den samme Yusuf som han som Mustafa Ağa, den senere storvesir Koca Mustafa Paşa, nevner i det brev han sendte Bayezid fra Roma i 1490. Da Bayezid hadde fått høre at Cem var blitt overført til Roma, sendte han nemlig Mustafa Ağa dit, som rapporterer at fire personer i Cems følge var døde i løpet av det siste året, blant andre en ved navn Yusuf.

Yusuf nevnes også som en av Cems menn i et upublisert, meget forvirrende tyrkisk brev i arkivene i Topkapi Sarayı, (konvolutt nr. 6071), som inneholder en forbausende kort — og sannsynligvis ufullstendig — liste over de kristne og muhammedanske personer som befant seg i Cems følge. Vår Yusuf kalles i dette brevet *yazıcı Yusuf* — "skriveren" eller "sekretæren" Yusuf.

Nå melder følgende spørsmål seg: Hvorfor skulle en tyrker, spesielt hvis han er en skriver, skrive til sin herre gjennom en gresk skriver? Grunnene kan bare gjettes.

I løpet av hele Cems opphold i Frankrike ble brev fra og til ham ofte oppsnappet, spesielt — såvidt man vet — av venezianerne. Det venezianske senats forhandlinger og brev, offentliggjort i 1884 av Lamansky (se bibliografien), inneholder mange opplysninger om slike brev som falt i deres hender, og om at de senere sendte endel av disse til hoffet i Istanbul for å vise Sultanen, som

de hadde viktige handelsforbindelser med, at de var hans allierte (hvilket de i virkeligheten neppe var). Det er hevet over enhver tvil at en god del av den enorme Cem-korrespondensen som befinner seg i arkivene i Topkapı Sarayı i Istanbul — kanskje også dette brevet — har nådd Istanbul på den måten. Det er videre klart at Cem selv var klar over at både brev og agenter ble oppsnappet.

Det er således ikke umulig at dette brevet er skrevet med greske bokstaver for å unngå oppsnapping. Et brev med arabiske bokstaver ville vekke mye større mistanke blant dem som kunne tenkes å se det på veien fra Venezia til Auvergne, enn et med gresk skrift, selv om ordene selvfølgelig ville være uforståelige. Det ville videre være uleselig for slottsherren, ”seneskalken” på Boislamy. Bare Cem — som i likhet med sin far sannsynligvis kunne gresk eller iallfall nok til å lese bokstavene — ville kunne lese det. Imidlertid er det intet som tyder på at brevet noensinne nådde frem til Cem.

Det er meget vanskelig å identifisere hva innholdet av brevet refererer seg til. Sultanens — altså Cems — fanger og menn er ankommet et eller annet sted i god behold. Dette kan ikke referere seg til annet enn den episode det fortelles om i *Vāqi'āt-i Sultān Ğem*, hvor det berettes at johanniterrridderne, mens Cem oppholdt seg på slottet Le Pouët, fjernet 29 av hans menn den 2. september 1483, og førte dem tilbake til Rhodos, hvor de ankom den 29. januar 1484. Blant disse 29 menn må det ha vært endel fanger, for *Vāqi'āt-i Sultān Ğem* forteller at Cem dro fra Rhodes til Frankrike med 30 av sine egne menn og 20 muhammedanske krigsfanger, som han hadde forbarmet seg over og kjøpt der. Disse krigsfangene må være hva som menes med *üsera* og de øvrige mennene hans *oba*, som det står i begynnelsen av brevet, og det sted hvor de er ankommet i god behold, må være Rhodos.

Yusuf må ha blitt sendt sammen med disse til Rhodos og deretter dratt tilbake til Europa, slik som også *Vāqi'āt-i Sultān Ğem* forteller at to av de mer sentrale personer i hans følge — Sinan og Ayas Bey — gjorde omrent på samme tidspunkt. Disse to kom tilbake ”forkledd som vantro”, og nådde frem til sin herre mens

han oppholdt seg på Boislamy. Det er ikke umulig at de kan ha reist sammen med vår Yusuf til Venezia eller Frankrike.

Det er følgelig også sannsynlig at den greske skriveren kom fra Rhodos, og i det noe forvirrende brev jeg nevnte hvor Yusufs navn forekommer, står det faktisk under overskriften ”Navnene på de vantro som oppvarter ’en viss person’ ” skrevet et uleselig navn, med forkloingen ”dragoman” — altså tolk — ”som er sendt fra Rhodos”.

Setningene om båten er vanskeligere å løse. En mulighet er at Yusuf er sendt til Venezia for å skaffe et skip Cem kan flykte med.

De første opplysninger om at Cem har fluktplaner, rapporteres av venezianerne i september 1484. I november samme år skriver han selv til Bayezid og ber om å bli reddet fra de vantros klør. Jeg synes spesielt dette siste, at han virkelig skriver et slikt brev til sin forhatte bror, viser at han må ha hatt fluktplaner i ganske lang tid og dessuten gjort endel mislykkede fluktversøk, til tross for at f. eks. *Vāqi'āt-i Sultān Ğem* ikke forteller noe om slike hendelser av betydning før 1486. Imidlertid kan grunnen til at kilden tier på dette punkt være, at forfatteren ikke var tilstede mellom høsten 1483 og 1486, ettersom han tydeligvis var blant de 29 som ble sendt til Rhodos og så kom tilbake senere, like før overførselen til Bourganeuf.

Det er trolig at Cem på et meget tidlig tidspunkt må ha forstått at han bare var et gissel i riddernes hender, og at han allerede da 29 av hans menn ble fjernet i september 1483, må ha bedt noen av dem om å komme tilbake for å finne en mulighet for å realisere fluktplanene.

Men hvorfor skulle skipet finnes i Venezia og ikke et sted som lå nærmere Boislamy, kan man spørre. Det ville jo være umulig for en tyrkisk prins — om han reiste aldri så mye inkognito — å flykte usett gjennom halve Frankrike, noe han jo hadde måttet gjøre for å nå Venezia. Det er således urimelig å anta at skipet skulle brukes av Cem selv; sannsynligvis spilte det en mer perifer rolle i hans fluktplaner.

Det er ikke usannsynlig at Yusuf lette etter en båt for å reise

til Egypt for å overbringe brev fra Cem til hans mor og kone der — brev som han da måtte ha fått av andre agenter som kom fra Boislamy. Man vet at en av Cems menn reiste til Egypt i løpet av høsten 1485, ettersom senatet i Venezia rapporterer til hoffet i Istanbul at det via visse instanser har fått tak i fire brev som er oppsnappet fra en av hans menn.

Det er mer sannsynlig at brev II er skrevet i 1485 enn 1484. Yusuf rapporterer at han kom til Venezia mot slutten av måneden Safer, noe som tilsvarer henholdsvis slutten og midten av mars i de to aktuelle år. Cem ble sannsynligvis ikke overført til Boislamy før sommeren 1484, og det venezianske senat var ikke — eller foreholdt ikke å være — klar over overførselen før lang tid etter. Den første rapport hvor de melder at han er på Boislamy, er datert 17. mai 1485, men dette kan, som Ménage påpeker, skyldes at venezianerne ikke ønsket å fortelle hvor han var inntil da. Nyhetene om hans nye gjemmested må ha nådd Venezia i løpet av vinteren 1484/5, slik at Yusuf, da han kom dit på vårparten 1485, kunne få opplysninger av sine kontaktmenn der om hvor brevet skulle adresseres.

Dokumentet inneholder stadig endel uklare punkter som neppe kan løses foreløpig. De må bare ligge til forskningen har bragt flere detaljer om Cem-historien for dagen, dels fra den enorme Cem-korrespondanse i tyrkiske arkiver, men spesielt fra hans privatkorrespondanse, som befinner seg i Wien.

Mens dette foregår, er alle europeiske stormakter meget interesserte i å overta vaktholdet av Cem, ettersom han som gissel vil bringe både prestisje og penger som den rene gullhøne. Imidlertid ser det ikke ut til å ha vært noe alment kjent faktum i Europa at Cem allerede der hvor han befant seg, satt som gissel, for d'Aubusson hadde bestukket Cems seglbærer til å skrive falske brev med hans segl hvor det ble gitt inntrykk av at han befant seg hos johanniterne fullstendig etter egen fri vilje.

I denne forbindelse er forholdet til Egypt spesielt interessant, ettersom Cem der hadde etterlatt både sin mor og kone og selv nå mest av alt ønsket å reise tilbake dit. Stormesteren utnytter dette ved å love Cems mor å sende henne Cem så sant egypterne

vil hjelpe ham i krig, det vil si hjelpe de kristne makter i krig mot den felles fiende osmanerne.

I november 1487 ankommer en representant for den mamlukiske sultanen av Egypt, Kaitbey, som hadde kriget mot Bayezid siden 1485, til Firenze for å komme til en overenskomst om Cem med Paven gjennom Lorenzo il Magnifico de' Medici som mellommann. Han har med seg kostelige gaver, blant annet en løve og en giraff. Spesielt vekker giraffen voldsom interesse over hele Europa, og Anne de France, franskekongen Karl VIIIIs søster og formynder, skriver til Lorenzo at hun absolutt vil ha denne "camelopardalis". Den egyptiske ambassadørens bønn angående Cem er at han må føres til et sted hvor han kan representer en storre fare for Bayezid. "Ettersom han selv har søkt johanniterriddernes hjelp, er det Paven, kristenhets øverste herre, som må få bestemme hvor han skal være, og verken ridders Stormester eller noen annen. Enhver fiende av sultanen — enten kongen av Ungarn, kongen av Napoli, venezianerne eller Paven selv — vil kunne dra nytte av Cem", sier den egyptiske utsendingen.

Det ser da også ut til å ha hersket generell enighet blant fyrstene at det er Paven som skal få bestemme over Cems skjebne, og Pierre d'Aubusson får faktisk løfte om kardinals rang og en sum på 10 000 gullstykker årlig mot utleveringen av Cem.

Etter lange parlamenteringer finner dette til slutt sted — "til kristenhets felles gode". Den 10. mars 1489 blir Cem møtt — etter å ha blitt fraktet fra Toulon til Civitavecchia — av en stor-slått "festkomité" fra Innocent VIIIIs pavehoff, og drar i prosesjon inn til Roma. Da han ti dager senere får treffe Paven, benytter han anledningen til å fortelle at han slett ikke var blitt i Europa av fri vilje, og at han slett ikke hadde til hensikt å bli kristen, som enkelte ville ha det til. Han hadde nå, sa han, oppgitt alle planer om å kjempe mot sin bror, for det å kjempe mot egne trosfeller, ville være en stor synd. Det eneste han ville, var å reise til sin familie i Egypt. Denne bitterheten som må ha samlet seg opp i ham, synes man også å fornemme i de beskrivelser samtidige italienere gir av ham.

Matteo Bosso, abbed av Fiesole, skildrer ham slik: "Barbarens

ansikt er hardt og grusomt, hans legeme er tettvokst og robust. Hans hode er stort, brystkassen stor og velutviklet, og han er middels smal om livet. Han skjeler på det ene øyet, som han holder halvt lukket, og har ørnene. Ansiktsuttrykket er alltid urolig; han flakker overalt med blikket, som ser ut til å betrakte en truende. Han er antagelig rundt 40 år, og ligner svært på sin far, hvis bilde jeg har sett på en gravert medaljong, både når det gjelder karakter og foraktelige trekk som ubøyelig stahet og grusomhet.”

I et brev til Markien av Mantova forteller maleren Mantegna om sitt inntrykk av Cem: ”Stortyrkerens bror er her i vår hellige fars palass under sterk bevoktning. Vår hellige far gir ham mulighet til alle mulige slags fornøyelser som jakt, konserter — både med kor og med instrumenter — og lignende tidsfordriv. Han kommer ofte hit og spiser i det nye palasset hvor jeg maler. Og til å være barbar har han gode manerer. Han besitter en viss hovmodig majestet: Han tar aldri av seg på hodet foran Paven. . . . Han spiser fem ganger om dagen, sover gjerne, og drikker foran hvert måltid sukkervann som en apekatt. . . . Han har øyne som armbrøsts skyttere. . . . Han går som en elefant, men tjenerne hans smigrer ham og sier at han ligner en hest. Det er mulig, men jeg har aldri sett ham i galopp eller gjørende noen stordåd. Han er en meget grusom person: Han har drept fire menn ved å slå dem i hodet. Ifølge det som sies, overlevde de ikke slagene mer enn fire timer. For ikke lenge siden gav han en av sine tolker et slikt knyttneslag at man måtte bære ham til elven for at han der skulle komme til krefter igjen. Man mener at han ofte har besøk av Bacchus. Kort sagt er hans egne menn redde for ham. Som en person som har dårlig forstand eller mangler dømmekraft, setter han ikke pris på noe. Han lever på sitt vis: Sover med fulle klær, gir audiens sittende på parthisk (= persisk) vis med bena i kors under seg. På hodet bærer han tredve tusen alen musselintøy — for ikke å bli lagt merke til — og så lange bukser at hans komiske utseende forbløffer hele forsamlingen. Jeg sender Deres eksellense en skisse av ham. Jeg ville gjerne ha sendt den tidligere, men har ikke forstått ham før nå, for han ser snart ut på den ene, snart

på en helt annen måte — slik som en som er forelsket gjør — om enn jeg ikke helt kan gjenkalle hans ansiktstrekk i erindringen. Kort sagt, han har et fryktinngydende ansikt, spesielt når Bacchus besøker ham . . . ”

Dette leder oss over på spørsmålet om hvorvidt noen av alle de fremstillinger av tyrkere vi finner i det italienske renessansemaleri, er fremstillinger av Cem, eller bare utslag av en mote, eventuelt skapt av Cems og hans menns nærvær i Roma. Det siste er iallfall meget mulig, for man vet at spesielt etter at Innocent VIII døde i 1492 — ”for at hans sjel kunne tjene som ved til ilden i helvete”, som Sa’deddin sier — og Alexander VI Borgia kom på tronen, ble dennes sønn Cesare Borgia og Cem gode venner. Jean Burckard, pavens seremonimester, hovedkilden til hva man vet om Alexander VI som pave, forteller i sitt *Diarium* noe malisiøst at Cesare Borgia yndet å ikle seg tyrkisk drakt. Til stor forargelse for kardinalene skal han sammen med sin yngre bror og Cem til og med ha besøkt Laterankirken iført turban og kaftan.

Den tyrkiske bysantinolog og kunsthistoriker Semavi Eyice har undersøkt spørsmålet om eksistensen av Cem-portretter meget grundig, og er kommet til at Pinturicchio sannsynligvis har fremstilt Cem to ganger — en gang i Sala dei Santi i Borgiaenes apparter i Vatikanet, en gang i biblioteket til katedralen i Siena. Begge steder er Cem fremstilt med et meget dystert ansiktsuttrykk og triste, åndsfraværende blikk. Hvis Eyices påstand er riktig, kan man virkelig ane noe av Cems ulykke gjennom disse levende fremstillingene.

Pavens hensikter med Cem hadde helt fra begynnelsen vært å utnytte ham politisk. I løpet av 1490 lanserer Innocent en plan om å sette i gang et storstilt korstog mot tyrkerne, hvor Cem skulle delta. Sultanen, som hadde sine øyne og ører overalt, satte selvfølgelig ikke pris på dette. Samme år presenterer en person ved navn Cristofano de Castrano seg for den pavelige utsending i Venezia og forteller i en samtale under fire øyne at han kommer fra Konstantinopel, hvor Sultanen, etter å ha traktert ham med pomp og prakt, gjennom sine hemmelige agenter hadde lovet ham kostelige gaver hvis han ville dra til Roma og kaste gift ned i den

brønnen som Paven og Cem fikk sitt drikkevann fra. Han hadde godtatt tilbudet og svart at han utmerket godt visste hvilken brønn det dreide seg om, og hadde så fått utlevert giften, som skulle være av en slik beskaffenhet at den viste sin virkning først fem dager etter at den var inntatt. Imidlertid, etter at han var kommet tilbake til den kristne verden, sa han, hadde han fått samvittighetskvaler og bestemt seg til ikke å utføre oppdraget, og søkte nå om pavens tilgivelse. Imidlertid ble denne Cristofano av paven straffet på en grusom måte for å avskrekke eventuelle andre som pønsket på lignende attentater: Da han hadde utåndet på Capitol etter de frykteligste former for tortur, ble hans legeme delt i fire deler, som ble hengt opp på hvert sitt sted rundt omkring Roma, synlig for enhver til skrekk og advarsel.

Sultanen skjønte således at mer fredelige midler burde komme til anvendelse, og sendte både i 1490 og 1493 sendemenn til Roma, som anmodet om for det første å få se Cem slik at de kunne vite at han ennå var i live, dernest gav Paven 150 000 dukater for at han skulle opprettholde den avtalen Bayezid en gang hadde sluttet med johanniterrridderne og altså fortsette vaktholdet av Cem. Ifølge de tyrkiske kilder skal Paven, som på ingen måte foraktet guds og gull, begeistret ha utbrutt: "Jeg er den lykksalige Bayezids ringe tjener. Hans fottrykk er mitt hodes krone, og det å adlyde hans ordre er all min glede." Deretter skal han ha lagt til: "Dog har jeg også mine undersåters interesse å ta hensyn til."

Denne balansegang med Bayezid på den ene siden og det kristne Europa på den andre nådde en brå slutt i 1494, da Karl VIII av Frankrike erobret Italia og forlangte å få Cem utlevert. *Vāqī'āt-i Sultān Ġem* og Sa'deddins fremstillinger av grunnen til hertoget er den at Karl VIII angret på at han hadde latt Cem unnslippe fra Frankrike og at han nå ville ha ham tilbake. Om dette neppe er helt riktig, er det tydelig at Cem spilte en stor rolle, for den meget fromme franskekongens videre planer gikk nemlig ut på å sette igang et korstog mot osmanerne, hvor Cem har skullet ha en sentral plass. Forfatteren av *Vāqī'āt-i Sultān Ġem* forteller hvordan Alexander Borgia under beleiringen av Roma stengte seg selv og Cem inne i Engelsborg og om Cems reaksjon da han

etter erobringens ble spurt av Paven hvorvidt han gikk med på overleveringen til Karl VIII eller ikke, nemlig: ”Jeg tilhører verken Kongen av Frankrike eller Dem. Jeg er en ulykkelig slave, berøvet for all frihet. Det er meg således fullstendig likegyldig hvorvidt Frankrike bemektiger seg min person, eller De fortsatt holder meg i fangenskap.”

Karl tar ham med seg på erobringstoktene sørover i Italia, men snart blir han syk — ansiktet svulmer opp, han blir kvalm og får feber — og dør like ved Napoli i slutten av februar 1495. Sa’ddedin sier at paven hadde forgiftet ham i vrede over at franske-kongen hadde fått kloen i ham — forgiftningen skal ha foregått ved at han var blitt barbert med en barberkniv som var innsatt med en langsomt virkende gift — mens andre kilder påstår at barberkniven var sendt av Sultan Bayezid selv. I hovedkilden *Vāqi’at-i Sultān Cem* står det imidlertid intet om noen forgiftning. Det mest sannsynlige er at han døde rett og slett av lede og utmattelse. Dette har imidlertid vært et meget omdiskutert spørsmål — en av de tidligere direktører for Topkapi Sarayı-museet i Istanbul skal til og med ha vært så opptatt av spørsmålet at han i 1950-årene i hemmelighet åpnet Cems grav — som befinner seg i Bursa — uten å finne verken gift eller ben.

For å komme til en avslutning i en noe springende fremstilling av Sultan Cems liv — i noe Cornelius Nepos-aktig stil, så å si — bør det nevnes at tross sitt meget urolige levnetsforløp var Cem også en habil dikter, som seg hør og bør for enhver osmanisk prins. Hans *divan* — diktsamling — har en persisk og en tyrkisk del. I den tyrkiske finnes følgende linjer, som vel illustrerer noe av tragedien i hans liv:

*Cam-i Cem boş eyle, ey Cem. Bu Frengistandur.
Her kulun başında yazılan gelür, devrandur.
Ka’be-tü-llab’ a varup bir kez tavvaf indügüm,
Bin ferman bin Arap bin memleket-i Osmandur.
Han-i Bayezid’e sor: Safalar memleket-i Rum içeresün?
Saltanat baki kalur derlerse billahi yalandur.*

Og i en meget fri oversettelse:

O Cem, tøm vinens beger. Dette er de vantros land.

Det som stod skrevet på din panne, skjer ved skjebnens gang.

Jeg har vandret rundt den sorte sten og reist til Mekkas egne.

Det er ti tusen ganger verdt all Osmans makt og rike.

Spør Bayezid om han hersker fredfylt på sin trone.

Hvis han svarer ja, er det — ved Allåb — en stor løgn.

BIBLIOGRAFI

- Babinger, F., *Spätmittelalterliche fränkische Briefschaften aus dem grossherrlichen Seraj zu Istanbul*. München 1963. (Südosteuropäische Arbeiten 61.)
- Brendemoen, B., *Tyrkiske transkripsjonstekster i Topkapı Sarayı i Istanbul*. (Magisteravhandling) Oslo 1977.
- Buri-Gütermann, J., Ein Türke in Italien: Aus einer unbekannten Handschrift der National-Bibliothek Wien. (*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 124, 1974, s. 59—72.)
- Boudard, R., Le Sultan Zizim vu à travers les témoignages de quelques écrivains et artistes Italiens de la renaissance. (*Turcica* 7, Paris 1975, s. 135—156.)
- Ertaylan, I. H., *Sultan Cem*. Istanbul 1951.
- Eyice, S., Sultan Cem'in portreleri hakkında. (*Belleten* 37 [sayı 145], Ankara 1973, s. 1—49.)
- Çurbetname-i Sultan Çem, utgitt av İ. H. Danışmend i: *Fâtih ve İstanbul — İstanbul Fethi Derneği Nesriyatından: Yıllık dergî*, 2 (sayı 7—12), İstanbul 1954, s. 211—271.)
- de Hammer, J., Sur le séjour du frère de Bayezid II en Provence. (*Journal Asiatique* 6, Paris 1825, s. 129—138.)
- İnalçık, H., Djem, art. i: *Encyclopaedia of Islam* 2, Leiden 1965, s. 529—531.
- Lamansky, V., *Secrets d'état de Venise*. St. Petersburg 1884.
- Menage, V. L., The Mission of an Ottoman secret agent in France in 1486. (*Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, London 1965, s. 112—132.)
- de Tassy, G., Aventures du Prince Gem, traduites du turc de Saadeddin-effendi. (*Journal Asiatique* 9, Paris 1826, s. 154—174.)
- Thuasne, L., *Djem-Sultan*. Paris 1892.
- Turan, Ş., Barak Reis'in Cem mes'lesiyle ilgili olarak Savoie'ya gönderilmesi. (*Belleten* 26 [sayı 103], Ankara 1962, s. 539—555.)
- Uzunçarsılı, İ. H., Cem Sultan'a dair beş orijinal vesika. (*Belleten* 24, [sayı 95], Ankara 1960, s. 457—483.)
- Vâqi'ât-i Sultan Gem. Utg. Mehmed 'Arif i suppl. til: *Târih-i 'Osmani Engümenni Megmû'ası*, İstanbul 1330.

SUMMARY

When Bayezid II succeeded his father to the throne in 1481, his younger brother Cem (1459—1495) planned to overthrow him by acquiring help from European forces. The Knights of St. John on Rhodes promised to help Cem, but instead kept him as a hostage in various castles in Savoy and France for six years. Each year they forced Bayezid to give them a great sum of money in order to pay for the custody of his feared brother.

This article deals with two Turkish documents concerning the intense espionage activities carried out both by Bayezid's and Cem's agents. The first document is a letter using the Roman characters sent to Bayezid from the court of the Duke of Savoy and written by the Italian priest Jacob. In this letter the Sultan is told that a certain Barak, one of his agents, has visited the Duke and gives the exact date for Barak's travel to France, where he intended to see Cem.

The second document, which is extremely obscure, was written to Cem during his stay at the castle Boislamy by one of his own men, Yusuf, who tells his master that he has visited Venice, where he has been looking for a ship and that he has seen to certain economic transactions there. The interpretation of the letter is complicated by the fact that it — for no obvious reason — is written in Greek characters, but it is likely that the contents is related to Cem's plans of escape from France.

The article also deals with Cem's stay at the Pope's court in Rome and the impressions contemporary Italians had of him.

BENGT E. HOVÉN

Bidrag till kännedomen om osman-turkiska guldmynt i
Kungliga Myntkabinetts, Statens Museums för
Mynt-, Medalj- och Penninghistoria (KMK), Stock-
holm, samlingar

Ett försök till en resonerande katalog i anledning av ett
500-årsminne.

Den osmanska dynastien utbredde snabbt sitt välide från dess ursprungligen obetydliga område runt Bursa över dess omgivande turkiska systerstaters territorier under loppet av 1300-talet. Vid tiden för slaget vid Ankara 1402 hade den erövrat ej blott stora delar av det som tidigare varit seldjukernas områden i Mindre Asien utan också berett sig tillträde till Europa, krossat serberna m. fl. vid Trastfältet 1389, inlemmat Bulgarien med sitt välide och flyttat sin huvudstad till Edirne (Adrianopol). Detta var ett illavarslande tecken för det kringrända och sönderfallande Byzans. Då nådde katastrofen genom Timur-lenk den osmanska dynastien vid ovannämnda slag vid Ankara, varvid den osmanska hären i grund besegrades, emiren tillfångatogs, och rikets besittningar bortföllo så nära som på det ursprungliga området. Snart lyckades det emellertid den tillfångatagne emirens ättlingar att återställa dynastiens makt och territorieinnehav, och 1453 föll som bekant Konstantinopel i dess händer och blev huvudstad. Tjugo år senare antog emiren titeln sultan, och det närmast följande århundradet kom att innebära en expansion, som förde rikets härar och gränser ej blott över Syrien och Egypten till Nordafrika ända till Marocko utan också till Wiens portar, Ukrainas

Transskriberingen är i denna artikel med modifikationer byggd på Eduard de Zambaur, *Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam*. Hanovre 1927, s. 160—161.

stepper och Kaspiska Havet. Imperiets behov av stående härar och erövringen av viktiga handelsvägar medförde för finansväsendet, att det tidigare utnyttjandet av främmande valutor (väl främst bysantinska och venetianska) och den blygsamma, inhemska präglingen av silver- och kopparmynt befunnos otillräckliga och påkallade behovet av egen guldkonstprägling.

För en muslimsk furste gällde sedan gammalt som de båda främsta tecknen på vunnen oavhängighet dels hans namns omnämnde i fredagsbönen (*ḥuṭbah*) dels rätten att prägla egna mynt (sikkah). Enligt uppgift (S sid. 1) skall hutbah ha lästs redan i den förste, historiskt bekante osmanske härskarens, **Uthmāns**, namn år 689 A.H. = 1290/1 A.D., men något mynt präglat under honom finnes ej med säkerhet belagt, utan först från hans efterträdare, **Urhāns**, regeringstid (ca 724—61 A.H. = 1324—60 A.D.) finnas bevarade silvermynt (aqṣeh) präglade i Bursa år 727 A.H. = 1326/7 A.D.

Det tidigaste med säkerhet belagda osman-turkiska guldkonstet präglades år 882 A.H. = 1477/8 d. v. s. för 500 år sedan under sultanen Muhammad II; dock finnes i KMK:s samlingar intet guldkonst från tiden före Sulaimān I:s regeringstid (926—74 A.H. = 1520—66 A.D.). De osman-turkiska guldkonsterna är med få undantag av en förhållandevis stereotyp prägling innehållande till skillnad från andra mynt av islamskt ursprung ett fåtal korta inskrifter utöver myntherrens och myntortens namn samt trontillträdesår och sedermera även regeringsår; sålunda förekomma ytterst sällan verser ur Koranen. Det tidigaste guldkonsten benämns *altūn* (Al) (av *altin* = guld. Se S sid. 59) med en stipulerad vikt av 3,56 gr d. v. s. med den venetianska zecchininen som förebild; tvenne olika präglingstyper utmärka dessa Al fram till 1600-talets slut, då under sultanerna Muṣṭafā II (1106—15 A.H. = 1695—1703 A.D.) och Ahmet III (1115—43 A.H. = 1703—30 A.D.) en ny valör *zer-i mahbūb* (ZM) införes med vikten 2,6 gr; dock bibehålls Al men med ny prägling och nytt namn *fidiq altunu* (FA) (ang. detta ordets etymologi se S sid. 60—61). Dessa valörer fortforo att präglas fram under Mahmūd II:s regering (1223—55 A.H. = 1808—39 A.D.), då imperiets

försämrade finansiella läge medförde valutans värdeminsning med ty åtföljande myntförsämring och införande av nya guldmynttyper av allt lägre vikt. Under Ḥabd al-Maqdī I (1255—77 A.H. = 1839—61 A.D.) genomfördes en myntreform på grundval av silvermyntet girs pl. ḡurūš (K) (ty. Groschen, it. grosso) även kallad piaster, där 25, 50, 100, 250 och 500 ḡurūš präglades i guld, varjämte Egypten och Nordafrika även präglade 10 K och 5 K i guld. Denna valuta överlevde statsbankrutan 1876 och präglades sista gången i guld 1338 A.H. = 1919/20 A.D. några år före sultanatets avskaffande.

Nedanstående katalog innehåller en beskrivning av KMK:s 134 osman-turkiska guldmynt ordnade kronologiskt efter myntherre, prälingsort (alfabetiskt; dock huvudstaden alltid först), valör och år A.H. Man observere, hurusom fram till Muṣṭafā III:s regeringstid (1171—87 A.H. = 1757—74 A.D.) endast trontillträdesåret utsättes, varför någon närmare datering ej är möjlig (undantagna äro de nordafrikanska myntorterna, där faktiskt prälingsår angives); från och med Muṣṭafā III angives förutom trontillträdesåret även regeringsåret, varefter en kombination av dessa giver faktiskt prälingsår. Varje gång en ny prälingstyp eller variant därav framkommer, beskrives denna; vid tidigare beskrivna mynttyper hänvisas till dessas nummer.

Referensverken äro:

1. Edhem, Halîl: *Meskûkât-i ḡotmânije*. Qusṭantînîjjah 1334 A.H. = 1915/6 A.D. (Maskûkât qâdîmîjjah islâmîjjah qatalûgâ. Qism 6.) (E)
2. Lane-Poole, Stanley: *The Coins of the Turks in the British Museum*. Class XXVI. Ed. by Reginald Stuart Poole. London 1883. (Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. Vol. VIII.) (L—P)
3. Mitchiner, Michael: *Oriental Coins and their Values*. London 1977. (The World of Islam. 1.) (M)
4. Østrup, Johannes: *Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet Royal des médailles du Musée National de Copenhague*. Copenhague 1938. (Ø)

5. Schaendlinger, Anton C.: *Osmanische Numismatik*. Von den Anfängen des Osmanischen Reiches bis zu seiner Auflösung 1922. Braunschweig 1973. (Handbücher der mittelasiatischen Numismatik. Bd 3.) (S)

I. Sulaimān I ibn Salīm. (926—74 A.H. = 1520—66 A.D.)

1. Al präglad i Konstantinopel, där osmanska mynt präglades 865—1341 A.H. = 1460—1922 A.D.

Åtsida: dārib al-nadr/ sāhib al- izz ual-naṣr/ fī al-barr ual-bahr/ = Präglare av det glänsande (= guldet), herre till makten och segern till lands och sjöss.

Frånsida: sultān sulaimān/ibn salīm hān/ ʿazza naṣruhu ḫuri- ba fī/ qustantiniiyah/ sanah/ 926/ = Sultan Sulaimān son av Salīm kan; hans seger varde väldig. Präglades i Qusṭanṭīnīyah år 926 = 1520 (tron tillträdesår).

Vikt: 3,52 gr. Diam: 20,5 mm. (L—P nr 172).

2. Al präglad i Konstantinopel.

Åts: som I:1.

Fråns: som I:1.

3,33 gr. 19,0 mm. Inventarienummer (Inv.) i KMK 27573.

3. Al präglad i Egypten (Kairo), där turkarna präglade 923—1332 A.H. = 1517—1914 A.D.

Åts: som I:1.

Fråns: sultān sulaimān ṣāḥ/ ibn sultān salīm ṣāḥ/ ʿazza naṣruhu ḫuri- ba fī/ miṣr sanah/ 926/ = Sultan Sulaimān stor- konung son av sultan Salīm storkonung; hans seger varde väldig. Präglades i Misr (Egypten) år 926 = 1520.

3,46 gr. 20,3 mm. (L—P nr 205). Inv. 5871.

4. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som I:1.

Fråns: som I:3, men 2:a raden: /ibn sultān salīm hān/.

3,40 gr. 19,1 mm. (L—P nr 202). Inv. 5882.

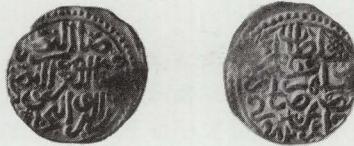
5. Al präglad i Egypten (Kairo).
 Åts: som I:1.
 Fråns: som I:4.
 3,08 gr. 20,3 mm. (L—P nr 202).
6. Al präglad i Sidrah Qabsā (Sidre—Qapsā) = det bysantinska Sidero Kapsa, en silvergruva på halvön Chalkidike öster om Saloniki, sedermera nedlagd och övergiven. Benämnes i äldre litteratur felaktigt Sidre-Qaisī. Här präglades mynt 926—1026 A.H. = 1520—1617 A.D.
 Åts: som I:1.
 Fråns: som I:1 utom myntorten sidrah qabsā.
 3,40 gr. 20,7 mm. (L—P nr 185). Inv. 5882.

Några guldkrantz från Salīm II ibn Sulaimāns regeringstid (974—82 A.H. = 1566—74 A.D.) finns ej i KMK:s samlingar.

II. Murād III ibn Salīm. (982—1003 A.H. = 1574—95 A.D.)

1. Al präglad i Bagdad, osmanskt myntprägling omväxlande med safavidisk 926—1157 A.H. = 1520—1774 A.D. och 1203—77 A.H. = 1789—1861 A.D.
 Åts: som I:1.
 Fråns: sultān murād/ ibn ḫāh (!)/ ḫān ḥazza naṣruhu/ salīm ḫān/ ḫārba bağdād/ 982/ sanah/ = Sultan Murād storkonung kan son av Salīm kan; hans seger varde väldig. Bagdad-prägling år 982 = 1574 (tron tillträdesår).
 Som framgår, händer ofta, att ord eller enstaka bokstäver äro präglade i en annan rad än den, där de för sammanhangets skull borde stå.
 3,53 gr. 20,3 mm. (E nr 1234). Inv. 28715.

2. Al präglad i Čāngāh (Čāngāh, Hāngāh; stavningen växlar, men på ifrågavarande mynt finnes blott en diakritisk punkt under begynnelsekonsonanten) = nuv. Gümüşhāne söder om Trabzon, där mynt präglades 926—1049 A.H. = 1520—1640 A.D. Obs! orten ej att förväxla med Čāngāh = nuv.

Altūn präglad i Algier under sultan Murād III ibn Salīm (II:3).

Kirovabad i Azerbaidjan, vilken ej kom i turkarnas händer förrän 1588, och varifrån endast silvermynt äro kända.

Åts: som I:1.

Fråns: sultān murād/ ibn salīm ḥān/ Ṅazza naṣruhu/ ḫuriba
fī ḡānġah 982 sanah/ = Sultan Murād son av Salīm kan;
hans seger varde väldig. Präglades i ḡānġah år 982 = 1574.
3,27 gr. 18,7 mm. (L—P nr 249, Ḥānġah). Inv. 28715.

3. Al präglad i Algier; här präglade turkarna 926—1251 A.H.
= 1520—1836 A.D., d. v. s. namnet användes på mynt än-
nu några år efter fransmännens erövring av staden.

Åts: som I:1.

Fråns: sultān murād/ ibn ḥān/ salīm Ṅazza/ naṣruhu ḫuriba/
sanah fī ḡazā'ir 982 = Sultan Murād son av Salīm kan; hans
seger varde väldig. Präglades i ḡazā'ir (Algier) år 982 =
1574.

3,48 gr. 19,5 mm. (Ø nr 2544). Inv. 28715. Fig. nr 1.

4. Al präglad i Algier.

Åts: som I:1.

Fråns: som II:4 utom präglingsåret 986 = 1578/9. Som ovan
nämnt utsattes i de nordafrikanska myntorterna ofta det
faktiska präglingsåret på myntet.

3,41 gr. 18,4 mm. Inv. 5882.

5. Al präglad i Aleppo, varest osmanska mynt präglades 918—
—1187 A.H. = 1512—1774.

Åts: som I:1.

Fråns: sultān murād/ ibn sultān salīm ḫāsh/ ḥazza naṣruhu
duriba/ fī ḥalab/ sanah 982 = Sultan Murād son av sultan
Salīm storkonung; hans seger varde väldig. Präglades i Ḥa-
lab (Aleppo) år 982 = 1574 (trontillträdesår).

3,45 gr. 21,6 mm. (L—P nr 242). Inv. 5882.

6. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som I:1.

Fråns: sultān murād ibn/ salīm ḫāsh/ ḥazza/ naṣruhu duriba
fī/ misr sanah/ 982 = Sultan Murād son av Salīm kan;
hans seger varde väldig. Präglades i Misr (= Egypten) år
982 = 1574.

3,38 gr. 19,9 mm. (E nr 1352). Inv. 5871.

7. Al präglad i Sidrah Qabsā (Sidre-Qapsā).

Åts: som I:1.

Fråns: som II:6 utom myntorten sidrah qabsā.

3,40 gr. 19,2 mm. (E nr 1330 men år 982). Inv. 28715.

III. Muḥammad III ibn Murād. (1003—12 A.H. = 1595—1603 A.D.)

1. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som I:1.

Fråns: sultān muhammad ḫāsh/ ibn murād ḫāsh/ ḥazza naṣruhu
duriba/ fī misr/ 1003 = Sultan Muḥammad kan son av
Murād kan; hans seger varde väldig. Präglades i Misr (= E-
gypten) 1003 = 1595 (trontillträdesår).

3,50 gr. 20,1 mm. Inv. 28715.

2. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: sultān al-barraīn/ ῡahāqān al-bahraīn/ al-sultān ibn/ al-
-sultān = De båda världsdelarnas sultan och de båda havens
överherre sultanens son sultanen.

Fråns: sultān muhammad ibn/ murād ḥān ʿazza/ naṣruhu ḫuriba fi/ miṣr sanah/ 1003 = Sultan Muḥammad son av Murād kan; hans seger varde väldig. Präglades i Misr (= Egypten) år 1003 = 1595.

3,43 gr. 21,5 mm. (L—P nr 271, 272). Inv. 5882.

3. Al präglad i Sāqiz (= Chios, gr. eis chion), ön Chios i Egeiska havet; här präglade turkarna åren 974—1026 A.H. = 1566—1617 A.D.

Åts: som I:1.

Fråns: som III:2 utom myntorten sāqiz.

3,42 gr. 20,0 mm. Inv. 5882.

4. Dubbel dīnār präglad utan ort (?) i starkt silverhaltigt guld med kufisk skrift helt olik gängse osmanska mynt präglade med tulūt-skrift, men av samma typ som dubbeldinarer präglade i Tilimsān (= Tlemcen) i Nordafrika under marinider och zījānider under 1200—1500-talen A.D.; båda sidor uppvisa inskriven dubbelsidig kvadrat med texter såväl inom som i sektorerna utanför kvadraterna (se fig.).

Åts: övre sektorn ʿām = år; vänstra ṭalāṭ = tre; nedre uāṣr (??) = och tio; högra uā'alf = och tusen; detta skulle ge året 1013, men då Muḥammad III regerade 1003—12 A.H., och hans namn klart framgår av nedre delen av texten i åtsidans kvadrat, kan myntet vara antingen en efterprägling, eller läses nedre sektorns text som uā'ām, vilket gäve = år tre och år tusen = 1003, vilket är Muḥammad III:s trontillträdesår. Kvadratens inskrift, vilken är svårtydd, läses med reservation för andra och tredje radernas korrumperade skrift: ṣāḥib al-naṣr (eller al-nūr)/ uāl-miṣṣāl al-mahmījī/ bifurṣat ikmāl/ al-sultān muḥammad ibn/ al-sultān murād = Segerns (eller ljusets) och den av fullkomningens lyckosamma tillfälle skyddade facklans herra sultanen Muḥammad son av sultanen Murād.

Fråns: sektorernas texter troligen samma som åtsidans. Kvadratens något korrumperade text torde läsas: mālik al-bar-

Dubbel dīnār präglad utan ort, men av samma typ som dubbeldinarer präglade i Tilimsān i Nordafrika under sultan Muḥammad III ibn Murād (III:4).

rajin/ ፲al-bahrain ፲al-šām/ ፲al-‘irāqain ḥallada/ allāh mul-kahu = De båda världsdelenas och de båda havens och Syriens och de båda Iraqs (al-Baṣrah och al-Kūfah) herre; göre Gud hans välide långvarigt.

Myntet torde vara tämligen sällsynt, dock finnes ett liknande men ej helt identiskt hos M nr 1266 (inskrifterna ej tolkade), vi-dare finnas mynt av samma typ men präglade under andra sultener hos E nr 1109 (Salim II) och hos L—P nr 256 och Ø nr 2545 (Murād III).

4,14 gr. 34,1 mm. Fig. nr 2.

(Om någon denna uppsats' läsare är villig att korrigera eller komplettera ovanstående tolkningsförsök vore författaren ytterst tacksam).

IV. Ah̄mad I ibn Muḥammad. (1012—26 A.H. = 1603—17 A.D.)

1. Al präglad i Konstantinopel.

Åts: som III:2.

Fråns: sultān ah̄mad ibn/ muḥammad ḥān ‘azza naṣruhu/ ḫuriba fi/ qusṭantinīyah/ 1012/ sanah/ = Sultan Ah̄mad

son av Muḥammad kan; hans seger varde väldig. Präglades i Qustantīnīyah (Konstantinopel) år 1012 = 1603 (tron tillträdesår).

3,38 gr. 20,8 mm. Inv. 5871.

2. Al präglad i Belgrad, här präglades 926—1097 A.H. = 1520—1687 A.D. (d. v. s. räknat efter trontillträdesår, ty 1520 var Belgrad ännu ej turkiskt).

Åts: som III:2.

Fråns: som IV:1 utom myntorten balgrād.

3,43 gr. 18,5 mm. Inv. 26526.

3. Al präglad i Diyarbakır, här präglade turkarna åren 918—1206 A.H. = 1512—1792 A.D.

Åts: som III:2.

Fråns: som IV:1 utom myntorten āmid (= Diyarbakır).

3,46 gr. 23,2 mm. (Ø nr 2558).

4. Al (myntorten utplånad).

Åts: som III:2.

Fråns: som IV:1, men myntort och år utplånade och oläsliga (året troligen = 1012).

3,06 gr. 21,4 mm.

I KMK:s samlingar finns inga guldbrygga från Muṣṭafā I ibn Muhammads båda regeringsperioder (1026—7 A.H. = 1617—8 A.D. och 1031—2 A.H. = 1622—3 A.D.).

V. ^cUtmān II ibn Ahmād. (1027—31 A.H. = 1618—22 A.D.)

1. Al präglad i Konstantinopel.

Åts: som III:2.

Fråns: sultān ^cutmān/ ibn ahmad hān/ ^cazza naṣruhu ḍarb/ qustantīnīyah/ 1027/ = Sultan ^cUtmān son av Ahmād kan; hans seger varde väldig. Qustantīnīyah-prägling (Konstantinopel) 1027 = 1618 (tron tillträdesår).

3,48 gr. 20,1 mm.

2. Al präglad i Konstantinopel.

Åts: som III:2.

Fråns: som V:1.

3,42 gr. 21,4 mm.

VI. Murād IV ibn Ahmad. (1032—49 A.H. = 1623—40 A.D.)

1. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som III:2.

Fråns: sultān murād ibn/ ahmad hān Cazza/ nasruhu duriba
fi/ misr sanah/ 1032/ = Sultan Murād son av Ahmad kan;
hans seger varde väldig. Präglades i Misr (= Egypten) år
1032 = 1623 (tron tillträdesår).

3,42 gr. 23,3 mm. (L—P nr 336—8). Bankmuséets samlingar.

VII. Ibrāhīm I ibn Ahmad. (1049—58 A.H. = 1640—8 A.D.)

1. Al präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som III:2.

Fråns: sultān ibrāhīm/ ibn ahmad hān Cazza/ nasruhu duriba
fi/ misr sanah 1049/ = Sultan Ibrāhīm son av Ahmad kan;
hans seger varde väldig. Präglades i Misr (= Egypten) år
1049 = 1640 (tron tillträdesår).

3,44 gr. 23,6 mm. (L—P nr 359).

Sultanerna Muhammed IV ibn Ibrāhīm (1058—99 A.H. = 1648—
—87 A.D.), Sulaimān II ibn Ibrāhīm (1099—1102 A.H. =
1687—91 A.D.), Ahmad II ibn Ibrāhīm (1102—6 A.H. = 1691—
—5 A.D.) och Muṣṭafā II ibn Muhammed (1106—15 A.H. =
1695—1703 A.D.) äro ej representerade av några guldkronor i
KMK:s samlingar.

Härefter ändra guldkronen utseende (se ovan), de benämns Fındıq Altunu (FA) med på åtsidan en tuğra; det är en komplex,
kalligrafisk skriftbild, där inuti och ovanpå varandra äro skrivna
sultanens namn, ordet ibn (= son), hans faders namn, ordet hān

(= kan) och uttrycket mu^zaffar dā'im (= alltid segerrik); på frånsidan uppvisa de i allmänhet orden ḫuriba eller ḫarb (= präglades eller prägling), fī (= i) samt ort och år. Dessa mynt ha en jämnare kant än de äldre och äro ofta mera koncentriska. Till skillnad från tidigare uppträda såväl multiplar som delvalörer av guldkäggen.

VIII. Ahmad III ibn Mu^hammad. (1115—43 A.H. = 1703—30 A.D.)

1. FA präglad i Istanbul.

Åts: ṭugrā³ med ahmad ibn mu^hammad hān mu^zaffar dā²im
= Ahmad son av Mu^hammad kan, alltid segerrik.

Fråns: ḫuriba fī/ Islāmbūl/ 1115 = Präglades i Islāmbūl (Istanbul) 1115 = 1703 (tron tillträdesår). Fantasianamnet Islāmbūl är en kontamination av religionens (Islām) namn och det inhemska namnet på staden (Istanbul); detta skrivsätt förekommer på mynten omväxlande med det officiella namnet Qusṭāntīnīyah (Konstantinopel) under åren 1115—1221 A.H. = 1703—1807 A.D.

3,48 gr. 18,5 mm. (L—P nr 473).

2. ½FA präglad i Istanbul.

Åts: som VIII:1.

Fråns: som VIII:1.

1,74 gr. 14,5 mm. (L—P nr 474).

3. FA präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som VIII:1.

Fråns: ḫuriba fī/ misr/ sanah/ 1115/ = Präglades i Misr
(= Egypten) år 1115 = 1703.

3,48 gr. 19,0 mm. (L—P nr 489a). Fig. nr 3.

IX. Ma^{hm}ūd I ibn Mu^ṣtafa. (1143—68 A.H. = 1730—54 A.D.)

1. ½ZM präglad i Istanbul.

Findiq altūnū präglad i Kairo under sultan Aḥmad III ibn Muḥammad (VIII:3).

Åts: som III:2.

Fråns: överst: tuğrā med mahmūd ibn muṣṭafā hān muẓaffar dā im = Mahmūd son av Muṣṭafā kan, alltid segerrik, därunder: fī/ cazza naṣruhu ḫuriba/ islāmbūl/ 1143 = Hans seger varde väldig; präglades i Islāmbūl (Istanbul) 1143 = 1730 (tron tillträdesår).

1,30 gr. 16,0 mm. (L—P nr 514—5).

2. $\frac{1}{2}$ FA präglad i Algier.

Åts: sultān/ mahmūd hān/ cazza naṣruhu/ = Sultan Mahmūd kan; hans seger varde väldig.

Fråns: ua ajjadahu/ ḫuriba fī/ gaza ir/ 1160/ = och hjälpe honom. Präglades i Gazā ir (Algier) 1160 = 1747/8 (faktiskt präglingsår).

1,72 gr. 16,9 mm. (Ø nr 2614).

3. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Algier.

Åts: sultān/ mahmūd/ = Sultan Mahmūd.

Fråns: ḫarb/ gaza ir/ 1147/ = Gazā ir-prägling (Algier) 1147 = 1734/5 (faktiskt präglingsår).

0,86 gr. 13,4 mm.

X. **C**Utmān III ibn Muṣṭafā. (1168—71 A.H. = 1754—7 A.D.)

1. $\frac{1}{2}$ FA präglad i Algier.

Åts: sultān/ cUtmān hān/ cazza naṣruhu/ = Sultan cUtmān kan; hans seger varde väldig.

Fråns: **عَا** **أَيَّادِهِ** / **دُرِيبَةِ** **فِي** **غَازَةِ** **إِرْ** / 1171 / = och hjälpe honom. Präglades i **ڨَاظَةِ** **إِرْ** (Algier) 1171 = 1757 (faktiskt präglingsår).

1,70 gr. 18,7 mm.

Sultanen **مُسْتَفَاتَهُ** III ibn **أَحْمَادَ** (1171—87 A.H. = 1757—74 A.D.) är ej representerad av något guldmyntr i KMK:s samlingar.

Hädanefter utsättes det år av sultanens i fråga regering, då myntningen ägde rum, så att man genom att kombinera trontillträdesår och regeringsår kan nå fram till det faktiska präglingsåret.

XI. *C*Abd al-Hamīd I ibn Ahmad. (1187—1203 A.H. = 1774—89 A.D.)

1. 2ZM präglad i Istanbul.

Åts: **تُغْرَى** med **أَبْدَ الْهَامِيدَ** **ibْنَ أَحْمَادَ** **هَانَ** **مُزَافَفَارَ** **دَاهِمَ** = **أَبْدَ الْهَامِيدَ** son av **أَحْمَادَ** kan, alltid segerrik.

Fråns: 10/ **دُرِيبَةِ** **فِي** **إِسْلَامْبُولِ** / 1187 / = 10 (regeringsår) präglades i **إِسْلَامْبُولِ** (Istanbul) 1187 (trontillträdesår). 1187: 10 = 1196 = 1781/2.

4,53 gr. 31,2 mm. (L—P nr 680). Inv. 25545. Slingerornament runtom ytterst å båda sidor.

2. ZM präglad i Istanbul.

Åts: som III:2, men över bokstaven **نُون** i ordet **ibn** finnes sifferan 12 (regeringsår).

Fråns: samma **تُغْرَى** som XI:1 överst, därunder: **فِي** **قَازَّا** **نَاصِرُهُ** **دُرِيبَةِ** **إِسْلَامْبُولِ** / 1187 / = Hans seger varde väldig. Präglades i **إِسْلَامْبُولِ** (Istanbul) 1187 (trontillträdesår). 1187:12 = 1198 = 1783/4.

2,60 gr. 22,8 mm. Inv. 25545.

3. FA präglad i Algier.

Åts: som III:2, men på första raden endast ordet sultān i övrigt samma.

Fråns: al-sultān/ ፲abd al-hamīd hān/ ፲azza naṣruhu ḫuriba fī/ ፲gazā'ir/ 1191/ = Sultanen ፲Abd al-Hamīd kan; hans seger varde väldig. Präglades i ፲gazā'ir (Algier) 1191 = 1777/8 (faktiskt prägingsår).

3,41 gr. 23,4 mm. Inv. 27573.

XII. Salīm III ibn Muṣṭafā. (1203—22 A.H. = 1789—1807 A.D.)

1. 1/4FA präglad i Istanbul.

Åts: tuğrā' med salīm ibn muṣṭafā hān muẓaffar dā'im = Salīm son av Muṣṭafā kan, alltid segerrik.

Fråns: 4/ ḫuriba fī/ islāmbūl/ 1203/ = 4 (regeringsår), präglades i Islāmbūl (Istanbul) 1203 (tron tillträdesår). 1203:4 = 1206 = 1791/2.

0,84 gr. 14,8 mm. (L—P nr 765).

2. 1/4FA präglad i Istanbul.

Åts: som XII:1.

Fråns: som XII:1.

0,80 gr. 14,5 mm. (L—P nr 765).

3. ZM präglad i Istanbul.

Åts: som III:2, men med 8 (regeringsår) ovanför ordet ibn.

Fråns: tuğrā' som XII:1 överst, därunder: fī/ ፲azza naṣruhu ḫuriba/ islāmbūl/ 1203/ = Hans seger varde väldig. Präglades i Islāmbūl (Istanbul) 1203. 1203:8 = 1210 = 1795/6.
2,41 gr. 24,5 mm. (L—P nr 756).

4. 1/2ZM präglad i Istanbul.

Åts: som III:2, men med 14 (regeringsår) ovanför ordet ibn.

Fråns: som XII:3. 1203:14 = 1216 = 1801/2.

1,19 gr. 18,2 mm.

5. 1/4ZM präglad i Istanbul.

Åts: som XII:1.

Fråns: **C**azza naṣruhu 15/ ḫuriba fī/ islām būl/ 1203/ = Hans seger varde väldig. 15 (regeringsår). Präglades i Islām būl (Istanbul) 1203. 1203:15 = 1217 = 1802/3.

0,56 gr. 14,8 mm.

6. FA präglad i Algier.

Åts: som XI:3.

Fråns: al-sultān/ salīm hān/ **C**azza naṣruhu ḫuriba fī/ ḡazā'ir 1220/ = Sultanen Salīm kan; hans seger varde väldig. Präglades i ḡazā'ir (Algier) 1220 = 1805/6 (faktiskt präglingsår).

3,22 gr. 24,5 mm. Inv. 10277.

7. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Algier.

Åts: sultān/ salīm hān/ = Sultan Salīm kan.

Fråns: ḫuriba fī/ ḡazā'ir/ 1215/ = Präglades i ḡazā'ir (Algier) 1215 = 1800/1 (faktiskt präglingsår).

0,84 gr. 16,1 mm. Inv. 10277.

Sultanen Muṣṭafā IV ibn **C**Abd al-Ḥamīd (1222—3 A.H. = 1807—8 A.D.) är ej representerad av något guldmunt i KMK:s samlingar.

XIII. Maḥmūd II ibn **C**Abd al-Ḥamīd. (1223—55 A.H. = 1808—39 A.D.)

Under denne sultan tilltaga inflation och myntförsämring, och ungefär år 1236 A.H. = 1820/1 A.D upphör präglingen av FA och ZM utom i Nordafrika och ersättas av 5 skilda typer av guldmunt med gemensam benämning Al, dock med multiplar och delvalörer. Nedan betecknas de olika typerna med romerska sifferor. Typerna I—III skola hålla en vikt av 1,50 gr, IV 1,80 gr och V 1,60 gr; avvikelse förekomma.

1. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Konstantinopel.

Åts: tuğrā³ med mahmūd ibn ʿabd al-hamīd hān muzaffar dā̄ im = Mahmūd son av ʿAbd al-Hamīd kan, alltid segerrik. Till höger en blomma.

Fråns: 4/ ḫuriba fi/ quasṭantīnījīah/ 1223/ = 4 (regeringsår). Präglades i Qusṭantīnīyah (Konstantinopel) 1223 (tron-tillträdesår). 1223:4 = 1226 (faktiskt regeringsår) = 1811/2.

0,84 gr. 14,9 mm. (L—P nr 846).

2. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Konstantinopel.

Åts: som XIII:1.

Fråns: som XIII:1, men regeringsåret = 7. 1223:7 = 1229 = 1813/4.

0,81 gr. 13,7 mm. (L—P nr 849).

3. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Konstantinopel.

Åts: som XIII:1.

Fråns: som XIII:1, men regeringsåret = 8. 1223:8 = 1230 = 1814/5.

0,81 gr. 13,8 mm. (L—P nr 850).

4. 2ZM präglad i Konstantinopel.

Åts: som XIII:1, men med slingerornament runtom ytterst.

Fråns: som XIII:1, men med regeringsåret = 11, och med slingerornament runtom ytterst. 1223:11 = 1233 = 1817/8.

4,80 gr. 27,6 mm. (L—P nr 862).

5. ZM präglad i Konstantinopel.

Åts: fält: tuğrā³ och blomma som XIII:1. Omskrift: som III:2.

Fråns: fält: som XIII:1, men med regeringsåret = 14. Omskrift: al-sultān mahmūd hān ibn al-sultān ʿabd al-hamīd hān dāma mulkuhu = Sultanen Mahmūd kan son av sultanen ʿAbd al-Hamīd kan, hans välide förblive. 1223:14 = 1236 = 1820/1.

2,40 gr. 22,7 mm. (L—P nr 873). Inv. 3750.

6. ½ZM präglad i Konstantinopel.

Åts: som XIII:2, men 12 (regeringsår) ovanför ordet ibn.

Fråns: som XIII:1 överst, därunder: ḫuriba fi/ quṣṭanṭi-nījjah/ 1223/ = Präglades i Qusṭanṭīnījjah (Konstantinopel) 1223. 1223:12 = 1234 = 1818/9.

1,20 gr. 19,0 mm. Inv. 3750.

7. ½ZM präglad i Konstantinopel.

Åts: som XIII:4.

Fråns: som XIII:4, men regeringsåret = 13. 1223:13 = 1235
= 1819/20.

1,20 gr. 19,2 mm. (L—P nr 866). Inv. 3750.

8. 2Al präglad i Konstantinopel. (Typ IV).

Åts: fält: ṭuğrā² som XIII:1, men därbredvid ej blomma utan ‘adlī = legal. Omskriften i tre ovaler skilda åt av tre blomsterkvistar: sultān/ salātīn/ zamān/ = Tidens sultaners sultan.

Fråns: fält: som XIII:1, men regeringsåret = 21. Omskriften ordnad som å åts. men texten: ḡāzī/ mahmūd/ hān/ = Krigshjälte Mahmūd kan. 1223:21 = 1243 = 1827/8.

3,61 gr. 27,1 mm. (L—P nr 897). Inv. 3750.

9. Al präglad i Konstantinopel. (Typ III).

Åts: fält: som XIII:8. Omskrift: sultān salātīn zamān ‘adlī mahmūd hān = Tidens sultaners sultan, laglig, Mahmūd kan.

Fråns: fält: 17/ ḫuriba fi/ quṣṭanṭīnījjah al-mahrūsah 1223 = 17 (regeringsår). Präglades i det beskyddade Qusṭanṭīnījjah (Konstantinopel) 1223. Omskrift: dāma mulkuhu ḫasalṭanatuhu ilā āhir al-dauarān = Hans välide och hans sultanat förblive till tidernas ände. 1223:17 = 1239 = 1823/4.

1,46 gr. 19,8 mm. (L—P nr 881). Inv. 3750.

10. Al präglad i Konstantinopel. (Typ III).

Åts: som XIII:9.

Fråns: som XIII:9, men regeringsåret = 19. 1223:19 = 1241
= 1825/6.

1,54 gr. 19,2 mm. (L—P nr 883).

11. Al präglad i Konstantinopel. (Typ IV).

Åts: som XIII:8.

Fråns: som XIII:8, men regeringsåret = 22. 1223:22 = 1244
= 1828/9.

1,78 gr. 21,1 mm. (L—P nr 899).

12. Al präglad i Konstantinopel. (Typ IV).

Åts: som XIII:8.

Fråns: som XIII:8, men regeringsåret = 23. 1223:23 = 1245
= 1829/30.

1,78 gr. 21,3 mm. (L—P nr 900). Inv. 3750.

13. Al präglad i Konstantinopel. (Typ V).

Åts: tuğrā som XIII:1 och därmedvid cadlī = legal, allt omgivet av fyra blommor och kransornament.

Fråns: som XIII:1, men regeringsåret = 28, allt omgivet av fem blommor och kransornament. 1223:28 = 1250 = 1834/5.

1,58 gr. 20,2 mm. (L—P nr 915).

14. Al präglad i Konstantinopel. (Typ V).

Åts: som XIII:13.

Fråns: som XIII:13, men regeringsåret = 29. 1223:29 = 1251 = 1835/6.

1,60 gr. 20,1 mm. (L—P nr 916).

15. $\frac{1}{2}$ Al präglad i Konstantinopel. (Typ IV).

Åts: som XIII:8.

Fråns: som XIII:8.

0,90 gr. 17,5 mm. (L—P nr 904).

16. $\frac{1}{2}$ Al präglad i Konstantinopel. (Typ IV).
Åts: som XIII:8.
Fråns: som XIII:8, men regeringsåret = 23. 1223:23 = 1245 = 1829/30.
 0,92 gr. 16,3 mm. (*L—P* nr 906). Inv. 3750.
17. $\frac{1}{4}$ Al präglad i Konstantinopel. (Typ III).
Åts: som XIII:9.
Fråns: som XIII:9, men regeringsåret = 18. 1223:18 = 1240 = 1824/5.
 0,44 gr. 13,0 mm. (*L—P* nr 890).
18. $\frac{1}{4}$ Al präglad i Konstantinopel. (Typ III).
Åts: som XIII:9.
Fråns: som XIII:9, men regeringsåret = 23. 1223:23 = 1245 = 1829/30.
 0,40 gr. 13,1 mm. (*L—P* nr 895). Inv. 3750.
19. $\frac{1}{4}$ Al präglad i Konstantinopel. (Typ V).
Åts: som XIII:13, men blommor och kransornament ersatta av dubbelt zigzagornament med tre punkter i varje vinkel.
Fråns: som XIII:13, men regeringsåret = 32. Samma ornament som åtts. 1223:32 = 1254 = 1838/9.
 0,30 gr. 11,8 mm. (*L—P* nr 930).
20. FA präglad i Algier.
Åts: som III:2.
Fråns: al-sultān/ mahmūd hān/ ḥazza naṣruhu ḫuriba 1243/ fī ḡazārīr/ = Sultanen Mahmūd kan; hans seger varde väldig. Präglades 1243 (faktiskt präglingsår) = 1827/8 i Ḥazārīr (Algier).
 3,14 gr. 24,9 mm.
21. $\frac{1}{4}$ FA präglad i Algier.
Åts: sultān mahmūd = Sultan Mahmūd.

Fråns: ḫuriba fī/ ḡazā³ ir/ 1240/ = Präglades i Ḩazā³ ir
(Algier) 1240 (faktiskt präglingsår) = 1824/5.
0,77 gr. 16,2 mm.

22. ½Al präglad i Egypten (Kairo). (Typ IV).

Åts: som XIII:8.

Fråns: som XIII:8, men regeringsåret = 21 och myntorten
= Miṣr (= Egypten). 1223:21 = 1243 = 1827/8.
0,86 gr. 17,2 mm.

XIV. **‘Abd al-Mağid I ibn Maḥmūd. (1255—77 A.H. = 1839—
—61 A.D.)**

Under denne sultans regering genomfördes ovannämnda valutareform, vilket också medförde myntprägling efter samtidiga väst-europeiska metoder; mynten bliva nu helt koncentriska, med symmetrisk, stiliserad ornamentik (se fig. 4).

1. 500K (även kallad Beşyüzlük) präglad i Konstantinopel.

Åts: tuğrā³ med ‘abd al-mağid ibn maḥmūd hān muẓaffar
dā³im = ‘Abd al-Mağid son av Maḥmūd kan, alltid segerrik. Till höger: en blomma. Nedtill: sanah 18 = år 18
(regeringsår), därunder två korslagda koger med två lagerkvistar; längst ned siffran 500 (valör). Längst upp sju stjärnor.

Fråns: ‘azza naṣruhu/ ḫuriba fī/ quṣṭantīnīyah/ 1255 =
Hans seger varde väldig. Präglades i Quṣṭantīnīyah (Konstantinopel) 1255 (tron tillträdesår), allt omgivet av två
korslagda lagerkvistar; överst en stjärna. 1255:18 = 1272
= 1855/6.

36,02 gr. 34,7 mm. (L—P nr 1053m).

Med smärre varianter ser den ordinarie osmanskturkiska guldmyntpräglingen ut som ovan fram till imperiets undergång och sultanatets avskaffande.

2. 250K (Ikijüzellilik) präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:1, men valören = 250.
Fråns: som XIV:1.
18,02 gr. 27,4 mm. (L—P nr 1053t).
3. 100K (Lira. **Utmänlī.** Jüzlük) präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:1, men regeringsåret = 8, och siffran för valör saknas (100K och därunder i Konstantinopel).
Fråns: som XIV:1. $1255:8 = 1262 = 1845/6$.
7,10 gr. 22,2 mm. (Ø nr 2842). Inv. 23840.
4. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 14.
Fråns: som XIV:3. $1255:14 = 1268 = 1851/2$.
7,16 gr. 22,2 mm. (L—P nr 1055). Inv. 23840.
5. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 15.
Fråns: som XIV:3. $1255:15 = 1269 = 1852/3$.
7,20 gr. 22,3 mm.
6. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:5.
Fråns: som XIV:5.
7,16 gr. 22,1 mm. Inv. 23840.
7. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 16.
Fråns: som XIV:3. $1255:16 = 1270 = 1853/4$.
7,20 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.
8. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 17.
Fråns: som XIV:3. $1255:17 = 1271 = 1854/5$.
7,10 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

9. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 18.
Fråns: som XIV:3. 1255:18 = 1272 = 1855/6.
7,06 gr. 22,2 mm. Inv. 23840.
10. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 19.
Fråns: som XIV:3. 1255:19 = 1273 = 1856/7.
7,08 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.
11. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 20.
Fråns: som XIV:3. 1255:20 = 1274 = 1857/8.
7,18 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.
12. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 23.
Fråns: som XIV:3. 1255:23 = 1277 = 1860/1.
7,20 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.
13. 50K (Ellilik. Jarı̄m altūn) präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 6.
Fråns: som XIV:3. 1255:6 = 1260 = 1844/5.
3,64 gr. 17,7 mm. (L—P nr 1056). Inv. 23840.
14. 50K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 11.
Fråns: som XIV:3. 1255:11 = 1265 = 1848/9.
3,50 gr. 17,7 mm. Inv. 23840.
15. 50K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 20.
Fråns: som XIV:3. 1255:20 = 1274 = 1857/8.
3,62 gr. 17,8 mm.
16. 25K (Çeyrek altūn. Jirmibeslik) präglad i Konstantinopel.
Åts: som XIV:3, men regeringsåret = 18.

Fråns: som XIV:3. 1255:18 = 1272 = 1855/6.
1,82 gr. 14,7 mm.

17. 100K (Gin misrī) präglad i Egypten (Kairo).

Åts: tuğrā ⚫ och blomma som XIV:1, därunder 100 ⚫, därutöver intet.

Fråns: 15 / ḫuriba fi/ misr/ 1255/ = 15 (regeringsår). Präglades i Misr (= Egypten) 1255 (tron tillträdesår), därutöver intet. 1255:15 = 1269 = 1852/3.

8,44 gr. 21,8 mm. Inv. 23840.

XV. **Abd al-Azīz ibn Mahmūd.** (1277—93 A.H. = 1861—76 A.D.)

1. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: tuğrā ⚫ med Abd al-azīz ibn mahmūd ḥān muṣaffar dā ⚫ im = Abd al-azīz son av Mahmūd kan, alltid segerrik. Ingen blomma men i övrigt som denna valör och myntort under XIV:3. Regeringsår = 1.

Fråns: som samma valör och myntort under XIV:3, men tron tillträdesåret = 1277. 1277:1 = 1277 = 1861.

7,20 gr. 22,2 mm. Inv. 23840.

2. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 2.

Fråns: som XV:1. 1277:2 = 1278 = 1861/2.

7,16 gr. 22,2 mm. Inv. 23840.

3. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 5.

Fråns: som XV:1. 1277:5 = 1281 = 1864/5.

7,14 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

4. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 6.

Fråns: som XV:1. 1277:6 = 1282 = 1865/6.

7,06 gr. 22,5 mm. Inv. 23840.

5. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 7.

Fråns: som XV:1. 1277:7 = 1283 = 1866/7.

7,14 gr. 22,7 mm. Inv. 23840.

6. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 8.

Fråns: som XV:1. 1277:8 = 1284 = 1867/8.

7,20 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

7. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 11.

Fråns: som XV:1. 1277:11 = 1287 = 1870/1.

7,13 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

8. 25K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:1, men regeringsåret = 5.

Fråns: som XV:1. 1277:5 = 1281 = 1864/5.

1,80 gr. 14,8 mm. (L—P nr 1155).

9. 25K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XV:8.

Fråns: som XV:8.

1,80 gr. 14,8 mm. (L—P nr 1155). Inv. 21927.

10. 100K präglad i Egypten (Kairo).

Åts: *tuğrā* ³ som XV:1, i övrigt som XIV:17 (d. v. s. med blomma).

Fråns: som XIV:17, men trontillträdesår = 1277 och regeringsår = 2. 1277:2 = 1278 = 1861/2.

8,48 gr. 21,7 mm. Inv. 23840.

11. 100K präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som XV:10.

Fråns: som XV:10, men regeringsår = 10. 1277:10 = 1286 = 1869/70.

8,49 gr. 21,6 mm. Inv: 23840.

12. 100K präglad i Egypten (Kairo).
 Åts: som XV:10.
Fråns: som XV:10, men regeringsår = 15. 1277:15 = 1291
 = 1874/5.
 8,51 gr. 21,4 mm. Inv. 23840.
13. 5K präglad i Egypten (Kairo).
 Åts: som XV:10, men valören 5 \$.
Fråns: som XV:10, men regeringsåret = 8. 1277:8 = 1284
 = 1867/8.
 0,42 gr. 12,7 mm.
14. 10K präglad i Tunis.
 Åts: inom två korslagda palmkvistar: al-sultān/ **abd** al-
 - **azīz** / **hān** / = Sultanen **Abd al-Azīz** kan.
Fråns: inom två korslagda lagerkvistar: muhammad/ mud-
 dah/ al-ṣādiq/ bitūnis 10/ 1281/ = Muhammad Muddah
 al-Ṣādiq i Tūnis 10 (valör) 1281 (faktiskt präglingsår) =
 1864/5. Myntet präglat under dåvarande bejen av Tunis
 Muhammad al-Ṣādiq, vilken regerade åren 1275—99 A.H.
 = 1858—81 A.D. som sultanens vasall. 1881 A.D. erövra-
 des Tunis av fransmännen.
 1,91 gr. 18,4 mm. (*L—P* nr 1183). Inv. 27573.

Sultanen Murād V ibn **Abd al-Maqīd** (1293 A.H. = 1876 A.D.)
 är ej representerad av något guldmunt i KMK:s samlingar.

XVI. **Abd al-Hamīd** II ibn **Abd al-Maqīd** (1293—1327 A.H. = 1876—1909 A.D.)

1. 500K präglad i Konstantinopel.

Åts: **tuğrā** med **abd al-hamīd** ibn **abd al-maqīd** **hān**
 muẓaffar dā'im = **Abd al-Hamīd** son av **Abd al-**
Maqīd kan, alltid segerrik. Till höger läses: al-ġāzī =
 krigshjälten. Regeringsår = 31. I övrigt som XIV:1.

500 ḡurūs präglad i Konstantinopel under sultan ṣAbd al-Ḥamīd II ibn ṣAbd al-Μaġīd (XVI:1).

Fråns: som XIV:1, men trontillträdesåret = 1293. 1293:31
= 1323 = 1905/6.

35,96 gr. 34,9 mm. Inv. 23840. Fig. 4.

2. 250K präglad i Konstantinopel. Praktmynt.

Åts: tuğrā som XVI:1 jämte al-ġāzī och sanah 29 = år 29
(regeringsår), därutöver intet, utom ytterst runtom en
utsirad blomgirlandsornamentik utanför bård av små fem-
uddiga stjärnor.

Fråns: 250/ ḫuriba fi/ qusṭanṭīnīyah/ 1293/ = 250 (valör).
Präglades i Qusṭanṭīnīyah (Konstantinopel) 1293 (trontill-
trädesår). Ytterst runtom samma som åts. 1293:29 = 1321
= 1903/4.

17,56 gr. 43,8 mm. Inv. 25893.

3. 250K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:1, men valören = 250.

Fråns: som XVI:1.

18,02 gr. 27,3 mm. Inv. 23840.

4. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:1, men ingen valörbeteckning och regeringsåret = 7.
Fråns: som XVI:1. 1293:7 = 1299 = 1881/2.
7,04 gr. 22,3 mm. (L—P nr 1197a). Inv. 23840.
5. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 14.
Fråns: som XVI:4. 1293:14 = 1306 = 1888/9.
7,10 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.
6. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 16.
Fråns: som XVI:4. 1293:16 = 1308 = 1890/1.
7,20 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.
7. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 18.
Fråns: som XVI:4. 1293:18 = 1310 = 1892/3.
7,18 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.
8. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 20.
Fråns: som XVI:4. 1293:20 = 1312 = 1894/5.
7,22 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.
9. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 23.
Fråns: som XVI:4. 1293:23 = 1315 = 1897/8.
7,25 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.
10. 100K präglad i Konstantinopel.
Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 28.
Fråns: som XVI:4. 1293:28 = 1320 = 1902/3.
7,22 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

11. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 29.

Fråns: som XVI:4. 1293:29 = 1321 = 1903/4.

7,21 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

12. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 30.

Fråns: som XVI:4. 1293:30 = 1322 = 1904/5.

7,22 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

13. 100K präglad i Konstantinopel. Praktmynt.

Åts: fält: som XVI:2, men regeringsåret = 30. omskrift: malik al-daulat al- **C**utmānījah al-mustanid bitaufiqāt al-rabbānīyah = det på gudasända framgångar grundade osmanska rikets konung.

Fråns: fält: **C**azza naṣruhu/ ḏuriba fi/ quṣṭanṭīnīyah/ 1293/ = Hans seger varde väldig. Präglades i Quṣṭanṭīnīyah (Konstantinopel) 1293. 1293:30 = 1322 = 1904/5.

Omskrift: al-sultān al-ḡāzī **C**abd al-hamīd hān ibn al-sultān al-ḡāzī **C**abd al-maḡīd hān dāma mulkuhu = Sultanen, krigshjälten **C**Abd al-Hamīd kan son av sultanen, krigshjälten **C**Abd al-Maḡīd kan: hans välide förblive.

7,02 gr. 34,6 mm. Inv. 23840.

14. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 31.

Fråns: som XVI:4. 1293:31 = 1323 = 1905/6.

7,25 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

15. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 32.

Fråns: som XVI:4. 1293:32 = 1324 = 1906/7.

7,24 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

16. 100K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 34.

Fråns: som XVI:4. 1293:34 = 1326 = 1908/9.
7,20 gr. 22,6 mm. Inv. 23840.

17. 50K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 22.

Fråns: som XVI:4. 1293:22 = 1314 = 1896/7.
3,58 gr. 17,7 mm. Inv. 23840.

18. 50K präglad i Konstantinopel. Praktmynt.

Åts: som XVI:13.

Fråns: som XVI:13.

3,50 gr. 27,2 mm. Inv. 27573.

19. 50K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 31.

Fråns: som XVI:4. 1293:31 = 1323 = 1905/6.
3,58 gr. 17,8 mm. Inv. 23840.

20. 25K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 28.

Fråns: som XVI:4. 1293:28 = 1320 = 1902/3.
1,81 gr. 14,8 mm. Inv. 23840.

21. 25K präglad i Konstantinopel. Praktmynt.

Åts: som XVI:13.

Fråns: som XVI:13.

1,78 gr. 22,0 mm. Inv. 27573.

22. 25K präglad i Konstantinopel.

Åts: som XVI:4, men regeringsåret = 31.

Fråns: som XVI:4. 1293:31 = 1323 = 1905/6.
1,83 gr. 14,9 mm. Inv. 23840.

23. 100K präglad i Egypten (Kairo).

Åts: *tugrā* ³ som XVI:4, där bredvid till höger en blomma,
nedtill 100 *š.*, därutöver intet. (Man observere blomman,

först från och med regeringsår 7 antager **¤Abd al-Hamid**
II epititet al-ŷazî på mynten, d. v. s. år 1299 A.H. =
1881/2 A.D.).

Fråns: 1/ ḏuriba fî/ miṣr/ 1293/ = 1 (regeringsår). Präglades i Miṣr (= Egypten) 1293. 1293:1 = 1293 = 1876/7.
8,58 gr. 21,5 mm. Inv. 21030.

24. 100K präglad i Egypten (Kairo).

Åts: som XVI:23, men blomstergirlandsornamentik runtom
ytterst, och *blomma* bredvid tuğrâ ^o (!).

Fråns: som XVI:23, men regeringsåret = 12, och runtom
ytterst samma ornamentik som å åts. 1293:12 = 1304 =
1886/7.

8,48 gr. 24,0 mm. (Ø nr 2930). Inv. 23840.

XVII. Muhammad V ibn **¤Abd al-Mağid**. (1327—36 A.H. =
1909—18 A.D.)

Samtliga guldmint från denne sultans regeringstid i KMK:s samlingar är präglade i Konstantinopel.

1. 500K.

Åts: tuğrâ ^o med muhammad ibn **¤abd al-mağid** hān muṣaf-
far dā ^o im = Muhammad son av **¤Abd al-Mağid** kan, alltid
segerrik; till höger därom rāšād (sultanens namn före
tron tillträdet); regeringsår = 3. I övrigt som XIV:1.

Fråns: som XIV:1, men trontillträdesår = 1327. 1327:3 =
1329 = 1911.

36,11 gr. 34,7 mm. Inv. 23840.

2. 100K.

Åts: som XVII:1, men regeringsåret = 1, och ingen valör-
beteckning nedtill.

Fråns: som XVII:1. 1327:1 = 1327 = 1909/10.

7,21 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

3. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 2.

Fråns: som XVII:2. 1327:2 = 1328 = 1910/1.

7,19 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

4. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 3.

Fråns: som XVII:2. 1327:3 = 1329 = 1911.

7,20 gr. 22,4 mm. (Ø nr 2958). Inv. 23840.

5. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 4.

Fråns: som XVII:2. 1327:4 = 1330 = 1911/2.

7,23 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

6. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 5.

Fråns: som XVII:2. 1327:5 = 1331 = 1912/3.

7,20 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

7. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 6.

Fråns: som XVII:2. 1327:6 = 1332 = 1913/4.

7,22 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

8. 100K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 7, och rašād utbytt mot al-ġāzī (epitetet antaget i samband med Turkiets inträde i 1:a världskriget och dess framgångar vid Dardanellerna).

Fråns: som XVII:2. 1327:7 = 1333 = 1914/5.

7,22 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

9. 100K.

Åts: som XVII:8, men regeringsåret = 8.

Fråns: som XVII:2. 1327:8 = 1334 = 1915/6.

7,25 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

10. 100K.

Åts: som XVII:8, men regeringsåret = 9.

Fråns: som XVII:2. 1327:9 = 1335 = 1916/7.

7,21 gr. 22,3 mm. Inv. 23840.

11. 100K.

Åts: som XVII:8, men regeringsåret = 10.

Fråns: som XVII:2. 1327:10 = 1336 = 1917/8.

7,24 gr. 22,4 mm. Inv. 23840.

12. 50K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 6.

Fråns: som XVII:2. 1327:6 = 1332 = 1913/4.

3,58 gr. 17,7 mm. Inv. 23840.

13. 25K.

Åts: som XVII:2.

Fråns: som XVII:2.

1,82 gr. 14,9 mm. Inv. 23840.

14. 25K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 4.

Fråns: som XVII:2. 1327:4 = 1330 = 1911/2.

1,80 gr. 14,9 mm. Inv. 23840.

15. 25K.

Åts: som XVII:2, men regeringsåret = 5.

Fråns: som XVII:2. 1327:5 = 1331 = 1912/3.

1,81 gr. 14,9 mm. Inv. 23840.

Sultanen Muhammad VI ibn **Abd al-Maqid** (1336—41 A.H. = 1918—22 A.D.) är ej representerad av något guldmyntr i KMK:s samlingar.

Något om ovanstående guldmynths proveniens:

Vid de 92 mynt i katalogen, som ha ett inventarienummer i KMK:s samlingar, har detta utsatts (de övrigas proveniens är okänd). Här följer en kortfattad redogörelse för de olika inventarienumrens proveniens. Uppgifterna äro hämtade ur KMK:s inventariekatolog.

- Inv.-nr. 3750. År 1867. Gåva av friherre Alb. Elof Ihre. 313 mynt, varav 8 turkiska guldmyn.
- Inv.-nr. 5871. År 1876. Skattfynd från Nyköpings stad. 529 mynt från 1600-talet, varav 3 turkiska guldmyn.
- Inv.-nr. 5882. År 1876. Lösfynd från Nyköpings stad. 6 turkiska guldmyn.
- Inv.-nr. 10277. År 1896. Köp från F. R. Martin. 10 österländska guldmyn, varav 2 turkiska.
- Inv.-nr. 21030. År 1935. Byte med Ernst W. Nilsson, Stockholm. 9 mynt, varav 1 turkiskt guldmyn.
- Inv.-nr. 21927. År 1938. Gåva av R. Cederlund, Wismetka, Ill. 15 mynt, varav 1 turkiskt guldmyn.
- Inv.-nr. 23840. År 1947. Deposition av Sveriges Riksbank. 987 guldmyn, varav 57 turkiska.
- Inv.-nr. 25545. År 1956. Gåva av Samfundet KMK:s vänner. Mynt, varav 2 turkiska guldmyn.
- Inv.-nr. 25893. Uppgift saknas.
- Inv.-nr. 26526. År 1961. Gåva av G. J. Leire. 3 guldmyn funna i Norrköping ca 1900, varav 1 turkiskt.
- Inv.-nr. 27573. År 1965. Gåva av Komm. T. Lindgren, Stockholm. 120 guldmyn, varav 5 turkiska.
- Inv.-nr. 28715. År 1968. Köp från Lbr. N. Konronins, Stockholm. 5 turkiska guldmyn.

SUMMARY

The Ottoman dynasty, one of many Turkish dynasties in Asia Minor around the year 1300 A.D., soon outflanked its rivals and in a few centuries built up a vast empire, which existed until about 1920. From the year 1478 this empire began to strike not only silver and copper coins as earlier but also gold coins, which were retained, though in changed forms, until the downfall of the empire. A few of these coins have in various ways even reached the Royal Coin Cabinet in Stockholm.

The collections of the *Royal Coin Cabinet, National Museum of Monetary History, Stockholm (KMK)*, contain 134 Ottoman Turkish gold coins from the period 1520—1918, with a fairly long interruption for the years 1648—1703, and a marked increase in frequency (of the coins) in the nineteenth century and early twentieth century.

The aim of the present catalogue is to give as detailed a description as possible when it comes to information about texts, places and times. Variations within the ornamental art have only been mentioned when they in a decisive manner change the appearance of coin. The value of the coin has been stated, thereafter the texts on the obverse (*åtsida*) and reverse (*frânsida*), and finally the weight, the diameter, and any reference that may be relevant. Although somewhat limited, the amount of gold coins which have been described in this way, should nevertheless give a fair account of the history of the Ottoman Turkish coining of gold during the period in question, and, at the same time, it should be possible to gain a certain understanding of the size of the empire and its financial development.

Of the listed reference works, I would in the first place recommend Schaendlinger, in spite of certain shortcomings (reviewed in *Numismatic Chronicle* 1975), as a general and introductory work for anyone who by chance wishes to widen his knowledge within this field. Edhem and Lane-Poole are catalogues with a good coverage of the material and comparatively detailed descriptions of the coins (Edhem is in Turkish and covers the periods up to and including Murâd III).

ULF KARLSSON

De turkiska invandrarna och folkbiblioteken

Den turkiska utvandringen till Sverige, som började i blygsam skala i slutet av 1940-talet, tog fart vid mitten av 60-talet, påskyndad av ökad arbetslöshet i Turkiet. Långt tidigare hade andra stora invandrargrupper (jugoslaver, italienare, greker) flyttat hit. Genom visumtvång och andra hämmande åtgärder liksom den allmänna konjunkturnedgången har dock invandringen till Sverige från Turkiet avsevärt försvårats under senare år. Även om den turkiska emigrationen huvudsakligen orsakats av ekonomiska skäl, finns även politiska och religiösa faktorer med i bilden, inte minst för turk-assyriernas (syriernas) del.

Mönstret för invandringen hit har varit, att män i arbetsför ålder flyttat, och sedan de skaffat arbete och bostad tagit hit hustru, barn och även andra familjemedlemmar. Som regel har de turkiska invandrarna inte någon utbildning utöver folkskola, men det finns en hel del undantag. De flesta har tidigare arbetat inom jordbruksnäringen. Huvuddelen kommer från Anatoliska höglandet och från Marmara-området. Ca 40 % härstammar från orten Kulu, ca 400 km från Ankara. De som kommit från städer har ofta fått anställning inom industrin, medan invandrarna från landsbygden i stor utsträckning fått arbete som städare och restaurangarbetare. Turkarna har i större utsträckning än flertalet andra invandrargrupper bosatt sig i några få, större städer, främst då inom Stockholms-regionen. I Stockholms stad finns en anmärningsvärd koncentration i stadsdelarna Tensta och Rinkeby. För närvarande finns ca 15.000 invandrare från Turkiet i Sverige, varav några tusen i Stockholm. De är alltså inte särskilt många — Österrike har över 100.000 turkiska ”gästarbetare”, Väst-Tyskland 850.000.

Många turkar, som kommit hit, har gjort det i avsikt att så småningom återvända till hemlandet med en sparad slant för att bygga upp en egen rörelse. I verkligheten har få återvänt, och av dessa har de flesta på nytt rest till Sverige på grund av anpassningssvårigheter i hemlandet. Många av ungdomarna vill inte tillbaka, då de är medvetna om att de kommer att få samma svårigheter att anpassa sig i det turkiska samhället, som de nu har i det svenska. Vi får nog således räkna med, att praktiskt taget alla invandrare från Turkiet, som nu finns i landet, kommer att stanna.

Alla invandrare från Turkiet är inte egentliga turkar utan t. ex. kurder eller assyrier/syrier, som ofta har ett annat hemspråk än turkiskan, även om de oftast kan även detta språk. Det finns för övrigt även jugoslaviska och bulgariska medborgare med turkiska som hemspråk. Det är omöjligt att få exakta siffror på hur många invandrare, som betraktar turkiskan som sitt modersmål, då vi saknar en officiell språkstatistik. Denna brist är självfallet ytterst besvärande även för folkbiblioteken.

Enligt den officiella invandringspolitiken ska invandrarna, så vitt möjligt, jämföras med svenska medborgare. Vi har alltså inte systemet med s. k. gästarbetare som t. ex. Tyskland. Det innebär naturligtvis stora påfrestningar på bl. a. de kommunala förvaltningarna, till vilka folkbiblioteken hör. Särskilda insatser för att bemästra språksvårigheter och informationsproblem är nödvändiga. Folkbibliotekets uppgifter blir att förmedla olika media, fungera som informationscentrum och kulturellt centrum.

Biblioteksverksamheten för invandrare måste betraktas som en självklar del av bibliotekets verksamhet och få en rimlig andel av resurserna. Man kan se det som ett allmänt rättvisekrav — invandrarna betalar kommunalskatt och har rätt till samma service som andra medborgare. Många kommer hit som vuxna och har inte möjlighet att lära sig svenska så väl, att de verkligen behärskar språket och kan tillgodogöra sig svensk litteratur. Man brukar också betona vikten av att bevara den ursprungliga identitetsupplevelsen som en betydelsefull del i anpassningen till det nya hemlandet. Invandraren måste få behålla kontakten med och respekten för den kultur han lämnat. Den uppväxande genera-

tionen ska ha möjlighet att uppleva föräldrarnas hemlandskultur och språk förmedlad genom barn- och ungdomslitteratur på hemspråket. För barnen finns vidare risk för s. k. halvspråkighet, om de inte får undervisning på hemspråket och tillgång på böcker på detta språk. Vidare kan invandrarnas språkkunskaper berika det svenska samhället.

Någon möjlighet för de turkiska invandrarna att genom kommersiella kanaler tillfredsställa sina behov av upplevelseläsning och information finns inte. De böcker, som ibland funnits tillgängliga i bokhandeln, har inte varit representativa och oftast av låg kvalité. De kommunala biblioteken har därför ett stort ansvar och måste skaffa allsidigt sammansatta mediabestånd. Detta är naturligtvis endast möjligt i kommuner med ett tillräckligt stort antal invandrare. Som regel förvärvas böcker och andra media för kommunala medel, men numera finns även möjlighet till statliga bidrag. Stockholms stadsbibliotek har som s. k. lånecentral särskilt ansvar för bokförsörjningen åt de turkiska invandrarna. Med hjälp av ett rätt stort anslag från Statens kulturråd anskaffas där böcker för utlåning till landets övriga bibliotek. I synnerhet är det meningen att hjälpa sådana bibliotek, som inte har tillräckligt med turkiska invandrare för att kunna skaffa turkiska böcker.

När folkbiblioteken började att köpa turkisk litteratur, fanns en mängd problem orsakade bl. a. av bristande kännedom om den turkiska bokmarknaden, turkiska författare och invandrarnas läsvanor. Fortfarande har vi inte bemästrat dessa problem, låt vara att våra kunskaper numera är väsentligt större. I Stockholms-regionen arbetar för närvarande en inofficiell arbetsgrupp i vilken bl. a. bibliotekarier och hemspråklärare är representerade, med att försöka samla kunskaper om sådana frågor, som är relevanta för biblioteksservice för turkar. Vid urval av böcker och andra turkiska media kan bristen på lämpliga hjälpmedel känna besvärande. Förlagskataloger är tämligen svåra att få, i synnerhet från mindre förlag, och någon central lagerkatalog existerar inte. Först efter lång tid har vi i Stockholms stadsbibliotek lyckats få tag på den turkiska nationalbibliografin, som är oumbärlig vid större, allsidigt sammansatta beställningar och viktig i samband

med katalogiseringen av de köpta böckerna. För övrigt används som hjälpmittel recensioner, annonser i pressen och handböcker av olika slag. Invandrarna själva föreslår ofta böcker till inköp. Det är också viktigt, att biblioteken har god kontakt med lokala föreningar och med hemspråkslärlare. Tyvärr torde ytterst få folkbibliotekarier ha användbara kunskaper i turkiska språket. Många bibliotek är nästan helt beroende av de bokpaket som säljs av Bibliotekstjänst AB. Bibliotekstjänst skickar ner inköpare till Turkiet och sedan säljs böckerna i bundet skick, med annotationer om innehållet på svenska och turkiska inklistrade i böckerna, och försedda med katalogkort. Paketen innehåller inte bara böcker för barn och vuxna utan även ibland grammofonskivor med folkmusik. Bibliotek med större resurser för inköp och katalogisering importrar ofta själva böcker från Turkiet, som ett komplement till de ovan nämnda bokpaketens. Erfarenheter från de turkiska leverantörerna — många använder sig av Elif Kitabevi i Istanbul — är goda. Böckerna kommer snabbt utan byråkratiskt krångel och i allmänhet i gott skick. Det kan nämnas, att turkiska böcker trots kraftiga prishöjningar de senaste åren, fortfarande är förbluffande billiga. En häftad roman kostar normalt inte mer än 30—40 lira (en svensk tia). Kvalitén på papper och häftning har blivit allt bättre. I rätt stor utsträckning kan böckerna lånas ut utan att bindas.

Biblioteken lägger mycket stor vikt vid anskaffning av barn- och ungdomsböcker, av skäl som nämnts tidigare. Problemet här är närmast bristen på tillräckligt många böcker, som fyller rimliga kvalitetskrav — man anser att samma krav ska ställas på invandrarböcker som på svenska böcker. I synnerhet finns det en stor brist på bilderböcker.

Vid anskaffning av böcker för vuxna låntagare — liksom för barn — försöker biblioteken allmänt följa de riktlinjer, som finns redovisade i boken ”Invandrarna och biblioteken” (Lund 1974), som utarbetats av en arbetsgrupp för biblioteksverksamhet bland invandrare. En allt större del av inköpen utgörs numera av facklitteratur, eftersom skönlitteraturen tidigare dominerade för mycket.

Biblioteken försöker skaffa så många praktiska handböcker som möjligt, men det förefaller vara ont om sådana på turkiska. Mycket efterfrågade är kokböcker, populär medicinsk litteratur, handarbetsböcker, bilböcker, särskilt körkortsböcker — vi får hoppas att anvisningarna i dessa inte tillämpas slaviskt i svensk trafikmiljö.

Biblioteken lägger särskilt stor vikt vid anskaffning av litteratur om det turkiska språket — grammatikor, enspråkiga ordböcker liksom ordböcker till och från turkiska-engelska-franska-tyska. Man saknar här goda svensk-turkiska och turkisk-svenska ordböcker. Utgivningen av dylika borde vara en prioriterad fråga för de myndigheter, som centralt arbetar med invandrarfrågor (Skolöverstyrelsen, Kulturrådet, Invandrarverket). Denna brist gäller för övrigt inte endast turkiskan. Biblioteken köper även mindre encyklopedier och fackordböcker. Vi försöker också hålla invandrarna orienterade om utvecklingen i hemlandet genom anskaffning av politisk litteratur, t. ex. av aktiva politiker som Büllent Ecevit och Süleyman Demirel. Här måste biblioteken vara rätt försiktiga, så att anskaffningen blir något så när jämnt fördelad på olika åsiktsyttringar, eftersom många åsiktsrikningar är företrädda inom den turkiska invandrargruppen, på samma sätt som bland turkarna i hemlandet. Av särskild vikt är den litteratur, som informerar om samhällsförhållandena i Sverige. Av naturliga skäl är den blygsam till omfanget — Armand's "Sosyalist Isveç ve hür teşebbüs", Baksi's "Isveç Isveç dedikleri" och kanske en eller ett par titlar till är allt som finns men kompletteras med de turkiskspråkiga broschyrer, som olika myndigheter sprider genom biblioteken. Självfallet finns Koranen — och tolkningar av Koranen — liksom Bibeln och en del andra religiösa urkunder, som kompletteras med översiktsarbeten över olika religioner med tonvikt på islam. Här kan problem med den mer ortodoxa religiösa litteraturen uppstå. I vilken utsträckning ska biblioteken respektera vissa invandrares tro och åsikter och tillhandahålla böcker, som i väsentliga avseenden strider mot de normer, som är allmänt godtagna i det svenska samhället? Borde inte biblioteken undvika den mest dogmatiska litteraturen och i

stället försöka skaffa sådan litteratur, som pläderar för tolerans och som kan underlätta anpassningen till det svenska samhället. Samma problem, som gäller vid anskaffning av böcker om religion finns även för andra ämnesområden som t. ex. barnpsykologi. Avgöranden i dessa och liknande frågor kräver en ingående bokkändedom, som man inte kan kräva av svenska bibliotekarier. Ett nära samarbete med turkiska specialister, t. ex. hemspråkslärare, är här nödvändigt. Samtidigt måste understrykas, att biblioteken inte kan överlämna ansvaret för bokinköp till privatpersoner eller invandrarorganisationer. Ansvaret ligger hela tiden hos biblioteken, som måste bedöma föreslagna inköp ur olika synvinklar.

På biblioteken kan man numera hitta ett hyggligt urval av böcker om olika aspekter av turkisk natur och kultur som konst, arkitektur, musik, teater, arkeologi, fauna och flora. Med tanke på turkarnas särskilt stora intresse för sin egen historia och historiska personligheter köps speciellt mycket inom det området. En del böcker förefaller vara väl nationalromantiska men de flesta är seriösa verk, som t. ex. Aydemir's biografier över Mustafa Kemal Atatürk, Enver Paşa och İsmet İnönü. Det finns ett visst behov av läroböcker, som kan användas som bredvidläsningsböcker och komplement till svenska skolböcker, och sådana skaffas i de flesta ämnen och för alla stadier. Generellt kan sägas, att de folkbibliotek, som över huvud har turkisk litteratur, nu har facklitteratur inom de flesta ämnesområden. Kvantiteten varierar naturligtvis efter bibliotekens storlek.

Större delen av bokbeståndet består dock än så länge av skönlitteratur. Lyriken spelar en större roll i Turkiet än i Sverige. Vi försöker därför skaffa representativa antologier, inte minst samlingar med folkvisor och ballader. Enskilda författares verk, från Yunus Emre och Bakī till dagens aktuella skalder som M. C. Anday, F. H. Dağlarca och den kanske mest läste, Nazım Hikmet, kan man låna på biblioteken. Prosa domineras dock, med en naturlig tonvikt på 1900-talsförfattare. Biblioteken har gott om verk av Ömer Seyfeddin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin och inte minst av den kända Halide Edib Adıvar,

för övrigt översatt till svenska redan på 20-talet. Det förefaller som om turkarna är mer intresserade av sina moderna klassiker än vi svenskar är av våra, i varje fall kommer förvånansvärt många ut i nya utgåvor. Bland de nyare och bland Sverige-turkarna mest lästa författarna märks Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Rifat Ilgaz, Aziz Nesin, Mahmut Makal och Çetin Altan. Några av dessa är översatta till svenska. För att ge invandrarna en inblick i svensk kultur köps svensk litteratur i turkisk översättning, bl. a. Harry Martinson ("Amaçsiz geziler", Vägen ut), Astrid Lindgren ("Uzunçorap", Pippi Långstrump), Per Wahlöö ("Kamyonet", Lastbilen), Eyvind Johnson ("Saltanat günleri", Hans nådes tid, "Mutlu Ulysse", Strändernas svall), Strindberg ("Baba", Fadren), Pär Lagerkvist ("Barabbas ve Cüce", Barabbas, Dvärgen).

Folkbiblioteken anser allmänt, att tonvikten ska läggas på böcker skrivna av turkiska författare men köper även översättningar, framförallt representativa verk ur världslitteraturen (t. ex. Homeros, Dickens, Cervantes, Tolstoj) och modern kvalitetslitteratur (t. ex. Böll, Greene, Sjolochov, Stancu, Kadare, Soljenitsyn). Det kan nämnas, att turkarna helst läser böcker skrivna av egna författare, i motsats till vissa andra invandrargrupper. Inköpen av egentlig underhållningslitteratur är begränsade. Särskilt undviker vi sådan litteratur som är främmande för den turkiska kulturen som t. ex. anglosaxiska herrgårdsromaner, även om man säkert kan hitta en och annan science fiction-roman eller deckare.

Förutom de egentliga turkarna finns det vissa grupper som kurder och assyrier/syrier från Turkiet, som framför önskemål om inköp av litteratur, som behandlar deras kultur och problem på turkiska. Sådana böcker kan också ge turkarna nyttig information. Anskaffningen av böcker skrivna av assyrier/syrier på turkiska kan dock vara ytterst komplicerad. Normala inköpskanaler kan inte användas, eftersom böckerna inte säljs av reguljära förlag utan oftast av författarna själva och dessutom är utgivna i mycket små upplagor.

Det är viktigt, att invandrarna har en tillfredsställande tillgång på tidningar och tidskrifter från hemlandet. Bibliotek, som ger

service åt turkiska invandrare, har säkert någon av de stora Istanbul-tidningarna Hürriyet, Milliyet eller Cumhuriyet. Däremot saknas turkiska lokaltidningar. Urvalet av lämpliga tidskrifter av populär karaktär och med rimligt hög kvalitet är svårt. Vanligt är att man prenumererar på Time-kopiorna Yankı eller 7 Gün. Hayat, rätt vanlig på svenska bibliotek, är av betydligt enklare slag. För de idrottsintresserade finns ibland Hayat Spor. De två turkiska riksorganisationernas medlemsorgan, Sila (utgiven av İŞDEF, Turkiska föreningarnas riksförbund) och Birlik (utgiven av ITDF, Turkiska arbetarnas riksförbund) borde finnas.

Folkbibliotekens service till invandrare omfattar inte bara böcker, tidningar och tidskrifter. AV-media som musikskrivor och sago-skriвор med turkisk anknytning finns i många bibliotek. Musiken är mycket viktig, både som egenvärde och som en möjlighet att locka invandrarna till biblioteken. Särskild vikt måste läggas vid folkmusiken. Det förefaller, som om turkiska grammofonskivor och kassetter är tämligen svåra att skaffa i Sverige.

Sagostunder på turkiska förekommer på många håll.

Den allmänkulturella verksamheten omfattar olika slags utställningar, musikkällor med sång och dans, författaraftnar o. s. v. Ofta äger sådan verksamhet rum i nära samarbete med invandrarnas egna organisationer (Invandrarnas Kulturcentrum i Stockholm eller, lokala föreningar). Bibliotekens uppgift består oftast i att hålla med lokal och att sprida information om programmen. Kanske skulle man kunna tänka sig att i samarbete med turkiska kulturmyndigheter låta författare, skådespelare och musiker från Turkiet ge turnéer i Sverige och då bl. a. på biblioteken.

Bland vissa grupper turkiska invandrare, främst kvinnor och äldre, förekommer en utbredd analfabetism, ett svårt handikapp i det svenska samhället, kanske mindre besvärande i det turkiska. På olika sätt försöker man få dessa mänskor att lära sig läsa och skriva. Det är då viktigt, att biblioteken hjälper till, bl. a. med att ha tillräckligt med böcker på lättläst turkiska. Möjligen skulle man i Sverige kunna producera sådana böcker, liknande den svenska Läsa Lätt-serien, i samarbete med turkiska undervis-

Türkçe kitaplar

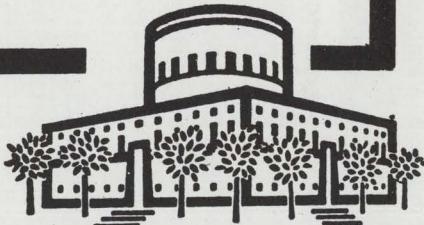
1977

Nyförvärv 1977 Turkiska böcker Stockholms stadsbibliotek

Kütüphane görevi yapan otobüsler
haftada 1-2 kez, 50'ye yakın yeri ziyaret eder.
Tel. 45 56 03

Kitap hizmeti

Uzun süreli bir hastalık yada hareket etme zorluğu veya buna benzer bir nedenle kütüphaneye
gidemeyen kimseler için düzenlenmiş ve ücret alınmadan sunulan bir hizmettir. 23 66 00'a
telefon ederek "Boken kommer" servisini iste.

Stockholm Şehir Kütüphanesi

ningsmyndigheter. Vidare behövs turkiska talböcker, då många aldrig kommer att lära sig läsa, och vi kommer att få ett växande antal äldre turkiska analfabeter på våra sjukhus och pensionärs-hem. Sådana talböcker torde behöva produceras i Sverige, då veterligen ingen turkisk produktion finns.

Språkkurser i svenska på skiva eller kassettbond enbart avsedda för turkar finns inte — längre mot kurser i turkiska för svenskar. Det är naturligtvis viktigt, att svenskarna, särskilt de, som i sitt dagliga arbete har med invandrare och invandrarfrågor att göra, är väl informerade om turkiska förhållanden och om invandrarnas levnadsomständigheter i Sverige. Biblioteken försöker också, i mån av resurser, skaffa relevant litteratur och prenumerera på lämpliga tidskrifter. Det har tidigare nämnts, att få folkbibliotekarier har tillräckliga kunskaper i turkiska. Vissa biblioteksanställda har dock börjat studera det turkiska språket under senare tid. Föreläsningar av t. ex. hemspråklärare men också av andra specialister borde ingå i bibliotekens personalutbildnings-program.

Material, som underlättar användningen av biblioteken för invandrare behövs. Vissa informationsskrifter av allmän karaktär på turkiska finns men mera krävs, liksom till turkiska översatta blanketter och skyldmaterial m. m.

Även om de turkiska böckerna köps in med tanke på invandrarnas behov, kan de naturligtvis utnyttjas även av andra, t. ex. av dem som studerar turkiska språket och turkisk kultur eller som forskar på detta område. Särskilt torde skönlitteraturen och facklitteraturen inom områdena språk, historia, litteraturhistoria och konst vara av intresse. Stockholms stadsbiblioteks turkiska bokbestånd uppgår för närvarande till ca 4.000 volymer, varav en fjärdedel barn- och ungdomsböcker. Några uppgifter för landet som helhet finns tyvärr inte. Statens kulturråd rekommenderar, att biblioteken ska tillhandahålla 3 volymer pr invandrare, vilket för den turkiska litteraturen skulle innebära ca 45.000 böcker, något som definitivt inte finns.

De större folkbiblioteken redovisar sina nyförvärv i den periodiskt utkommande publikationen "Utländska nyförvärv", utg.

av Bibliotekstjänst. De där registrerade böckerna kan som regel — undantag är vissa handböcker — beställas på vilket bibliotek som helst i landet. Vidare finns de olika bibliotekens egna kataloger. Stockholms stadsbibliotek har gett ut en förteckning över nyförvärv 1977 med titeln "Türkçe kitaplar 1977", omfattande ca 450 titlar.

Av ovanstående beskrivning av bokinköp och annat kan man ev. dra den slutsatsen, att allt är väl beställt med biblioteksservicen för den turkiska invandrargruppen. Så är dock inte fallet. Mycket återstår att göra, både kvantitativt och kvalitativt, om invandrarna ska kunna få tillgång till en service, som kan anses motsvara den som ges svenskar. Troligen är dock detta mål inte realistiskt — turkarna liksom andra invandrare får sannolikt näja sig med en service, som i väsentliga avseenden ligger under den som ges svenskar.

SUMMARY

At present there are approximately 15.000 Turkish immigrants in Sweden. As a matter of principle these immigrants as well as other immigrants should receive the same service from government and community administrations as Swedish citizens do. The public libraries have tried very hard to acquire Turkish books on all subjects, as well as newspapers, magazines and records. Arrangements are even being made for Turkish programmes, exhibitions and the telling of folk-tales.

Much still remains to be done before the goal of equal service for immigrants and Swedish citizens can be achieved. Propably it will be impossible to realize this goal in all respects.

The books for immigrants held by the Swedish public libraries, especially those concerned with literature and the arts, may well also be of interest to other people, especially to students and scholars.

BO GYLLENSVÄRD

Carl Johan Lamm

Bibliografi redigerad av Jan Peder Lamm

Utgrävningen av den abbasidiska huvudstaden Samarra norr om Bagdad under åren 1911—13 innebar en utomordentligt viktig händelse för forskningen inom den tidiga islamiska konsten och konsthantverket. Med de tyska vetenskaparna Ernst Herzfeld och Friedrich Sarre i ledningen genomfördes den omfattande undersökningen av moskéer, palats och privathus i denna märkliga stad, som upplevde sin korta blomstring mellan 838—883 e.Kr. Fyndmaterialet var rikt och redovisades på 1920-talet i fem foliovolymer, vari Herzfeld behandlade måleri och stuckarbeten samt förhistorisk keramik medan Sarre publicerade de övriga keramiska fynden. För att bearbeta de viktiga fynden av glas kallades en ung svensk, fil. kand. Carl Johan Lamm. Sarre motiverar detta uppdrag i följande ord: "Indem der junge schwedische Kunstoffscher das islamische Glas zu seinem besonderem Forschungsgebiet erwählte, hat sich Herr Lamm bei seinem Studien im Orient und in den europäischen Museen und Privatsammlungen eine selten umfassende Kenntnis dieses Zweiges des kunstgewerblichen Schaffens innerhalb des islamischen Kulturkreises erworben, einschliesslich des in Berlin und anderswo vorhandenen Samarra-Materials; er war somit wie kein anderer für die in Frage kommende Aufgabe geeignet, der er sich auf meine Bitte bereitwilligst und mit grösstem Eifer unterzog."

Den 26-årige svensken genomförde sitt uppdrag på ett sätt som väckte respekt och beundran i den lärda världen. Genom detta arbete, som utkom 1928, klarlades för första gången det tidiga islamiska glasets historia. Redan två år senare utkom hans magnum opus *Mittelalterliche Gläser und Steinschnittarbeiten aus*

Fotograferat i Pension Dinesen, Kairo, omkr. 1935.

dem Nahen Osten, som då det tre år senare framlades som dualavhandling vid Stockholms högskola erhöll betyget cum insigne laude approbatur. Fortfarande gäller detta arbete som det främsta inom sitt område. Den internationella reaktionen var entusiastisk och en av de stora specialisterna Gustav S. Pazaurek skriver i sin ingående recension i *Der Kunstmärker*, december 1930, bl. a. följande: "Soeben hat ein junger schwedischer Gelehrter der Fachwelt ein Werk geschenkt, das sich mit einem Schlag einen Ehrenplatz in unserer Literatur erobert hat. C.J. Lamm hat bei Dietrich Reimer (Ernst Vohsen) Berlin seinen bereit vorangegangenen Abbildungsband der "Mittelalterlichen Gläser und Steinschnittarbeiten aus dem nahen Osten" nun auch den überaus stattlichen Textband nachfolgen lassen, der unsere gespannten Erwartungen noch bedeutend übertroffen hat. Dass ein junger Mann heutzutage noch oder wieder ein so gründliches Werk schreibt, ist fast ein Wunder. Ein aussergewöhnlich reichhaltiges Material, das die angestrebte Vollständigkeit tatsächlich fast auch erreicht, eine fein und sorgfältig durchdachte Organisation in der Anordnung des riesigen Stoffes, eine geradezu fabelhafte Geduld

in der vollständigen Bewältigung der sehr ausgedehnten internationalen Literatur, ein gründliches Studium aller technischen Vorgänge der Glasbearbeitung und Glasveredlung, wiederholte Reisen und ausgiebige Studien in allen öffentlichen und privaten Sammlungen in Europa, Amerika und namentlich im Orient und schliesslich ein Fleiss, der seinesgleichen sucht, vereinigten sich hier, um ein Gesamtwerk zu schaffen, das wir um so sympathischer begrüssen müssen, als es in deutscher Sprache erschienen ist.”

Pazaurek ger även i sin recension något av bakgrund till Lamms prestation i följande rader: ”Die Tüchtigkeit des jungen Autors wurde allerdings durch besonderer günstige Umstände unterstützt, die ein so bedeutendes Unternehmen eigentlich erst ermöglichten. Wenn man den vornehmen Landsitz in Roslags-Näsby bei Stockholm kennt, den sich Lamms überaus kunstsinnde Eltern geschaffen haben, wenn man die daselbst angesammelten Kunstschatze gesehen und das aussergewöhnlich rege Interesse dieser Eltern für kunstgeschichtliche Fragen beobachtet hat, begreift man auch die nicht geringe Opferwilligkeit, die die Schaffung der kostbaren Bibliothek, die zahllosen Reisen, die Sammlung des Studienmaterials, nähmlich der wundervollen altorientalischen Glasfragmente, die nebenbei bemärkt jetzt dem Stockholmer Nationalmuseum als Geschenk überwiesen worden sind, und schliesslich auch die überaus opulente Drucklegung des Werkes erforderlich machten. Nicht geringer als die materiellen Opfer ist aber die liebesvolle persönliche Teilnahme der Eltern an den stolzen Werk ihres Sohnes, an dem seine Mutter z.B. auch als Mitarbeiterin bei den Zeichnungen, Exzerpten und Korrekturen rühmlich beteiligt ist.”

En rad andra forskare inom den islamiska konsten instämmer i lovprisandet av Lamms arbete främst för dess vetenskapliga stringens och fullständighet. Det positiva mottagandet av Lamms stora arbete placerade den 28-årige författaren på toppen av den internationella expertisen.

Själv ger författaren något av en programförklaring för mycket av sin kommande forskning i ”Vorbemerkungen” till sitt verk: ”Es war mein Bestreben, nicht ein leicht lesbares, sondern

ein übersichtliches und zum Nachschlagen geeignetes Werk zu schaffen."

Sverige hade äntligen fått en konsthistoriker med Främre Orientens konst som specialitet och en efterträdare till den ryktbare orientalisten Fredrik Martin men med en helt annan inställning till forskningen. Genom sin allsidiga teoretiska utbildning och stimulerande uppväxtmiljö ägde Lamm ovanliga förutsättningar att nå långt inom områden som icke är särskilt lättillgängliga för oss svenskar.

Carl Johan Lamm föddes på Ludvigsberg i Stockholm den 20 september 1902 och är son till civilingenjören Carl Robert Lamm och Dora Upmark. Båda föräldrarna hade, som redan nämnts, starkt utpräglat intresse för konst och kultur. Faderns omfattande samlingar av äldre europeisk konst samt orientaliska textilier och annat konsthantverk erbjöd ett tacksamt studiefält för den mottaglige. Redan tidigt kom sålunda Lamm in på den orientaliska konsten och understöddes härvidlag av sina lärare vid Stockholms Högskola Johnny Roosval och Osvald Sirén. Efter studentexamen vid Djursholms Samskola 1920 avlade han fil. kand.-examen vid Stockholms Högskola 1923 med ämnena konsthistoria med konstteori, litteraturhistoria med poetik samt nordisk och jämförande fornkunskap. 1930 följde fil. lic.-examen i konsthistoria med konstteori. Vid sidan av dessa studier bedrev han 1925 och 1926 studier i klassisk arabiska och egyptisk vulgäraparabiska vid "School of Oriental Studies", tillhörande Amerikanska universitetet i Kairo. 1934 fortsatte han studierna i dessa språk vid samma institution och tog då också del av privatundervisning i turkiska. Härtill kom 1932—33 studier i ryska språket vid Stockholms Borgarskola samt i hebreiska vid Judiska Bildningsinstitutet i Stockholm. Även senare har han idkat studier i turkiska, persiska, ryska, italienska, spanska och portugisiska språken.

Med denna grundliga utbildning var det naturligt att han sökte arbetsuppgifter utanför Sverige. 1924 deltog han sålunda vid utgrävningar i Tell-el-Amarna i Egypten och 1928 arbetade han med glasmaterialet från Samarra vid Berlin-museet. 1930—31 skötte han undervisningen i ämnet konsthistoria vid "Anna Sand-

ströms Fortbildningskurser” i Stockholm. Från och med hösten 1930 till augusti 1934 samt sommaren 1935 tjänstgjorde han såsom extra befattningshavare (“amanuens”) vid Nationalmuseum, avdelningen för slottssamlingar och depositioner, och vid olika tillfällen var han förordnad såsom t. f. intendent. Under åren 1936—42 anlitades han vid olika tillfällen för specialuppdrag vid museet, bl. a. omfattande katalogisering och utställning av orientaliska textilier, huvudsakligen jordfynd från Egypten. Vidare tillhörde han generalkommittén för Internationella utställningen av persisk konst i London 1931, varvid han ledde arbetet inom dess svenska specialkommitté. Samma år deltog han som föredragshållare i den 2:a internationella kongressen för persisk konst samt i ”die 15. Glastechnische Tagung der Deutschen Glastechnischen Gesellschaft” i Berlin. 1933 deltog han i 13:e internationella konsthistorikerkongressen i Stockholm och höll en serie föreläsningar över konsten under forntiden och antiken samma år på Stockholms Högskola. Mellan 1 februari—31 maj 1934 och 1 oktober 1934—1 oktober 1937 tjänstgjorde han såsom ”maître de conférences” i ämnet ”Moslem Minor Arts” vid Egyptiska universitetets humanistiska fakultet i Giza. Detta hedrande uppdrag medförde att Lamm kom ur den akademiska och museala karriären i Sverige under ett antal år, vilket kom att innebära ett handikapp vid försök att återgå i svensk befattning. Sålunda var han docent vid Stockholms Högskola 1935—37 men förhindrad att föreläsa här på grund av anställningen i Egypten.

Vid hemkomsten från utlandet erhöll han förordnande som docent vid Kungl. Universitetet i Uppsala i konsthistoria med konstteori och började där tjänstgöringen samt blev docentstipendiat 1942—48 varvid han flera läsår ledde den propedeutiska undervisningen i nordisk konsthistoria. I och med frånträdet av docenturen i konsthistoria vid Uppsala Universitet 1953 förordnades han att vara docent därstadies i orientalistisk konstvetenskap. Under dessa år vidgar han sitt forskningsområde att omfatta andra sidor av den islamiska konsten. En del av de i Egypten funna textilierna i Nationalmuseum, Malmö Museum, Kulturen i Lund och Röhsska konstslöjdsmuseet i Göteborg behandlar han

i flera längre artiklar och gör en grundläggande studie över Marbymattan. 1935 utkom *Glass from Iran in the Nationalmuseum* och 1941 *Oriental Glass of Mediaeval date found in Sweden and the early history of lustre-painting*. I *Nationalmuseis årsbok* 1939 behandlar han den Hannibalska glassamlingen och den Lammska textilsamlingen, och 1943 och 1946 skriver han i samma publikation utförligt och fängslande om de indiska miniatyrerna i detta museum. Han medverkar också i en rad utländska tidskrifter med större och mindre uppsatser över islamisk konst. 1949—51 medarbetar han i Gregor Paulssons *Konstens Världshistoria*, där han författat avsnitten om partisk och sassanidisk konst (tills. med G. Paulsson), islamisk konst och den indiska kultukretsens konst. Trots att avsnitten blev starkt beskurna i den slutliga utformningen är de fortfarande den bästa redogörelsen på svenska språket av dessa viktiga delar av världskonsten. Helt utanför sitt specialområde utgav han 1942 och 1944 — genom kriget avstängd från möjligheterna till utlandsresor — en briljant kommentar till sin mormors morfar C. J. F. Plagemanns illustrationer till sina resor i Norrland, Dalarna och Västmanland samt på Gotland 1833—1856.

Den förteckning över Carl Johan Lamms tryckta arbeten som nedan följer innehåller ett imponerande antal rubriker. Särskilt imponerande blir listan om man kontrollerar i vad mån de på utländska språk publicerade skrifterna kommenterats av de främsta internationella kollegorna. Hur många gånger har icke undertecknad under de senaste 20 åren av dessa kollegor i öst och väst tillfrågats vilken professur Lamm uppehåller i hemlandet och vilka nya verk han arbetat med. För dem har det varit ofattbart, när man upplyst om att Sverige icke haft intresse av eller råd att utnyttja en kapacitet som hans. Vid flera tillfällen har Lamm efter senaste kriget anmodats söka professurer i islamisk konst i Israel och Turkiet samt befattningen som riksantikvarie i Jordanien. Hans härstamning på fädernet gör det emellertid sedan länge särdeles komplicerat att undervisa eller bedriva avancerad forskning i islamisk och därmed besläktad konst såväl i Israel som i länder med arabiska som huvudspråk, varför han själv icke

ansett sig kunna antaga dylika erbjudanden. För närvarande finns den märkliga och berömda islamiska glassamlingen och den Lammsska textilsamlingen i Nationalmusei förråd, och samma sak gäller så gott som all islamisk konst i statlig ägo. Det föreligger dock långt framskridna planer på att överföra dessa samlingar till Medelhavsmuseet och där bereda den islamiska konsten ett värdigt hem.

Som en gård av tacksamhet till den man som till vårt land hopfört representativa samlningar av islamisk konst och genom sina skrifter verksamt bidragit att introducera denna konst har denna bibliografi upprättats. Det är för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul en glädje att få publicera den i *Meddelanden* för 1978.

BIBLIOGRAFI redigerad av Jan Peder Lamm

Några funderingar över egyptisk konst. *Bonniers veckotidning* 1925: nr 3, 17 jan., s. 12—13, ill. [1]

Abraham Hebreen. (Rec. av Anton Jirku: Die Wanderungen der Hebräer im 3. und 2. Jahrtausend v.Chr. "Der alte Orient", Bd 24:2, Leipzig 1924.) *Svenska Dagbladet* 1925: 3 mars, under strecket. [2]

Vad det stora pyramidfältet gömmer. De märkliga utgrävningarna kring pyramiderna vid Gizeh. *Stockholms-Tidningen* 1925: 22 mars. [3]

Shegeret ed-Durr, "kalifens slavinna, mohammedanernas drottning, Khalils moder". *Bonniers veckotidning* 1925: nr 28, 11 juli, s. 12—13, 48, ill. [4]

Bland faraonernas tempel och gravar. Några nyheter från de egyptiska utgrävningarna. Många nya intressanta upptäckter i Nillandets minnesmättade jord. *Svenska Dagbladet* 1926: 7 mars, söndagsbilaga, s. 5. [5]

Små notiser från en resa. Balkan just nu. *Nya Dagligt Allehanda*
[6]

Studien über die Weinornamentik in der reifen islamischen Kunst.
Svenska Orientsällskapets årsbok IV, 1926/27 (tr. 1927), s. 5—44,
ill. [7]

A Moslem Decoration in Stucco and Glass. *The Burlington Magazine*, vol. 50 (1927), s. 36—43, ill. [8]

Das Glas von Samarra. vii, 130 s., 12 pl., ill. Berlin: Dietrich Reimer/Ernst Vohsen 1928. (Die Ausgrabungen von Samarra. Bd 4. Forschungen zur islamischen Kunst. Hrsg. von Friedrich Sarre. 2.) [9]

Mittelalterliche Gläser und Steinschnittarbeiten aus dem Nahen Osten. Bd 1—2. x, (1), 566 s., 6 färgpl., 2 pl.; vi, (1) s., 205 pl. Berlin: Dietrich Reimer/Ernst Vohsen 1930, 1929. (Forschungen zur islamischen Kunst. Hrsg. von Friedrich Sarre. 5.)
[Textbd även utg. som akad. avh. vid Stockholms Högskola 24 maj 1933.] [10]

En miniatyr och en matta. En studie över sentimuridiska groteskmattor från Herat. (Tills.m. Agnes Geijer.) *Nationalmusei årsbok* 1930/31, s. 26—51, ill. [11]

Lamm'ska glassamlingen. *Nationalmusei årsbok* 1930/31, s. 162—165. [12]

Les verres trouvés à Suse. *Syria*, t. 12(1931), s. 358—367, pl. lxxv—lxxx. [13]

The Classification of Enamelled Glass. *Proceedings of the Second International Congress of Persian Art, London*, 1931, s. 15—17.
[14]

Un verre émaillé et doré à inscription rasūlide. *Le Monde oriental*, vol. 25(1931), s. 81—84, 4 pl.-s. [15]

Persisk konst i London. [International Exhibition of Persian Art, Royal Academy, London 1931.] *Svenska Dagbladet* 1931: 10 febr., under strecket. [16]

Carl Wilhelmsson. Svensken och Bohusläningen. *Nya Sambället* 1931: 19 okt, s. 3. [17]

Rec. av G. Munthe: Islams konst. Del av Bonniers allmänna konsthistoria (Sthlm 1929). *Tidskrift för konstvetenskap*, årg. 15 (1931), s. 69—72. [18]

Katalog över skioptikonbilder i Nationalmuseum. [1.] Nordisk konst från tiden efter Reformationen. 133 s. Stockholm (tr. i Norrköping): Nationalmuseum 1932. (Nationalmusei småskrifter. 4/7.)

[Omsl.-tit.:] Nationalmusei samling av Ijusbilder. 1. Förteckning över bilder av nordiska konstnärer. [19]

Islamische Gläser. (1. Vortrag der 15. Glastechnischen Tagung, Berlin 1931.) *Glastechnische Berichte*, hrsg. von der Deutschen Glastechnischen Gesellschaft e.V., Jahrg. 10(1932), s. 65—71, 1 pl. [20]

En skola på utställningsbesök. En konstpsykologisk undersökning. *Skola och sambälle* 1933: h. 2/3, s. 47—71.

Även utg. separat: 27 s. Göteborg: C. R. Holmqvists Boktryckeri A.-B. 1933. [21]

Egyptiska textilier i Nationalmuseum. 1. *Nationalmusei årsbok* 1933, s. 1—11, ill. [22]

Två egyptiska tyger. *Röhsska konstslojd museets årstryck* 1933, s. 51—60, ill. [23]

Orienten. [Kapitel i] Heribert Seitz: *Glaset förr och nu*. Stockholm: Bonniers 1933, s. 44—53. [24]

Egyptiska textilier i Nationalmuseum. 2. Summary. *Nationalmusei årsbok* 1934, s. 14—30, ill. [25]

Five Egyptian Tapestry-Weavings in Swedish Museums. *Ars Islamica*, vol. 1(1934), s. 92—98, ill. [26]

Den islamiska konstens väsen. *Ord och Bild*, årg. 43(1934), s. 561—568, ill. [27]

Glass from Iran in the National Museum, Stockholm. Drawings by Dora Lamm, née Upmark. 21 s., 48 pl. Stockholm (tr. i Uppsala): C. E. Fritzes k. hovbokh.; London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd. 1935. [28]

Index över svenska porträtt 1500—1850 i Svenska porträttarkivets samlingar. Bd 1. (Tills. m. Sixten Strömbom, Evald E:son Uggla, Lennart Sandberg och Märta Upmark-Landegren.) xxvi, 456 s., 107 pl.-s. Stockholm: Nordisk Rotogravyr 1935. [29]

The Spirit of Moslem Art. *Bulletin of the Faculty of Arts*, [University of Egypt], vol. 3:1, Le Caire 1935, s. 1—7. [30]

Arabiska inskrifter på några textilfragment från Egypten. *Röhsska konstslöjd museets årstryck* 1935, s. 45—55, ill. [31]

Islamiskt konsthantverk. *Nationalmusei årsbok* 1935, s. 141—148, ill. [32]

Some Woollen Tapestry Weavings from Egypt in Swedish Museums. *Le Monde oriental*, vol. 30(1936), s. 43—77, 16 pl.-s. [33]

Fatimid Woodwork, its Style and Chronology. *Bulletin de l'Institut d'Égypte*, t. 18, Le Caire 1936, s. 59—91, 12 pl. [34]

Egyptiska dukagångsvävnader. *Kulturen* 1936 (tr. 1937), s. 258—274, ill. [35]

Rec. av F. Sarre: Der Kiosk von Konia (Berlin 1936). *Konsthistorisk tidskrift*, årg. 5(1936), s. 149—150. [36]

Cotton in Mediaeval Textiles of the Near East. xxiii, 265 s., 24 pl. Paris: Paul Geuthner 1937. [37]

The Marby Rug and Some Fragments of Carpets Found in Egypt. *Svenska Orientsällskapets årsbok* 1937, s. 51—130, ill. [38]

[Medverkan i] *Répertoire chronologique d'épigraphie arabe.* [Publ. sous la dir. de] É. Combe, J. Sauvaget & G. Wiet. 296 s. Le Caire 1937. (Publications de l'Institut français d'archéologie orientale. T.8.) [39]

[Arab.] Al-ḥazaf al-fātimī [Den fatimidiska keramiken]. *Al-mukṭatāf* — An Arabic Monthly Review of Current Science and Literature, Cairo 1937, s. 1—8, 568—574, 3 pl. [40]

Islamische Gläser im Polnischen Nationalmuseum zu Warszawa. *Rocznik orientalistyczny*, 13, Lwów 1937, s. 85—90, 4 pl. [41]

Some Mamlūk Embroideries. *Ars Islamica*, vol. 4(1937), s. 64—77, ill. [42]

Lettre ouverte à M. R. Pfister. 8 s. Uppsala: Almqvist & Wiksell's boktryckeri-A.-B. 1938. [43]

Dated or Datable Ṭirāz in Sweden. *Le Monde oriental*, vol. 32 (1938), s. 103—125, 12 pl.-s.

Även utg. i särupplaga, tr. i Uppsala 1939. [44]

Jordfundne tekstiler fra Ægypten. *Tilskueren*, aarg. 55(1938), s. 333—350, ill. [45]

Mamluksiden. *Malmö musei vänner årsbok*, årg. 1(1938), s. 5—11,
4 pl. [46]

Coptic Wool Embroideries. *Bulletin de la Société d'Archéologie
Copte*, t. 4, Le Caire 1938, s. 23—28, 5 pl. [47]

Rec. av Agnes Geijer: Birka. 3. Die Textilfunde aus den Gräbern
(Uppsala 1938). *Konsthistorisk tidskrift*, årg. 7(1938), s. 88—89.
[48]

Upsalaföredrag om Sophiakyrkan i Konstantinopel. Prof. Whittemore,
U.S.A. på besök. *Upsala Nya Tidning* 1938: 29 mars, s. 4.
[49]

An Indian Cotton Fabric. *Nationalmusei årsbok* 1939, s. 27—37,
ill. [50]

Hannibal'ska glassamlingen. *Nationalmusei årsbok* 1939, s. 197—
199, ill. [51]

Lamm'ska textilsamlingen. *Nationalmusei årsbok* 1939, s. 200—
204, ill. [52]

Glass and Hard Stone Vessels. *A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present*. Ed. A. Upham Pope. Vol. 3: Text,
s. 2592—2606. Vol. 6: Plates, pl. 1438—1459. London & New York:
Oxford University Press 1939. [53]

Some Woolen Girths from Egypt. (Tills. m. Signhild Wiklund.)
Ars Islamica, vol. 6(1939), s. 143—150, 4 pl.-s. [54]

Some early Egyptian Draw-Loom Weavings. (Tills. m. R. J. Charleston.) *Bulletin de la Société d'Archéologie Copte*, t. 5(1939), s.
193—199, 7 pl. [55]

Ett orientalistiskt rökelsekar. Résumé: Un encensoir oriental. *Konsthistorisk tidskrift*, årg. 8(1939), s. 68—72, ill. [56]

En turkisk fana. *Malmö musei vänner årsbok*, årg. 3(1940), s. 5—15, 3 pl. [57]

Two exhibitions in Stockholm and some Sasanian textile patterns. *Ars Islamica*, vol. 7(1940), s. 167—170, 2 pl.-s., ill. [58]

Oriental Glass of Mediaeval Date Found in Sweden and the Early History of Lustre-Painting. 114 s., 24 pl. Stockholm: Wahlström & Widstrand i komm. 1941. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien handlingar. 50:1.) [59]

C. J. F. Plagemanns resor i Norrland, Dalarna och Västmanland samt på Gotland åren 1833—1856. Text och bilder utg. och kommenterade av Carl Johan Lamm. Bd 1 (text) — 2 (planscher). 668 s.; 128 pl. [Uppsala] (tr. i Lund): [Lundequistska bokh. i distr.] 1944, 1942. [60]

Indiska miniatyrer i Nationalmuseum: 1 — Mogulskolan. Summary. *Nationalmusei årsbok* 1942/43, s. 7—38, ill. [61]

Orientalische Briefumschläge in schwedischem Besitz. (Tills. m. Agnes Geijer.) 47 s., 40 Abb. Stockholm: Wahlström & Widstrand i komm. 1944. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien handlingar. 58:1.) [62]

[Referat av fakultetsopposition på Ingegerd Henschen's dissertation "Tygtryck i Sverige" (1942) i Oscar Reuterswärd: *Sex konsthistoriska disputationer*. Stockholm: Bonniers 1945, s. 102—112.] [63]

Indiska miniatyrer i Nationalmuseum: 2 — Rājputskolan. Summary. *Nationalmusei årsbok* 1946, s. 7—43, ill. [64]

The Miniatures: their Origin and Style. [Appendix till] Oscar Löfgren: Ambrosian fragments of an illuminated manuscript containing the zoology of al-Ǧāhīz. *Uppsala universitets årsskrift* 1946: 5, s. 34—38. [65]

Dyrgrifar på mattutställningen på Nationalmuseum. *Svenska Dagbladet* 1946: 26 okt., s. 12—13, ill. [66]

Från 1850-talets Umeå. Utdrag ur Plagemann-brev. *Västerbotten*, årg. 28(1947), s. 1—22, ill. [67]

Muhammad Ȣṣafī, *The Story of Jamāl and Jalāl*. An illuminated Manuscript in the Library of Uppsala University. (Tills. m. K. V. Zetterstéen.) 32 s., 36 pl. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri-AB; Leipzig: Otto Harrassowitz; Haag: Martinus Nijhoff; Cambridge: W. Heffer & Sons, Ltd. 1948. (Arbeten utg. med understöd av Vilhelm Ekmans universitetsfond, Uppsala. 53.)

[68]

Islamisk konst. *Konsthåndboken*. När-Var-Hur:s handböcker. Stockholm: Forum 1948, s. 109—112, ill. [69]

Partisk och sasanidisk konst. (Tills. m. Gregor Paulsson.) *Konstens världshistoria*, utg. av Gregor Paulsson. D.4. Stockholm: Natur och kultur 1949, s. 1—30, ill. [70]

Islams konst. *Konstens världshistoria* d. 4, 1949, s. 31—150, ill. [71]

Den indiska kulturmårets konst. *Konstens världshistoria* d. 4, 1949, s. 151—238, ill. [72]

[Utgivit] Hos häradssomarns i Båticke. Gotlandshistorier upptecknade af Dorothée Kindstrand år 1872 efter diktamen av Maria Söderberg från Eskelhem. *Gotlandskt arkiv* 1948/49 (tr. 1949), s. 42—64, ill. [73]

Ny mattbok. (Rec. av Maj Sterner: Orientalisk mattkonst. En vägledning (Sthlm 1949). *Svenska Dagbladet* 1949: 9 juni s. 6.

[74]

Rec. av Mehdi Bahrami: Gurgan Faïences (Cairo 1949). *Konsthistorisk tidskrift*, årg. 19(1950), s. 114—115. [75]

Indien. *Folkens historia genom tiderna*. 2. rev. o. utvidg. uppl. D. 3. Stockholm: Saxon & Lindström 1951, s. 9—52, ill. [76]

A fragment of an early carpet in Stockholm. *Ars Islamica*, vol. 15/16 (1951), s. 135—136, 1 pl. [77]

Bibliography of wartime publications in Scandinavia, 1939—1945. *Ars Islamica*, vol. 15/16(1951), s. 161—165. [78]

Ett sensationellt textilfynd. (Rec. av Manuel Gómez-Moreno: El pantéon real de las Huelgas de Burgos. Consejo superior de investigaciones científicas, Instituto Diego Velázquez, Madrid 1946.) *Svenska Dagbladet* 1951: 7 mars, under strecket. [79]

Rec. av Kunst des Orients 1, Wiesbaden 1950. *Konsthistorisk tidskrift*, årg. 20(1951), s. 92—93. [80]

Romansk bildkonst i Spanien. (Rec. av Walter William Spencer Cook & José Gudiol Ricart: Pintura e imagineria románicas. *Ars Hispaniae*, vol. 6. Madrid 1950.) *Svenska Dagbladet* 1952: 25 jan., s. 5. [81]

Atomålderns museum. *Svensk tidskrift*, årg. 39(1952), s. 90—98. [82]

Miniatures from the Reign of Bayazid II in a Manuscript Belonging to Uppsala University Library. *Orientalia Suecana*, vol. 1 (1952), s. 95—114, 16 pl. [83]

Orientaliska textilier i Sverige. (Rec. av Agnes Geijer: Oriental Textiles in Sweden (Köpenhamn 1951).) *Svenska Dagbladet* 1951: 6 okt., s. 5. [81]

Heliga tuppar och påfåglar. *Kulturen* 1952 (tr. 1953), s. 37—40, ill. [85]

A falconer's kettledrum of Mameluke origin in Livrustkammaren. Sammanfattning: En falkenerarpuka från mamluktiden i Livrustkammaren. *Livrustkammaren. Journal of the Royal Armoury*, Stockholm. Vol. 6(1952—54), s. 80—96, ill. [86]

Magasinerad konst. *Bygd och natur*, årg. 34(1953), s. 91—98, ill. [87]

Höstdagjämning. [Dikter.] 31 s. Uppsala: Almqvist & Wiksell's boktryckeri A-B. 1954. [88]

Rec. av Léon Ary Mayer: Mamluk Costume: a Survey (Genève 1952/53). *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft*, Bd 104(1954), s. 507—508. [89]

Ein türkischer Wappenteppich in schwedischem Besitz. *Kunst des Orients*, 2(1955), s. 59—68, ill. [90]

[Artiklar rörande islamisk, persisk och indisk konst i] *Lexikon för konst.* [D. 1—3.] Stockholm: AB Nordiska uppslagsböcker 1957—58 och 1960. [91]

Rec. av Bishr Farès: Le livre de la thériaque. Manuscrit arabe à peintures de la fin du XIIe siècle conservé à la Bibliothèque nationale de Paris (Cairo 1953). *Ars Orientalis*, vol. 2(1957), s. 564—565. [92]

Rec. av Kurt Erdmann: Der orientalische Knüpfteppich. Versuch einer Darstellung seiner Geschichte (Tübingen 1955). *Orientalistische Literaturzeitung*, Jahrg. 52(1957), sp. 207—208. [93]

Billawr, Ballūr. [Artikel i] *The Encyclopaedia of Islam*. New ed. Vol. 1. Leiden: E. J. Brill & London: Luzac & Co. 1960, s. 1220—1221. — [Artikeln i tidigare uppl. av J. Ruska.] [94]

Rec. av Kurt Erdmann: Europa und der Orientteppich (Berlin-Mainz 1962). *Orientalistische Literaturzeitung*, Jahrg. 60(1965), sp. 263—264. [95]

Vetro, Islam. [Artikel i] *Enciclopedia universale dell'arte*. Vol. 14. Venezia — Roma: Istituto per la collaborazione culturale 1966, sp. 778—780. [96]

[C. J. Lamm färdigställde före Andra världskrigets utbrott en katalog över Benaki-museets i Aten samling av islamiskt glas. Tryckningen avbröts vid krigsutbrottet, men en reviderad utgivning förbereds.] [97]

Richard Pococke om Karl XII

Med dessa rader vill jag dra uppmärksamheten till en intressant passus i en sällsynt engelsk resebeskrivning från Turkiet, som möjligen undgått Karl XII-forskningsen.

Det gäller den som regel mycket tillförlitliga och lärde resenären Richard Pococke, som 1737 genomreste Främre Orienten och därvid gjorde utomordentligt viktiga iakttagelser, uppmätningar och ritningar av de monument, som han passerade. Han räknas till de tidiga vetenskapliga resenärerna och hans stora verk *A Description of the East*, London 1743—1745, är en tyvärr ej så ofta anlitad guldgruva för forskare av olika slag. Pococke följer på sina resor delvis samma vägar som den svenska forskningsexpeditionen tog, vilken under ledning av karolinen Cornelius Loos 27 år tidigare utsändes av Karl XII från Bender. Materialet, som Loos och hans medhjälpare Conrad Sparre och Hans Gyllenskepp fört med sig tillbaka 1711, gick dock till största delen förlorat vid kalabaliken i Bender i februari 1713.

Tyvärr är Pocockes stora arbete i två folianter så sällsynt att t. o. m. mången kännare av Främre Orienten aldrig kommit i tillfälle att se det. (Ex. finns i Kungl. biblioteket, Stockholm, red:s anm.) Det finns därför anledning förmoda att Pocockes besök i Demotika och Timurtas undgått Karl XII-forskningsen. Han skriver bl. a. på tal om Demotika: "We went in between the hills, and arrived at Demotica on a small river called Keseldele-su, which falls into the Meritcheh [Mariza] about a mile to the north east; it is near twelve miles from Adrianople [Edirne]: The present town is chiefly on the north and east side of the hill, where the ancient town was likewise situated, which is supposed to be Dyme;

there are remains of the walls of a castle, and of several artificial grottos: The Christians live on the east side of the hill, and have two churches. Charles the twelfth of Sweden lived at this place for some time: I was informed that he commonly rode out every afternoon, and that some few of his followers, who were given to gallantry, were obliged to be very secret in those affairs, the king having been always very remarkable for the strictest chastity; droggermen and people of great consideration often came to him. - - - (Pococke, Bd 2:2, London 1745, s. 142).

Karl XII lämnade Demotika på hösten 1714, 23 år före Pocockes besök och det måste följkärtligen ha funnits många människor kvar i staden, som hade tydliga minnen av svenskarna där. Att kungen ridit ut om kvällarna till några kärleksmöten torde väl vara vad turkarna berättat för Pococke — den enda förklaring, som de kunnat finna till de annars meningslösa hemliga ritterna. Det är lätt att ge belägg för en långt sannolikare förklaring. Redan Voltaire har uppgiften att kungen låtsades vara sjuk och låg till sängs. Han hade ju också skadats vid kalabaliken ett år tidigare. De sena ritterna i stadens omgivningar, som Pococke hörde talas om, kan vara ett utslag av kungens behov av motion eller en direkt medveten träning för den påfrestande hemfärdén, som han förberedde åtminstone ett halvt år före avresan. Ritterna kan även ha givit tillfället till möten med personer, som tog del i det intrigspel, som vi vet ägde rum under Demotikaåret. Härför talar ju Pocockes uppgift att "droggermen" (dragomaner, tolkar) "and people of great consideration often came to him".

Richard Pococke besökte även Timurtas, där Karl XII vistades en kort tid efter Kalabaliken. Timurtas finns ännu kvar som en stor gård på landet sydväst om Edirne. Pocockes beskrivning av platsen lyder: "There is a village called Demerlata, about a league to the south west of the town, where Charles the twelfth, king of Sweden, resided some years, till he was removed to Demotica, as it is imagined, by the instigation of his enemies, who, it is said, thought that this place was too near the great road. The French have two or three houses here, and a consul: The English also have a person with consular power to act for them, though they have

little business; but formerly when there was war with the emperor they had their factors here, and sold a considerable quantity of cloth, tin and lead." (Pococke, Travels Bd 2:2, s. 141.) Den sista meningen torde sannolikt hänföra sig till Edirne, den forna turkiska huvudstaden, belägen endast ett par mil från Timurtaş.

Istanbul-institutets märke

Ett igenkänningsmärke kan vara en figur som t.ex. Östasiatiska museets i Stockholm slingrande drake. Men vilken figur skulle ha kunnat vara en gemensam symbol för alla de vida intresseområden som Istanbul-institutet vill täcka? Man kunde kanske ha avbildat institutets byggnad i Istanbul? Men då hade likheten med Svenska institutets i Aten brevhuvud blivit alltför släende.

Den grafiske formgivaren Bo Berndal började i stället att skissa kring initialerna S(venska) F(orfsknings)I(institutet i) I(stanbul). De båda I-na ställde sig som kolonner, som minareter . . . Visserligen var det en banal symbol: en moské, men den ger alltid associationer till Orienten, får en kanske speciellt att tänka på Aya Sofya i Istanbul. Moskén med omgivande minareter har också varit ett omtyckt motiv i kufisk kalligrafi. Bo Berndal studerade därför böcker i arabisk skrivkonst och kom i sina skisser fram till ett resultat, som han tyckte vara "snyggt". Men det var alltför arabiskt!

Berndal granskade nu själva moskén i sektionsritning. De bärande murmassorna från den fyrkantiga underbyggnaden till den ringformade anfangen för mittkupolen smälte för ögat samman till ett S, medan kupolen reste sig som överdelen av ett gement F. Han skisserade vidare. Det gällde att få minareterna att inte se ut som blyertspennor eller stearinljus, att få bokstäverna S och F att samtidigt utgöra en sluten bild men ändå vara frigjorda från varandra. Märket måste också kunna tåla stark förminsning och ändå vara genast identifierbart.

س

س

INVERSE
レバース

س

س

ARABICK

س

seamless?

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

س

س

KUFISKA

س

س

س

س

ISLAM.
(inspirerad
av
"lego
vid
försimilering")

س

LOG

س

س بريل

س

س

س

س

س

ser
"gotisk"
ut
kontur-
tecknad

OK

133

Denna typ av grafisk formgivning sysslar Bo Berndal med i sin dagliga gärning, bl.a. som lärare vid Konstfackskolan och Grafiska Institutet. Som bakgrund har han utbildning som typograf (handsättare). Han har varit lärare vid Skolan för bokhantverk i Stockholm och bokformgivare vid Nordisk Rotogravyr; bl.a. Bertel Bager's *Naturen som formgivare*, 1955, är hans verk. Som reklamtecknare hos Ervaco skapade han bl.a. Åhléns logotype och märke samt förpackningen av Fazers Wienerougat. När han var ateljéchef hos Tiden-Barnängen lade han upp t.ex. grundidén för tidskriften *Vår bostads* layout. Som freelance har han under senare år åstadkommit åtskilligt: t.ex. för PK-banken dess märke och alla tryckalster, för LM Ericson sekeljubileumsboken, för Sporrons och Svenska numismatiska föreningen medaljer m.m. Han har ritat märken för Trafiksäkerhetsverket, Tobaksbolaget, Industriverket (t.ex. för Utvecklingsfonden), skapat symboler för friluftsanläggningar för Naturvårdsverket och visualiserat Svensk Standard för bokstäver vid vägvisning på sjukhus, post o.s.v. enligt Standardiseringskommissionens direktiv.

Till allt detta har nu Bo Berndal lagt utformningen av Istanbul-institutets märke, som finns som negativ och positiv bild, omgivet av institutets namn, och fritt stående. Den sistnämnda varianten skall användas som brevhuvud tillsammans med institutets namn på svenska och franska i kursiv textning. Den negativa bilden med omgivande inskription kommer troligen att utnyttjas, ifall Istanbul-institutet grundar en egen skriftserie. Den positiva varianten kommer dock att användas mest och nu närmast tryckas upp till exlibris. Det var det trängande behovet av ett sådant för institutsbiblioteket förvarat i Istanbul, som var den ursprungliga anledningen till Bo Berndals arbete.

Att rita exlibris står också på Bo Berndals meritlista. ”Å så för att förbättra världen skickar jag julkort varje år till dom som behöver uppmuntran”, säger Bo.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul tackar varmt för den generösa uppmuntran som kommit det till del.

Styrelse

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

c/o Consulat général de Suède, B.P. 125, Beyoğlu, İstanbul.
Gatuadress: Palais de Suède, Istiklâl caddesi 497, İstanbul.
Tel.: İstanbul 43 57 70.
Sekreterarens adress: Kungl. biblioteket, Box 5039, S 102 41
Stockholm 5. Tel.: 08 - 24 10 40.

Professor Bertil Almgren
Ambassadör Adolf Croneborg
Direktör Allan Dessel (skattm. fr. o. m. 9/6 1978)
Docent Ulla Ehrensvärd (sekr.)
Fil. lic. Stig Forsberg
Docent Bo Gyllensvärd
Ambassadör Gunnar Jarring (ordf.)
Docent Lars Johanson
Docent Folke Josephson (vice ordf.)
Docent Gad Rausing
Docent Lennart Rydén
Fil. lic. Folke Sandgren
Professor Christopher Toll
Docent Bo Utas
Professor Alfred Westholm
Kamrer Lars Ödman (skattm., avled 27/4 1978)

Suppleant

Docent Tryggve Kronholm

Revisoror

Aukt. revisor Sören Wikström
Professor Nils-Gustaf Gejvall
Arkitekt, fil.dr Thomas Thieme (suppl.)

Föreståndare i Istanbul

Professor Gustav H. Karlsson (— 30/6 1979)

Årsberättelse för verksamhetsåret 1977/78

Styrelsen för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul får härmed i enlighet med stadgarna avgiva berättelse för verksamhetsåret 1977/78.

Forskningsinstitutets styrelse har sedan årsmötet den 15 november 1977 bestått av professor B. Almgren, ambassadör A. Croneborg, direktör Allan Dessel (skattm. fr.o.m. 9/6 1978), docent U. Ehrensvärd (sekr.), fil. lic. S. Forsberg, docent B. Gyllelnsvärd, ambassadör G. Jarring (ordf.), docent L. Johanson, docent F. Josephson (vice ordf.), docent G. Rausing, docent L. Rydén, fil. lic. F. Sandgren, professor C. Toll, docent B. Utas, professor A. Westholm, kamerer L. Ödman (skattm. — 27/4 1978) och suppleanterna docenterna M. Nordberg och T. Kronholm.

Den 27 april 1978 avled kamerer Lars Ödman, som varit institutets skattmästare från första början. Han har varit en stöttepelare och i all sin stillsamhet en eldsjäl till institutets bästa. Vid ett extra styrelsesammanträde den 9 juni 1978 utsågs direktören vid SAS Allan Dessel till ny skattmästare.

Vid årsmötet utsågs professor Gustav H. Karlsson till föreståndare för institutet i Istanbul under år 1978.

Med anledning av att Athen-institutets styrelse i februari 1978 bett om hjälp med kontakter i Turkiet för det fortsatta arbetet med publiceringen av det arkeologiska materialet från Labraunda, utsågs professor Bertil Almgren och docent Ulla Ehrensvärd att ingå som Istanbul-institutets representanter i Labraunda-kommittén.

Antalet ledamöter var vid verksamhetsårets utgång 72, sedan vid årsmötet till nya ledamöter valts professorerna Cajus Fabri-

cius, Göteborg, Patrik Reuterswärd, Stockholm, och Stig Y. Rudberg, Lund, docenterna Pontus Hellström, Stockholm, Bengt Knutsson, Lund, och Gunilla Åkerström-Hougen, Göteborg, fil. dr & teol. kand. Kerstin Bjerre-Aspegren, Simrishamn, ryttmästare Fredrik von Celsing, Biby, ambassadör Olof Landenius och fil. kand. Karin Ådahl, Stockholm.

Årsmöte hölls den 15 november 1977, varvid forskningsledaren vid Centralinstitut for Nordisk Asienforskning i Köpenhamn, docent Bo Utas höll ett föredrag om ”Sufism och orientalisk litteratur”. (Detta föredrag är tryckt i denna volym.) Vid årsmötet förelåg tryckt *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul Meddelanden* 2/1977. I detta nummer ingick årsberättelsen för 1976/77 jämte en förteckning över institutets styrelse och ledamöter. Dessutom innehöll årsskriften sex artiklar i ämnen anknytande till Mindre Asiens historia och konst samt redogörelser för de av institutet under åren 1973—77 ordnade sommarkurserna i Turkiet av ledaren professor Alfred Westholm och för den utställning, ”Sverige och Turkiet”, som visats i Kungl. biblioteket under tiden 14 april—6 augusti 1977.

Styrelsесammanträden hölls den 8 september och 15 november 1977, 20 februari, 8 maj och 9 juni (extra) 1978.

Stipendiat för höstterminen 1977 var fil. kand. Ann Margret Westman, Stockholm. Bland de 13 sökandena till stipendierna om 4 000 kr för vårterminen 1978 utsågs teol. kand. Göran Gunner, Knivsta, och fil. stud. Hedvig Landenius, Stockholm; Landenius har sedan bett om uppskov med utnyttjandet. Stipendiaterna Westman och Gunner har ingivit till styrelsen berättelse om resultaten av deras forskningsarbete.

Under verksamhetsåret har ett resebidrag om 2 000 kr tilldelats assistent Göran Licke, Arbetsmarknadsverket, Stockholm. Han beviljades även fri bostad på institutet under sin vistelse 13/2—19/5 1978 i Istanbul. 1977 års stipendiat, fil. dr Lars-Erik Nyman, tilldelades ett tilläggsstipendium om 1 000 kr.

Utöver stipendiaterna Westman och Gunner samt assistent Lické har på institutet i Istanbul arbetat fil. stud. Dag Ackre, Göteborg, mag. art. Bernt Brendemoen, Oslo, docent Ulla Ehrensvärd,

Stockholm, professor Gustav Karlsson, Berlin, docent Torgil Magnusson, Rom, arkitekt Inger Norell, Stockholm, fil. dr Lars-Erik Nyman, Klippan, universitetslektor Siri Sande, Oslo, professor Algot och fru Birgit Törneman, Stockholm, fil. kand. Karin Ådahl, Stockholm, minister Torsten och fru Philippa Örn, Moskva, samt 16 religionshistoriker från Uppsala under ledning av fil. stud. Lilian Portefaix.

Som stödjande ledamöter med ett bidrag av 2 000 kr årligen har ingått i institutet Alfa-Laval AB, Atlas Copco AB, SKF och Tetra Pak International AB. Styrelsen uttrycker sin stora tacksamhet för det stöd som nämnda företag har givit institutet och dess verksamhet.

I likhet med de senaste två budgetåren har institutet även 1977/78 fått ett statligt anslag om 30 000 kr till bestridande av hyres- och driftskostnader för lokalerna i dragomanbyggnaden i Istanbul.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Istanbul, har donerat till institutet elva skrifter, som införlivats med samlingarna i Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek. Till institutet i Istanbul har skänkts böcker av Kungl. biblioteket, Uppsala universitetsbibliotek och f. stadsarkivarie Nils Staf, Stockholm.

I samband med sekreterarens besök i Istanbul inköptes en del inredning till dragomanbyggnaden: sju turkiska mattor, skrivmaskins- och tv-bord, gardiner, sängöverkast, stege, köksattiraljer samt gravyrer och reproduktioner (som delvis ramades in) till väggprydnad. TV installerades. Böckerna i biblioteket ordnades upp i ämnesgrupper och en början till katalogisering gjordes.

Vid årsmötet 1977 föreslogs ett tillägg till § 2 i institutets stadgar: Medlemmar, som betalar årsavgift (vilken årligen fastställs av styrelsen), erhåller institutets *Meddelanden*. De är välkomna till årsmötet (dock utan rösträtt) och till andra evenemang, som institutet kan komma att arrangera. Medlemskap erhålls genom inbetalning av beloppet på institutets postgiro 2 90 27-0. Medlemsavgiften för år 1978 föreslogs till 50 kr.

Medlemsvärvning hade redan påbörjats under våren 1977 och

sedan fortsatt. Vid budgetårsskiftet hade 89 betalande medlemmar anmält sig.

Institutet behöver för sin fortsatta verksamhet ekonomiskt stöd från både enskilda och från företag. Under året har flera av de valda medlemmarna frivilligt inbetalat medlemsavgifter om 50 kr. Vi tackar varmt för dessa spontana bidrag och skulle gärna se fortsatt frivillig efterföljd.

Stockholm den 22 september 1978

För Svenska Forskningsinstitutets i Istanbul styrelse

Gunnar Jarring

Ulla Ehrensvärd

Resultaträkning 1 juli 1977 – 30 juni 1978

<i>Kostnader</i>		<i>Intäkter</i>	
Driftskostnader	36.199	Bidrag och gåvor	50.406
Egna publikationer	22.310	Medlemsavgifter	4.300
Stipendier	12.500	Räntor	9.611
Årets överskott	<u>1.590</u>	Övriga	<u>8.282</u>
	<u>Kronor 72.599</u>		<u>Kronor 72.599</u>

Balansräkning per den 30 juni 1978

<i>Tillgångar</i>		<i>Skulder</i>	
Likvida medel	95.184	Kortfristiga skulder	4.593
		Fonder	46.785
		Eget kapital	42.216
	<u>Kronor 95.184</u>	Årets överskott	<u>1.590</u>
			<u>Kronor 43.806</u>
			<u>Kronor 95.184</u>

Stockholm i augusti 1978

*Allan Dessel
skattmästare*

UNO S ANDERSONS TRYCKERI AB STOCKHOLM

de Constantinople, qui représente la Mosquée de Sultan Soliman le vieux. seraient,

